

виступи инициатива за народно стопанство
„Д. Благоев“ Варна
камера Иконом. на строителството
и финанси и кредити

доц. Н. Карабашаков

доц. Р. Ангелов
канд. на икон. науки

Избрани въпроси по финанси и кредит на НРФ

Варна 1966 год.

Висши институт за народно стопанство
, Д. Благоев " Варна
кафедра Иконом. на стопанството
и финанси и кредити

доц. Н. Карабашаков

доц. Р. Ангелов
канд. на икон. науки

Избрани въпроси
по финанси и
кредит на НРФ

Варна 1966 год.

ВМСИ ИНСТИТУТ ЗА НАРОДНО СТОПАНСТВО "Д.БЛАГОЕВ" - ВАРНА
Катедра "Икономика на строителството и финанси и кредит"

Доц. НЕДЮ КАРАБАШАКОВ

Доц. РАДОСЛАВ АНГЕЛОВ
кандидат на иконом. науки

ИЗБРАНИ ВЪПРОСИ ПО ФИНАНСИ И КРЕДИТ НА БРБ

В А Р Н А
1 9 6 6

ПРЕДГОВОР

Основното назначение на настоящата книга е да ползва редовните и задочни студенти от ВИС "Д.Благоев"-Варна за подготовката им за изпит по дисциплината "Финанси и кредит на социалистическата държава" и да допринесе за задълбоченото усвояване на основните теоретични проблеми на финансите и кредита у нас.

Авторите си поставиха за задача да дадат едно систематизирано изложение на най-основните и, както опитът им е казал, най-трудните за студентите въпроси в областта на финансите и кредита. Те, доколкото мястото им позволи, се потараха да изложат най-новите концепции за същността, ролята и функциите на финансите и кредита при социализма, както и на финансово-кредитната система като цяло и най-важните звена. На отделни места авторите се отнасят критично към някои схващания и застъпват и свои гледища.

Поставената задача предопредели структурата на работата, както и обема на разглеждане на отделните въпроси: в нея те се разглеждат не изчерпателно, а само в онази им част, която, според авторите, представлява най-голяма трудност или не е застъпена или ако е застъпена не е достатъчно разработена в съществуващата учебна литература.

Но тази причина книгата, както и посочената в нея литература, са полезно и необходимо допълнение към учебника по споменатата дисциплина.

Поради това, че изложените в нея проблеми се числят към основните теоретични въпроси на финансите и кредита, тя може да бъде полезна и на всички работещи в областта на финансите и кредита и на онези, които проявяват интерес към тези въпроси.

Материалът е разработен от авторите както следва: доц. к.и.н. Р.Ангелов: глави I и II, от гл.IV.§§ 1,2 и 5; от гл.V.§ 1; от гл.VI.§§ 1,2 и 4; гл.VII и от гл.VIII.§§ 1 и 4; доц.Н.Карабамаков: гл.III., от гл.IV.§§ 3 и 4; от гл.V.§ 2; от гл.VI.§ 3 и от гл.VIII.§§ 2 и 3.

Варна, април 1966 г.

От авторите

Г л а в а I

ПРЕДМЕТ И МЕТОД НА НАУКАТА ЗА СОЦИАЛИСТИЧЕСКИТЕ ФИНАНСИ И КРЕДИТ

§ 1. Предмет на науката за социалистическите финанси и кредит

Голямото разнообразие и сложност на природните и об-
ществени явления налагат съществуването на голям брой само-
стоятелни науки. Материалните и духовните потребности на
хората пораждат у тях непрекъснат стремеж да разкриват неиз-
вестните и непознатите им неща и явления, за да ги използу-
ват в своята практика. По тази причина ние наблюдаваме едно
непрекъснато развитие на науките, при което съществуващите
науки се диференцират непрекъснато, като от една страна от
тях се обособяват многобройни самостоятелни науки, а от дру-
га се появяват нови, несъществуващи до сега науки.

Всяка наука си има свой предмет на изследване — опре-
делен кръг от природни или ~~обществени~~ явления. Необходимо е
преди да се навлезе в изучаването на конкретните проблеми,
влизайки в съдържанието на дадена наука, ясно и точно да се
очертае нейният предмет, т.е. да се разграничи по безспорен
начин кръгът от явления, които тя изучава. Тази необходи-
мост произтича от големата сложност, взаимна свързаност и
взаимна зависимост на изучаваните явления. Те се намират в
едно непрекъснато движение, изменение и развитие, при което
едни неща и явления изчезват или се видоизменят, появяват
се нови явления и т.н. Сам човъкът не само изучава същност
та на нещата и явленията, но, като разкрива законите и тен-
денциите в развитието на природата и обществото, той, наред
с природните и обществените сили се явява творец на нови яв-
ления и видове. Той се стреми не само да опознае света, но
и, опознавайки го, да намери средства и пътища да го видоиз-
меня и нагажда към своите цели и нужди. По тези причини ед-
ни и същи явления могат да бъдат предмет на различни науки,
които ги изучават от различни гледни точки.

Всичко това налага от една страна ясно да се разграни-
чат периметрите на отделните науки, а от друга — те да се
взаимно допълват и подпомагат. Тази необходимост излъчва мо-
же би най-силно в областта на научното знание на човешкото
общество. Докато в природата процесите и явленията протичат
под действието на "слепите" сили и стихии, то в човешкото
общество се създават отношения между живи, съзнателни съ-
щества. Тези отношения съдържат в себе си два противоречиви
елемента — съзнателната, целесъобразна дейност на отделните
индивиди или групи от индивиди и неосъзнаваните от тях до
край резултати и последици от тяхната дейност в рамките на
цялото общество. Докато хората като съзнателни същества мо-
гат да предвиждат с по-голяма или по-малка точност крайните
резултати от своята индивидуална целенасочена дейност, то

те не са всякога в състояние, а много често и нямат подбуди, да предвидят точно крайните резултати от съвкупната тяхна дейност, т.е. да предвидят нейния обществен резултат.

Ето защо целите и задачите на обществените науки при социализма, се състоят именно в това да изучават обществените отношения на хората в основната тяхна дейност - производството и обуславяните от него духовно-естетични, морални и др. обществени отношения. Смыслът на това изучаване е не просто само да се опознава характерът и същността на тези отношения, а да се разкриват закономерностите, които ги управляват и главно, като се разкрият тези закономерности, да се придава такава съзнателна организация на обществените отношения, при която с най-малки усилия и жертви ще се постига най-голямо задоволяване на всестранныте човешки потребности.

Само така може да се отстраняват противоречията между индивиди и общество, да се създава пълна хармония между интересите на личността и интересите на обществото и между обществените производителни сили и производствените отношения.

Следователно целта на икономическите науки е да разкриват икономическите закони, управляващи производството и размяната в човешкото общество.

Най-общите закономерности в нашата икономика се изучават от политическата икономия на социализма. Тези закономерности се предопределят от характера и състоянието на нашите социалистически производствени отношения. Тяхното действие и осъществяването на техните изисквания прави необходимо съществуването и използването на редица икономически категории. Те са, така да се каже, икономическият инструментариум, с помощта на който се осъществяват изискванията на икономическите закони при извършване на разширеното социалистическо възпроизводство у нас.

Както е известно, на настоящия етап производството у нас има характер на стоково производство. Но, поради това че то се развива на основа, коренно различна от основата на стоковото производство при капитализма, то има коренно различна социално-икономическа природа. Въпреки това и при напето стоково производство, макар и с коренно изменена социално-икономическа природа и функции, се запазват и използват присъщите на стоковото производство икономически категории - стойност, себестойност, пари, цена, печалба, търговия, финанси, кредит и пр.

С помощта на тези категории нашата социалистическа държава ръководи планово целия възпроизводствен процес. Всяка една категория има свои обществени функции и играе определена роля в общественото производство.

Проявлението на икономическите закони и категории е коренно различно при стоковото производство, почиващо на капиталистическата частна собственост върху средствата за производство и при стоковото производство, основаващо се на обществената собственост. В първия случай те се проявяват стихийно и волята на хората е подчинена на тяхното действие, във втория случай обратно - действието и проявлението на икономическите закони и категории е опознато и се използва

съзнателно от хората. Те могат да ги използват за постигане на предварително предвидани резултати от общественото производство.

С обобществяването на средствата за производство при социализма се създават обективни условия за проявление на някои икономически закони по нов начин, за изчезване на някои икономически закони, действували по-рано и за поява на нови икономически закони. Това обаче не означава, че с премахване на частната собственост върху средствата за производство променените и новопоявилите се икономически закони започват автоматически да действуват в хармония с новите условия; не означава, че се е появил нов икономически механизъм, който може да действува автоматически и безупречно да осъществява възпроизводствения процес при най-благоприятни и изгодни за хората и обществото условия, т.е. без всякакви загуби на обществен труд. И след обобществяването на средствата за производство се запазват редица фактори, които пречат за пълното проявление и осъществяване изискванията на икономическите закони в хармония със социалистическите принципи на производство и разпределение. Например изискването на основния икономически закон на социализма за максимално задоволяване на постоянно растящите потребности, което се осъществява чрез закона за разпределение според количество то и качеството на труда се натъква на многобройни обективни и субективни фактори, които значително нарушават социалистическия закон за разпределение, а с това и изискванията на основния икономически закон.

Действията на тези фактори се ограничават, неутрализират или премахват чрез използването на икономическите категории. Следователно, икономическите категории при социализма са своего рода дестове, чрез които се съдейства за правилното и пълно осъществяване на изискванията на икономическите закони, т.е. за реализиране на съзнателно планово поставените цели и задачи на социалистическото производство.

Всяка икономическа категория, както се отбелязва, може да се използва за постигане на определени стопански, социални, политически и пр. цели и задачи. Тъй че, всяка категория има определено поле на проявление в обществения живот, т.е. тя отразява определен кръг от общественно-икономически отношения. Наред с това обективно се наблюдава проявление на едни категории чрез други такива. Например категориите стойност и себестойност се проявяват чрез категорията цена; категориите финанси, кредит, печалба, доходи и пр. - чрез категорията пари и т.н. По тази причина, изучаването и опознаването характера на икономическите закони и тенденции, макар и да има основно и най-важно значение за икономическата наука, то не може да изчерпи нейното съдържание. То само по себе си не е достатъчно да служи като правилна научна основа за организиране и научно ръководене на социалистическата планова икономика.

Освен това, макар икономическите закони да запазват своите основни черти във всички отрасли на народното стопанство, то тяхното проявление в отделните отрасли получава специфични оттенъци, обусловени от специфичните особености

на тези отрасли. Например проявлението на закона за стойност га не е напълно тъждествено в промишлеността и в селското стопанство. То е различно и в отраслите на добиващата и об работващата промишленост и т.н. Ето защо, след разкриването и опознаването на тази специфика е възможно да се очертаят и най-рационалните организационни форми в тези отрасли. Наред с това разумната организация на стопанската дейност налага да се познава спецификата на проявление и използване на различните икономически категории, да се разкриват пътищата за най-пълно и ефективно използване на тези категории като икономически дестове.

Ние считаме, че тъкмо тези обстоятелства правят необходимо наред с политическата икономия - основната икономическа наука - да съществуват и други самостоятелни специални икономически науки. Предмет на изследване на тези науки е разкриването на специфичната проява на икономическите закони в различните отрасли на народното стопанство, както и да обосновават научно издържани организационни форми на най-ефективно използване на икономическите категории в различните отрасли и сектори на народното стопанство при осъществяването на възпроизводствения процес.

Към тези специални икономически науки спада и науката за социалистическите финанси и кредит. Предмет на тази наука е изучаването на категориите финанси и кредит. Тези категории, наред с редица други категории, се използват при осъществяването на общественото възпроизводство. По този начин те представляват част от обществените икономически отношения. Предмет на науката за социалистическите финанси и кредит представляват именно тези отношения. Тя има за задача да опознае тяхната природа, да разкрие типичните и постоянните им връзки, причините, които ги пораждат, влиянието им върху производствената и др. видове обществена дейност и на тази основа да посочва пътищата за усъвършенстване на финансово-кредитните отношения, с оглед те да допринасят за достигането на най-големи стопански, политически, социални и пр. резултати.

Финансовите и кредитните отношения у нас намират отражение в редица финансови и кредитни планове. В тях всъщност се очертават обемът и организационните форми на използване на тези отношения. В плановете намират пълна конкретизация финансовите и кредитните отношения, т.е. насочват се конкретните финансови ресурси и крайното целево направление на тези ресурси. Между финансовите и кредитните планове най-важно място заемат финансовите планове на стопанските предприятия и отрасли и бюджета на държавата. Ето защо отразените в тях отношения на финансовата система с народното стопанство, с населението, както и взаимоотношенията между отделните звена на тази система са основното ядро от предмета на науката за социалистическите финанси и кредит.

Кредитните планове на БНБ, на БИБ, БВТБ и на ДСК отразяват също тъй широк кръг от финансово-кредитни отношения. Ето защо изучаването на тези отношения е следващия по значение дял от обекта на финансовата наука при социализма. Финансови отношения представляват и отношенията, отразени във финансовите планове на ЦО и на държ. застраховане. Тя също вли

за в обекта на науката за социалистическите финанси и кредит. Друго яче казано, предмет на науката за финансите и кредита е изучаването на общественно-икономическите отношения, които възникват в процеса на създаването, разпределението и използването на паричните фондове на социалистическата държава на социалистическите предприятия и отрасли на народното стопанство. Тези отношения са винаги парични отношения. Но всички парични отношения, съществуващи в народното стопанство са предмет на науката за социалистическите финанси и кредит. Тя изучава само онези парични отношения, които се създават в процеса на стойностното разпределение на общественния продукт и на мобилизирането на временно свободните в народното стопанство и в населението парични средства с цел да се създадат, разпределят и използват парични фондове, необходими на държавата и предприятията за просто и разширено възпроизводство и за задоволяване на извънпроизводствени обществени потребности.

2. Характеристика и структура на науката за социалистическите финанси и кредит

Характерът на една наука се обуславя от природата на нейния предмет. Предметът на науката за социалистическите финанси и кредит, както се посочи, са общественно-икономическите отношения, възникващи при разпределението на общественния продукт и формирането и използването на обществените парични фондове, т.е. една съвкупност от общественно-икономически явления. Следователно тя е преди всичко икономическа наука. Икономическите явления обаче са обект на изучаване от редица други науки. Ето защо необходимо е науката за финансите да се разграничи от другите икономически науки.

Политическата икономия е основна икономическа наука. Тя разкрива законите, по които се развива нашата икономика и същността на икономическите понятия и категории. На почвата на научните познания, разкрити от политическата икономия израсват редица други икономически науки. Те изучават специфичните проявления на икономическите закони в различните отрасли на народното стопанство, както и използването на различните икономически категории за създаване на рационална планова организация и планово ръководене на отделните предприятия и на цялото народно стопанство в хармония с изискванията на икономическите закони. Например организацията на труда, набавянето и използването на средствата за производство, реализацията на готовата продукция и пр. Накратко казано тези науки се занимават с изучаване икономиката и организацията на предприятията и отраслите. Това са тъй наречените отраслови икономии.

Науката за социалистическите финанси и кредит, макар също да е икономическа наука, се различава съществено от отрасловите икономии. Тя не се занимава с изучаване икономиката на предприятията и отраслите. Тя изучава същността, ролята и функциите на категориите финанси и кредит в плановата организация и функциониране на всички предприятия и отрасли.

По-конкретно науката за финансите и кредита изучава ролята им за осъществяване на искванията на икономическите закони, за развитието на цялото народно стопанство и за изпълнението на функциите на социалистическата държава.

Науката за социалистическите финанси е историческа наука. Този ѝ характер произтича от това, че тя не се занимава за цел да разкрива закони и закономерности, валидни за всички времена и места. Тя изучава закономерните връзки и тенденции в тяхната динамика и развитие, т.е. такива каквито са те при всяко дадено състояние на икономиката и на социално-класовата структура на социалистическото общество, които от своя страна обуславят характера на финансово-кредитните отношения. Така че финансовата наука изучава мястото и ролята на финансите във възпроизводствения процес и в строителството на социализма и комунизма такива каквито са те през отделните етапи от развитието на социалистическото общество. Известно е, че назначението и ролята на финансите и кредита не са еднакви през различните етапи на преходната социалистическа икономика.

Пълната характеристика на финансовата наука при социализма изисква да се посочи още, че тя е класова наука. Класовият ѝ характер произтича от това, че тя стои на позициите и защитава интересите на най-прогресивната класа - работническата класа. Тази защита намира израз в това, че финансовата наука при социализма разкрива пътищата и средствата за използване на финансите и кредита в борбата за пълно ликвидиране на остатъците от капиталистическата класа, за обезличаване на дребните стокопроизводители в социалистически колективи и за изграждането на материално-техническата база на социализма и комунизма. Финансовата наука при социализма стои на класови позиции и в борбата срещу всякакви опортюнистически и дъбесоциалистически учения, които се стремят да изопачат правилното марксистко-ленинско гледище за същността и ролята на финансите при социализма, да обезличат неговия революционен характер.

Категориите финанси и кредит могат да бъдат изучавани в различни аспекти. Съответно на това във финансовата наука са се обособили първоначално различни самостоятелни раздели, които постепенно с развитието на науката са прераснали в самостоятелни науки. Понастоящем в социалистическите страни, където ролята и значението на финансите и кредита за развитието на цялото социалистическо общество нарасна извънредно много, финансовата наука се е диференцирала в следни: 1/ самостоятелни науки: 1/ финансово-теория; 2/ финансово-политика; 3/ финансово-инструменти; 4/ финансово-право; 5/ финанси на предприятията и отделните на народното стопанство; 6/ социалистически бюджет; 7/ финансиране на капиталните вложения; 8/ финансово-статистика.

Финансовата теория се занимава с изучаване на същността, ролята и функциите на социалистическите финанси и кредит като икономическа категория. Тя изследва и разкрива най-общите закономерни връзки, които съществуват при създаването и използването на обществените парични фондове. Финансовата теория изучава влягването, което може да се оказва чрез създаването на ново използване на финансите и кредита за най-

раазумно организиране на възпроизводствения процес по пътя на максималното стимулиране на трудовия фактор за най-пълно ценно използване на средствата за производство. Наред с това тя наследва и разкрива рационални форми и начини на въздействие чрез финансите и кредита за постигане на редица социални и политически резултати, както и влиянието, което изпитват финансите и кредита от една или друга форма на организиране и провеждане на възпроизводството.

В светлината на разкриваните от финансовата теория за кономерни връзки и възможности за взаимодействие между финансите и кредита и икономика, се разработват принципите и формите на организация на финансово-кредитната ни система. Следователно, колкото по-добре и по-пълно са изучени и разкрити обективните условия и връзки, при които се използват тези две категории и съдържатите се в тях възможности за стопанско, социално и политическо въздействие, толкова е по-сигурно, че ще се разкрият най-съвършени организационни форми за тяхното използване. Последните не са нищо друго освен провежданите от социалистическата държава мероприятия в областта на финансовата политика. В този смисъл ние говорим за научно обоснована финансово-кредитна политика. Следователно финансовата теория не е откъснато и съществуващо само за себе си абстрактно размисление за същността и ролята на финансите и кредита. Напротив тя представлява едно непрекъснато и активно изследване на финансово-кредитните явления, извършващи се у нас, с цел да даде ефикасни средства в ръцете на държавните органи за най-ефективното им използване. По този начин финансовата теория и финансовата политика вървят ръка за ръка, като финансовата теория играе ролята на фар за финансовата политика. Само така теоретичните открития се превръщат в действена сила и допринасят за непрекъснатото изменение и усъвършенстване на живота. Такъв е смисълът на всяка наука.

Тази именно динамика поставя непрекъснато и нови проблеми пред финансовата теория и нови изисквания пред финансовата политика. Финансово-политическите мероприятия трябва непрекъснато да се менят и нагаждат към бързо изменящите се икономически условия. Всеки застои в това отношение поражда противоречие между новите обективни условия и неподходящите за тях стари форми на осъществяване на финансовата политика.

Финансовата политика, като дейност на партията и държавата в областта на финансите и кредита има изключително голямо значение за осъществяване както на стопанските задачи, тъй и за решаване на основните социални, политически и пр. задачи и мероприятия. Това е така, защото, обусловената от финансовите възможности финансово-политика на държавата предопределя от една страна темповете на развитие на народното стопанство, а от друга - жизненото равнище на народа. Чрез нея се решава съотношението, в което националният доход трябва да се разделя на фонд натрупване и фонд потребление. А това съотношение предопределя стопанското напрежение, пред което се изправя народът и скоростта на развитие на народното стопанство. Ние сме изправени пред неизбежната необходимост да развиваме нашата икономика с бързи темпове. Иначе не бихме могли да издържим в мирното съревнование с капитализма. Дър

както бързите темпове обаче могат да създадат трудно поносимо напрежение. То от своя страна би било повод за създаване на недоволство у трудещите се. По тази именно причина налага се повече от всякъде другаде финансовата политика на партията и държавата да бъде дълбоко научно обоснована на всеки етап от социалистическото строителство. И тази роля се пада на финансовата теория и на финансовата политика, като наука за финансово-политическите мероприятия на партията и държавата.

Трябва обаче да се отбележи, че у нас финансовата политика все още не се е обособила и развила като пълноценна самостоятелна наука.

Както в областта на стопанската наука все още няма точно разграничение между стопанска теория и стопанска политика, тъй и в областта на финансовата наука няма разграничение между финансовата теория и финансовата политика. Често теоретическите въпроси се изучават преплетено със финансово-политическите мероприятия.

Финансовата история изучава състоянието на финансите и кредита през различните периоди от съществуването на социалистическата държава. В нейния обхват може да се включи и изучаването на финансовата политика и финансовото законодателство през изминали периоди. При условията на капитализма едно от най-важните места във финансовата история е отредено на изучаването на финансовите доктрини. Това са различните школи във финансовата наука, обясняващи по един или друг начин финансовите явления и съответстващи на отделните школи в буржоазната политическа икономия. Във финансовата история на социализма такъв раздел не може да съществува, поради това, че стопанските и финансовите явления се обясняват в светлината на марксистко-ленинската теория като най-верна и правилна икономическа наука. Тук не е възможно да съществуват различни икономически и съответно на тях финансови школи.

Финансовото право се занимава с изучаване на финансово-правната страна на финансовите отношения и тяхното законодателно регламентиране.

Финанси на предприятията и отраслите на народното стопанство е наука, която се създаде за пръв път при социализма. Тя става обективно възможна, необходима и неизбежна само при наличието на социалистическа собственост върху средствата за производство. Категорията "финанси на предприятията и отраслите на народното стопанство" като съставна част на общодържавните финанси съществува само в социалистическото общество. След обобществяването на средствата за производство се разширява извънредно много обемът и обхватът на държавните финанси.

При това положение става не само възможно, но и необходимо възникването на една самостоятелна наука за финансите на социалистическите предприятия и отрасли. Предмет на тази наука не е и не може да бъде теорията за социалистическите финанси и кредит. Те, както се посочи, представляват съдържанието на финансовата теория. В нея намират теоретично осветление проблемите, както на финансите на самата социалистическа държава/ бюджета/, тъй и общотеоретичните

проблеми на финансите на социалистическите предприятия и отрасли.

Наред с тях обаче от научно осветление се нуждаят и организационните форми, които се прилагат при създаването и използването на паричните фондове в предприятията и отраслите, както и техниката на тяхното планиране. Това именно прави необходимо съществуването на отделна наука за финансите на социалистическите предприятия и отрасли, чийто предмет общо казано е изучаването на специфичните особености в организацията и планирането на финансите на отделните предприятия и отрасли, както и разкриването на пътища за тяхното непрекъснато усъвършенстване. Главно място сред тях заемат въпросите на организацията и планирането на оборотните средства, на средствата за основни фондове, планирането, разпределението и използването на паричните натрупвания, разходите по производството, обръщението и пр.

Съществуването на самостоятелна наука за социалистическия бюджет е обусловено от причини, аналогични на тези, обуславящи съществуването на науката за финансите на предприятията и отрасли на народното стопанство.

Съществуването на общонародна собственост върху средствата за производство поражда и предава първостепенно значение на една свързано държавна функция на социалистическата държава - стопанско-организаторската и културно-възпитателната работа и увеличава извънредно много ролята и значението на държавния бюджет в разширеното възпроизводство и в провеждането на многобройните политически, социални и др. мероприятия. Бюджетът на социалистическата държава е органическа съставна част на народностопанския план, макар и да е обособен като самостоятелен план.

Цялостното изучаване на бюджета в рамките на финансовата теория и финансовата политика става при социализма обективно невъзможно, поради появилия се огромен брой организационно-планови проблеми, имащи самостоятелно значение. Ето защо едно пълноценно изучаване и решаване на тези проблеми може да стане само в рамките на една самостоятелна наука за социалистическия бюджет.

Финансиране на капиталните вложения се обособи като самостоятелна наука поради огромното нарастване на капиталното строителство в социалистическата държава и поради изключително голямото значение, което то има за развитието на нашата икономика и за изграждането на социализма и комунизма.

Предмет на тази наука е изучаването на източниците за финансиране на капиталните вложения, както и процеса на формиране и използване на паричния фонд за финансиране на капиталните вложения.

Финансовата статистика е наука, която изработва методиката и формите на набиране и систематизиране на цифровите данни, характеризиращи финансово-кредитните явления.

§ 3. Връзки на науката за социалистическите финанси със сродните ѝ науки

По силата на по-близките или по-отдалечени връзки между нещата и явленията в природата и обществото съществуват по-близки или по-далечни връзки между отделните области на научното знание.

Финансовата наука при социализма е също свързана с редица други, сродни на нея икономически науки. Най-тясна е връзката ѝ с политическата икономия на социализма. Тази връзка е обусловена от две основни причини: 1/ от общия обект на двете дисциплини и 2/ от тяхното взаимно обслужване. Както се посочи, и политическата икономия и финансовата наука имат за предмет обществено-икономическите отношения в социалистическото народно стопанство. Но, докато политическата икономия изучава цялата система от производствени отношения с цел да разкрие законите, които управляват икономиката, финансовата наука изследва само част от тези отношения - т.я. създаващи се при стойностното разпределение на обществените продукти, при формирането на доходите и обществените потребности - с цел да разкрие как с помощта на финанси и кредит се съдействва за осъществяване изискванията на икономическите закони. Финансовата наука е част от общата икономическа наука като такава изследванията в нейната област не могат в никакъв случай да минат без задълбочено познаване и широко използване на знанията, далени от политическата икономия. Без могъщия фар на политическата икономия те биха означавали блуждаене в тъмнина, по върхностно описание на външните проявления на отделните факти и явления. Финансовата наука използва наготово икономическите закони и категории, разкрити и обяснени от политическата икономия.

Това от една страна. От друга страна частните и специални изследвания в областта на финансите и кредита натуупват материалите, въз основа на които политическата икономия прави своите обобщения и разкрива общи за цялото народно стопанство закономерности. Така че обслужването между политическата икономия и финансовата наука е двояко.

Връзки съществуват по-нататък и между финансовата наука и икономиките на предприятията и отраслите. Връзката е също до известна степен в някои общи черти на техните обекти и във взаимното им обслужване.

Финансовата наука има връзки с учението за социалистическата държава и право, където се изучават функциите на държавата. А тези функции се осъществяват именно в процеса на създаването и използването на паричните фондове на социалистическата държава. Видовете, характерът и обемът на тези фондове се предопределят от видовете, характера и обема на посочените функции. Например, стопанско-организаторската и културно-взапитателна функция предопределя обема на паричните фондове за разширено възпроизводство и за социално-културни мероприятия; функцията по опазване на вътрешния ред предопределя фонда за уреждане; отбранителната функция - фонда на отбраната и т.н.

§ 4. Методи за изследване на финансово-кредитните явления

Правилното и верно решаване на научните проблеми от всички области на човешкото знание може да стане само при използването на правилни методи за тяхното изследване. Научното дирене, ако не се извършва по принципите и изискванията на една предварително разработена и научно издържана методика и методология е обречено на неуспех или най-малко на голяма дутаница и трудности докато се достигне желаният резултат - да се разкрият съответните научни истини.

Методите за изследване не са и не могат да бъдат какви да бъдат науки. Специфичните особености на предметите на всяка наука обуславят видовете и характера на методите, които следва да се прилагат при неговото изучаване. Така че, всяка област на човешкото знание си има свои, приложими само при нея методи, наричани частично научни методи. Колкото и да е голямо значението на правилното подбиране и използване на частните методи, то само по себе си не е достатъчно да ни осигури верни и научно издържани резултати от изследването. Нужно е наред с това извършващият научни дирения да е въоръжен с правилен мирогледен /философски/ метод.

В историята на науката пръв **М а р к с** разработи и приложи правилен философски метод - методът на диалектическия материализъм, наречен по-късно марксистически диалектически метод.

Само въоръженият с този метод учен може лесно и бързо да се ориентира в сложната обстановка на природните и обществените явления, верно да ги осветлява и да прави точни и верни научни изводи и констатации, тъй като той има за основа на най-общите закони, които управляват развитието на света като цяло.

На марксистическия диалектически метод е методологическа основа и на финансовата наука при социализма.

Наред с него обаче при изучаване на финансово-кредитните явления намират приложение и някои частни методи. Финансовата наука, както посочихме, е обществена наука. Като такава при нея не може да се прилага широко разпространения в природните науки метод на експеримента. Не е възможно да се създаде и наблюдава общество в изкуствена обстановка. И в тази област геният на **М а р к с** разкри най-подходящия метод - метода на абстракцията.... При анализа на икономическите форми, пише **М а р к с**, не могат да послужат нито микроскопът, нито химическите реактиви. Силата на абстракцията трябва да замени и двете."^{1/}

М а р к с не само откри метода на абстракцията като най-подходящ за обществените явления, но и гениално приложи този метод при изследване на капиталистическата общественно-икономическа формация. Като се абстрахира от безкрайно сложната плетеница на общественно-икономическите отношения в ка

пита̀листическото общество М а р к с откри основната клетка на това общество - стоката - която съдържа в зародиш всички негови противоречия, като се започне от противоречието между конкретен и абстрактен и между индивидуален и обществен труд, между потребителна и разменна стойност и пр. и се стигне до основното противоречие на капитализма - противоречието между обществения характер на производството и частната форма на присвояване. По този начин М а р к с разкри с голяма дълбочина целия механизъм на икономическите закони и категории, които задвижват и управляват капиталистическия възпроизводствен процес: Това дълбоко проникване в същността на капитализма даде възможност на М а р к с да предвиди каква ще бъде неговата съдба: капитализмът сам създава своя гробкопач - пролетариата.

Методът на абстракцията е най-подходящият метод за изследване на финансово-кредитните явления. Той се прилага в ясна и неразривна връзка с метода на анализа и синтеза. За обществено-икономическите явления това означава, че като се абстрахираме от конкретното многообразие на тези явления, ние анализираме съществуващите между тях връзки и зависимости и като разкрием най-общите, най-типичните връзки, ги ситезираме в една открита от нас закономерност. Това означава, че при наличие на дадени обстоятелства винаги се проявява едно друго, трето явление, или ако ние използваме финансово-икономическите дестове по даден начин ще имаме съответствващи на него стопанско-политически резултати, ако ги използваме по друг начин - резултатите ще бъдат други. Например, ако предприятията не плащат данък върху производствените фондове те допускат натрупване на излишни и ненужни за тях средства за производство. Ако те плащат такъв данък, стремят се да се освободят от излишните и непотребните им производствени фондове.

Наред с посочените методи при изследване на финансово-кредитните явления необходимо е да се прилага и историческият метод. Този необходимост произтича от самата природа на диалектическия метод. Съгласно този метод нещата трябва да се разглеждат като вечно движещи се и изменящи се. Състоянието на покой ~~не~~ има относителен характер. Следователно, всяко нещо си има своя история - момент на поява, развитие и изчезване. Историческият метод означава да се разкриват причините за появата на нещата, силите и факторите, които влияят върху тях и тяхното развитие, посоките на това влияние и развитие, времето за съществуването на изучаваното явление и причините за евентуалното негово изчезване. Например при изучаването на данъците при социализма ние трябва безусловно да подхождаме към тях исторически. Ако ние ги изследваме като нещо постоянно, застинало и неизменно, такова изследване няма нищо да ни покаже. Ако обаче ние проследим какви видове данъци и по какъв начин са били използвани през отдалечените етапи на строителството на социализма лесно ще разберем взаимната зависимост и взаимното влияние между данъците и социално-класовата обстановка; ще разберем как тази обстановка е налагала да се използват едни или други данъци, как от една страна данъците са допринасяли за изменяването на класовата и стопанската структура у нас и т.н. Само по

този начин можем да разберем същността и мястото на данъците в системата на икономическите лостове, използвани от държавата и да разберем сегашното състояние на данъчната ни система. Без такъв исторически подход всички опити за преустройство и усъвършенствуване на данъчната ни система биха били безуспешни.

Г л а в а II

ПАРИТЕ КАТО СУБСТРАТ НА ФИНАНСИТЕ И КРЕДИТА

1. Социално-икономически предпоставки за запазването и използването на парите у нас

Парите са исторически преходна категория. Те са се появили на онзи етап от човешкото развитие, когато размяната на стоките е станала масово явление, поради което и стоковият свят си издига една "... специфична стока, с чиято натурална форма обществено се среща еквивалентната форма ...", тази "стока" ... става парична стока или функционира като пари.^{1/} Класиците на марксизма-ленинизма доказваха също така, че на определен стадий парите ще отпаднат като не нужни за обществото. По този повод Е н г е л с пише: "Най-после, когато всичкият капитал, цялото производство и цялата размяна не бъдат в ръцете на нацията, частната собственост ще е премахната сама по себе си, парите ще станат излишни и производството ще бъде толкова увеличено, а хората толкова променени, че ще могат да отпаднат и последните оцелели форми на размяната на старото общество."^{2/} Е н г е л с подчертава, че провеждането на мероприятия за ликвидиране на частната собственост, в това число и на капиталистическата размяна и парите, след пролетарската революция ще се извършва постепенно през прехода от капитализъм към комунизъм. Пълното изчезване на стоковото производство и размяната ще настъпи, когато се премахнат и "последните оцелели форми на размяната на старото общество". В трудовете на М а р к с също има изказвания за отмирането на парите.

За нашата епоха обаче, когато социалистическата революция победи не при условия, предвидени от М а р к с и Е н г е л с - едновременно в най-високо развитите капиталистически страни, а при условия коренно различни от тях - в една силно изостанала в икономическо отношение страна, каквато бие царска Русия, особен интерес представляват теоретическите разработки на Л е н и н за преходния период от капитализъм към комунизъм, в това число и за отпадането на парите. В много от трудовете на Л е н и н ние срещаме изказвания по различни поводи за запазването, ролята и отмира-

1/ М а р к с, К. Капиталът, т. I, София, 1950 г., стр. 60.

2/ Е н г е л с, Фр., Принципи на комунизма, София, 1948 г. стр. 169-170.

нето на парите при социализма и комунизма. Например в "Реч за измамването на народа с лозунгите за свобода и равенство"^{1/} той прави следното ясно и безспорно изказване: "Може ли да ги/парите/ унищожим някак веднага? Не. Още преди социалистическата революция социалистите пишеха, че е невъзможно да отменим парите веднага ... За да се унищожат парите, нужни са твърде много технически и - което е много по-трудно и много по-важно - организационни завоевания ... Ние казваме: засега парите остават и ще останат доста дълго в течение на преходното време от старото капиталистическо общество към новото социалистическо общество."

Причините, поради които обективно се налага парите да се използват продължително време след победата на социалистическата революция трябва да се търсят в запазването на многобройни остатъци в производството и размяната на старото капиталистическо общество, в навиците и начина на мислене у хората. Необходим е един твърде дълъг период време на ликвидиране на капиталистическите остатъци в икономиката и в съзнанието на хората, докато се стигне до създаване на истински комунистически форми на производство и разпределение, на истинско комунистическо съзнание.

С победата на социалистическата революция се постигат само най-важните предпоставки за изграждането на комунистическото общество - унищожаването на капитала и из условията за неговото поражение и това на класите. Липсва обаче най-важното - една единна социалистическа обдонародна собственост върху средствата за производство. Такава собственост обективно не е възможно да се създаде "на другия ден" след завземането на властта от пролетариата. Дори и насилствена та експроприация на капитала не е в състояние да създаде и веднаж чисто комунистически производствени отношения. И след национализацията на капитала остава една доста пъстра мозайка от различни форми на собственост върху средствата за производство: държавна, кооперативна, дребна частна лична собственост. Но наличието на единна комунистическа собственост върху средствата за производство, макар и да е най-важната, основната предпоставка, само по себе си не е достатъчно за преминаването към комунистически начин за производство и разпределение. Ако то беше единственото условие за установяване на такъв начин на производство не би бил нужен преходен период за установяване на комунистическо общество, тъй като след победата на революцията би се присъединило към пълно национализиране на средствата за производство, независимо от това дали те са имали характер на капитал или са били използвани за дребно стоково производство.

Комунистическият начин на производство предполага такава високо развитие на производителните сили, което може да осигури разпределение според потребностите на хората. На ред с това, необходимо е пълно преодоляване на различията между отделните видове труд - физически и умствен, квалифициран и неквалифициран, прост и сложен и т.н.

Макар и материалните условия на комунистическото об

^{1/} Ленин, Сочинения, т. 29, стр. 392.

щество да се подготвят в недра на капиталистическото, нито една капиталистическа страна, в това число и най-развитите, не е стигнала до такова ниво, при което след експроприацията на средствата за производство ще може в кратък срок да се пристъпи към разпределение според потребностите и да се премахнат различията между отделните видове труд.

Всички тези обстоятелства вкупом правят неизбежно необходимо съществуването на един преходен период между капиталистическото и комунистическото общество. В този междинен период трябва да се използват някакви междинни форми на производство. Те съдържат и не могат да не съдържат остатъци от капиталистическия начин на производство и в същото време са коренно различни от него. Остатъците се състоят в това, че се възприема същата форма на производство и разпределение — стоково-паричната — с целия ~~нейн икономически~~ инструментарий: стока, потребителна стойност и стойност, разменна стойност, пари, цена, финанси, кредит и пр. Коренната разлика произтича от коренно различната икономическа основа на която се осъществява и разива преходната форма на производство — социалистическата собственост/ държавна и кооперативна/ върху средствата за производство и в незначителни размери/ в ранните периоди на прехода/ върху дребната част на и лична собственост. С това се създават условия за премахване на най-типичните белези на капиталистическото стоково производство — експлоатация на човек от човека, анархия, и стихийност на производството и класовото разделение в обществото. Обективно става възможно постепенно да се ликвидира разделенията на антагонистически класи, да се премахне експлоатацията на човек от човека и да се въведе планомерност в производството и разпределението.

Това са в най-общи линии социално-икономическите предпоставки, които правят неизбежно запазването на стоковата форма на производство и при социализма. А щом се запази стоковата форма неизбежно трябва да се запази съществуването и използването на всички органически свързани и произтичащи от нея икономически категории, в т.ч. на първо място трябва да се поставят парите.

§ 2. Коренни изменения в съдържанието и функциите на парите при социализма

Новите социалистически производствени отношения придават качествено ново икономическо съдържание на икономическите категории, възприети от капиталистическото стоково производство, в т.ч. и на категорията пари. В какво се изразява новото съдържание?

То се изразява в това, че в парите намират отражение качествено нови производствени отношения, такива отношения, при които няма експлоатация на човек от човека и на класа от класа. Качествено ново отношение е, че през преходния период парите обслужват производството, размената и разпределението на обществения продукт без да се превръщат в капитал. Напротив, като играят ролята на всеобщ измерител на общественно-необходимия труд, презход ~~на~~ производството, на

рите се явяват концентриран израз на организационното и техническо ниво на производството. А известно е, че това ниво определя висотата на производителността на труда и обществено необходимите разходи на производството. Следователно чрез парите се установяват слабостите и несъвършенствата в производствения процес, разкриват се възможности за усъвършенстване на техниката и за провеждане на режим на икономии, което води до увеличаване и поевтиняване на стоките и в последна сметка - до повишаване благосъстоянието на трудещите се. Така че, ~~от средство за окупване на и потисничество до при капитализма, парите се превръщат в средство за повишаване жизнения уровень на истинските творци на човешките блага. А това вече действително е коренна качествена промяна.~~

Ето защо, когато говорим за качествени промени в парите през епохата на преходното социалистическо стоково производство трябва да сме наясно, че става въпрос за качествени промени в тяхното икономическо съдържание, но не и в тяхната икономическа природа. Какво означава това? Това означава че и при социализма парите си остават "... онази специфична стока, чиято натурална форма обществено се среща с еквивалентната форма."

Не е възможно и не е мислимо да бъде другояче. И при социалистическото стоково производство се запазва най-висшата форма на стойността - паричната форма. А тази форма изисква една специфична стока да играе ролята на всеобщ еквивалент, т.е. на всеобщ измерител на стойностите на всички останали стоки. Тази роля отдавна е "... завървала една определена стока - златото."^{1/} Следователно и при социализма ~~златото играе роля на паричен метал, именно на паричен метал, а не на пари, защото "... парите това не е вещта като такава, а отразените във вешите овеществени производствени отношения на хората."~~^{2/} Или, както образно се изразява М а р к с " Природата не произвежда пари, нито банкери, нито камбшален курс ... ", затова "... златото и среброто по природа не са пари, но парите са по природа злато и сребро."^{3/} Щом и в социалистическото общество продуктът на човешкия труд трябва да отиде от своя производител до консуматора под формата на стоката, т.е. чрез процеса на размяната нужно е всички стоки да се разменят сред една такава стока която има всеобща потребителна стойност и стойност. Всеобщността на потребителната стойност не се заключава в способността на някоя стока да задоволява непосредствено всички човешки потребности. Всеобща потребителна стойност може да има онази стока, която потенциално съдържа в себе си всички останали стоки, т.е. която е в състояние да се разменя с всички останали стоки. Притежателят на такава стока е потенциално притежател на всички останали стоки. Исторически това свойство се е предало на златото и среброто в качеството

1/ М а р к с, К., Капиталът, т. I, София, 1950 г., стр. 60

2/ Брегел, Я. Э., Денежное обращение и кредит капиталистических государств, Москва, 1950 г., стр. 19

3/ М а р к с, К., Към критиката на политическата икономика, София, 1947 г., стр. 162.

им на пари. Притежателят на пари е притежател на всички други стоки, съществувачи на пазара.

Очевидно е, че и при социализма парите по своята икономическа природа си остават също една специфична стока, играеща ролята на всеобща мярка на стойността и по тази причина, притежаваща всеобща потребителна стойност.

Качествени изменения настъпват в съдържанието и на функциите на парите при социализма, но не и в самите функции. Те си остават по форма /външно/ същите, както и при капитализма: мярка на стойността и мащаб на цените, средство за циркулация/покупателно средство/, плетиво средство, средство за натрупване и световни пари.

Качествено новото във функцията "мярка на стойността" се състои в това, че парите изпълняват тая функция в една икономическа обстановка, при която в много голяма степен е премахнато противоречието между индивидуален и обществен труд. При капитализма това противоречие е много остро. Там стокопроизводителят не знае и не може да знае предварително дали и доколко неговият индивидуален труд ще получи обществено признание. За стокопроизводителите това става ясно едва като се явят на пазара. Там, под влияние на жестока конкурентна борба, огромна маса от индивидуалния труд, особено на работещите при по-ниски технически и организационни условия стокопроизводители, не получава обществено признание. И обратно, едрите и добре съоръжени капиталистически предприятия получават в замяна на своите стоки повече обществен труд, отколкото са изразходвали за тях. Или казано другояче те реализират не само средната печалба, но и свърхпечалба. В конкурентната борба загиват всички стокопроизводители, които не могат да издържат на тая борба. По този начин противоречието между индивидуален и обществен труд при капитализма тласка развитието на капиталистическото производство напред през трупове на хилядите загиващи в борбата стокопроизводители. То представлява огромни загуби за обществото на напразно изразходван човешки труд.

Посоченото противоречие при социализма намалява значително в началото на преходния период и постепенно се ликвидира с ликвидирането на капиталистическите остатъци в икономиката и изчезва напълно с пълната победа на социалистическите производствени отношения. Трудът на отделните производители, поради обществената форма на собственост върху средствата за производство, добива непосредствено обществен характер. Едновременно с това намалява противоречието между потребителна стойност и стойност. Поради действието на закона за планомерното и пропорционално развитие, обективно е възможно през прехода към комунизъм цялата икономика да се ръководи планово. Това означава, че се произвеждат толкова стоки, колкото са действителните потребности. Следователно няма несъответствие между търсенето на стоки и тяхното предлагане. При това положение отнапред е ясно, че индивидуалният труд на отделните стокопроизводители ще получи обществено признание и следователно премахнат е рискът да се изразходва напразно човешки труд. Ето защо в социалистическото общество всеки труд се изразходва в обществено полезна форма. Оттук и отпадането на противоречието между потребителна

стойност и стойност. Стойността при социализма не е пречка поначало дадена потребителна стойност да остане неупотребена, както това е при капитализма.

Трябва обаче да се посочи, че при социализма съществуват само обективни условия да не се допусне стихийно проявление на това противоречие. То обаче не е абсолютно изключено. И при социализма има причини/макар и различни от тези при капитализма/, при които може да се появи противоречие между индивидуален и обществен труд, т.е. между потребителна стойност и стойност. Например при неправилно планиране ожема на даден вид стоки свърх нуждите от тях; при произвеждане на лошокачествени стоки; при планиране на много високи цени на някои стоки и пр. част от тях може да остане непродадена. Вложенията в тях човешки труд представлява загуба за социалистическото общество.

Изтъкнатото противоречие се преодолява по коренно различни начини: при капитализма чрез кризите на свърхпроизводство, при които се унищожават огромни маси човешки блага, като в същото време милиони човешки същества гладуват и недождат. При социализма то се преодолява по планов път, като съзнателно се регулират пропорциите между отделните отрасли, подобрява се качеството на стоките или се наляват цените на нетърсените стоки и пр. Следователно загубите, които понася обществото при социализма вследствие допуснатото противоречие между индивидуален и обществен труд са несравнимо по-малки от загубите, понасяни от капиталистическото общество.

Така че, парите при социализма изпълняват своята функция "мярка на стойността" при качествено различни условия от тия при капитализма. Оттук произтича възможността много по-точно и по-безболезнено за обществото да се измерва общественно-необходимият труд, вложен за производство на стоки.

Но и тази възможност не се осъществява автоматически и стойността при социализма не се измерва и не може да се измерва с точността на везни. Това е така по две основни причини. Първо, и при социализма стойността намира обективност изявяване чрез цената на стоката. Цените на стоките при социализма се определят планово от държавните органи. Те обаче не разполагат с никакъв обективен критерий за измерване величината на стойността. Следователно дали и доколко цените на стоките отразяват верно и точно величините на тяхните стойности ние не можем непосредствено да установим. Второ, при планиране на цените, тяхното ниво се определя в много случаи като се изхожда не само от общественно необходимите разходи за производството на стоки, но и от редица други политически, икономически, социални и пр. съображения. Този начин на определяне цените при социализма, наред с редицата положителни страни, които има, поражда и някои противоречия в социалистическата икономика.

При липсата на анархия и конкуренция в социалистическата икономика дотолкова, доколкото има пълна реализация на продукцията, може да се приеме, че за цялото социалистическо общество има съвпадение на сумата на цените и сумата на стойностите.

Функцията на парите като средство за циркулация също претърпява качествени изменения. Те са обусловени също от качествено новите икономически условия, при които се извършва циркулацията на стоките в преходната социалистическа икономика. В нея производствените пропорции между отделните отрасли не се регулират от действието на закона за стойността, макар и да изпитват неговото регулирано влияние, а от закона за планомерното и пропорционално развитие. Това означава, че в плана предварително се определя кой отрасъл какви видове и какво количество стоки ще произведе през даден период и къде ще бъдат продадени тези стоки. Следователно, парите като средство за циркулация са само посредници при плановете за производство, размяна и разпределение на стойностните величини, а заедно с тях и на техните материални носители/стоките/, между отделните отрасли и сфери на социалистическото общество. При това положение големи разрыви между производството и реализацията на стоките напълно са изключени, а заедно с това е изключена и възможността за поява на кризи вследствие нереализиране на стоката. Във функцията на парите като средство за циркулация тази възможност е заложена и много често от възможност тя става реалност. При капитализма винаги има несъответствие между търсене и предлагане, което води до прекъсване на продажбите, до натрупване на непродадени стоки и до кризи за пари.

При социализма също не е абсолютно изключена възможността за разрыв между производство и реализация. Ние вече отбелязахме, че при произвеждане на некачествени стоки или при неточно предлагане на обема им могат да останат непродадени стоки. Предприятията, които са ги произвели, също изпадат в парични затруднения. Тези затруднения обаче могат бързо да се премахнат чрез вмесването на държавните органи, поради което не водят до кризи за пари с техните по-нататъшни вредни влияния върху икономиката.

Функцията на парите като платежно средство намира при социализма извънредно широко приложение. Нейното съдържание е също качествено различно от съдържанието ѝ при капитализма. Тази функция на парите прави обективно възможно съществуването на кредита. Качествените изменения в нейното съдържание са обусловени от качествените изменения в природата и организираността на кредита и разплащанията при социализма. Той не е вече форма на движение на заемния капитал, а метод за планова мобилизация и използване на временно свободните парични средства в народното стопанство и населението. При социализма плановата организация на използването на паричните средства не допуска съществуването на т.н. търговски кредит, т.е. взаимното кредитиране на предприятията. По този начин се съкращава една широка сфера на проявление на разглежданата функция. Наред с това се премахва иманентната на тази функция възможност за възникване на кризи. При капитализма тази възможност се реализира твърде често. Там всяко забавяне или прекъсване на реализацията на стоките води до забавяне или спиране на плащанията към кредиторите и банките. Веднаж прекъсната веригата на погасяване на взаимните задължения създава прекъсвания или намаляване на производството в целия отрасъл, а дори и в цялото народно стопанство.

Функцията на парите като платечно средство при социализма съществува поради широкото разпространение на безналичните плащания и използването на държавния и банковия кредит. При безналичните плащания технически не е възможно съвпадение между момента на изпращането на стоките и момента на прехвърляне на средствата от паричната сметка на купувача по паричната сметка на доставчика. По тази причина винаги се появява едно краткотрайно задължение на първия към втория. При неговото погасяване парите изпълняват функцията на платечно средство. А тук е възможно предприятията длъжници да се разплатят със средства за пълно и частично погасяване на задълженията си. Подобна проява също създава известни временни затруднения. Те обаче биват бързо отстранявани чрез акцията намеса на държавните банки, които отпускат временни заеми на финансово затруднените длъжници, като ги принуждават чрез различни санкции да отстранят слабостите в дейността си. По този начин иманентната на тази функция на парите възможност за кризи не може да се прояви при социализма.

Функцията на парите като платечно средство се проявява още и при плановото погасяване на заемите, ползувани от предприятията, организацията и населението, както и при изплащането на вътрешните държавни заеми и на всички задължения към финансовата система и взаимните вземания и задължения между предприятията.

Функцията на парите като средство за натрупване проявява се и при социализма от качеството им на "всеобща стока". Натрупването на други видове стоки представлява за техния купувач натрупване на потребителни стойности. Потребностите от такива стоки обаче са винаги количествено предопределени от възможностите на хората да консумират, поради което неограниченото им натрупване се явява безсмислица. Не е така със стоката пари. Натрупването на пари означава натрупване на стойности. По тази причина то е количествено неограничено. Какъвто да се притежават пари, а чрез тях и всички богатства, всеки стремижът към натрупване безграничен. Натрупването на стойности може да става само чрез пълноценни пари, тъй като само те съдържат стойност. Така натрупаните пари при капитализма придобиват характер на съкровище.

При социализма циркулират банксови билети, които имат характер на книжни пари. Следователно те са само представители на златните пари в стоквата циркулация. Като книжни пари парите при социализма също не могат да изпълняват функцията като средство за натрупване. Като представители обаче на златното, те могат да изпълняват функцията "средство за спестяване". Природата на спестяванията и природата на "златното съкровище" е съществено различна. Златното съкровище запазва съдържачата се в него стойност за "вечни времена", докато спестяванията представляват кондензирана стойност само, докато книжните пари са действителни представители на необходимото за обществото количество злато. Всяка промяна в тяхното количество изменя и съотношението им с количеството на необходимите златни пари, а следователно - и тяхната покупателна сила, а стук и тяхното влияние върху спестяванията в книжни пари. Следователно качествени изменения в разглежданата функция на парите настъпват при капитализма със заменянето на

здатните с книжни пари. Функцията на парите за образуване на съкровище се превръща във функция като средство за спестяване. Тази функция се запазва и при социализма. Тук тя е обусловена от несъвпаденето на момента на получаване паричните доходи от трудещите се с момента на тяхното изразходване. Те изразходват паричните си доходи постепенно, съобразно с характера и начина на задоволяване на своите потребности. Така че, част от техните парични средства остава неизразходвана и представлява своего рода паричен резерв. Очевидно е, че чрез тази функция на парите при социализма се осигурява равномерност и ритмичност при задоволяване на потребностите на трудещите се.

Спестените при капитализма пари се превръщат във функциониращ или в заеман капитал, т.е. във всички случаи те стават средство за засилване експлоатацията на трудещите се. Те кава роля играят не само спестяванията на капиталиста, но и спестяванията на трудещите се, които са един от източниците на заемния капитал.

Напротив спестяванията при социализма имат извънредно голямо значение за развитието на народното стопанство, а чрез това и за повишаване благосъстоянието на трудещите се. Те са един значителен източник за финансиране и кредитиране на възпроизводствения процес.

Поради това, че спестовността при социализма се организира от държавата и се осъществява от специални държавни спестовни каси, тя добива характер на държавен кредит. Част от акумулираните в спестовните каси средства постъпва в бюджета под формата на заеми между държавна спестовна каса и бюджета, а друга част - в държавната банка и подсилва нейните кредитни ресурси.

Вложените в народното стопанство средства от спестявания се възпроизвеждат в уголемен размер и по този начин допринасят за развитие на производителните сили и за нарастване на благосъстоянието на трудещите се.

В това се състоят качествените изменения, които настъпват в разглежданата функция на парите при социализма.

Във функцията на парите като световни пари при социализма също настъпват коренни изменения в сравнение с тях им функция при капитализма. Функцията "световни пари" може да се изпълнява само от пълноценни пари или от обменящи се срещу злато книжни пари, когато за тази цел са сключени международни споразумения.

На пазара на социалистическите страни никога не се циркулирали пълноценни пари или пари обменявани срещу злато. Това обстоятелство от една страна и планирането на паричното обръщение във всяка социалистическа страна от друга, налага паричните знаци на тези страни да циркулират само в техните граници и да обслужват само собствените им икономии. Оттук следва, че социалистическите пари не изпълняват и не могат да изпълняват функцията на световни пари. Създаването и развитието обаче на световен социалистически пазар неизбежно наложи някоя валута да играе ролята на световни пари. В първите години след неговото появяване тази функция се изпълняваше от някои капиталистически валути и главно от щатския долар. След възстановяването на съветската икономика от раз

руменните на войната и стабилизирането на рублата тя се оказва много по-подходяща за тази цел, тъй като тя се превърна в най-стабилната валута. Трябва обаче да се отбележи, че международните стопански отношения на социалистическите страни рублата служи само като мярка на стойността и като платежно средство. Тези функции могат да се изпълняват без да са налице налични пари. Функция на мярка на стойността рублата изпълнява като мисловни пари и то не пряко, а чрез валутния паритет, а функцията платежно средство - по пътя на безваличните/ главно кдирингови/ разплащания, осъществявани чрез международната банка на страните от СИВ.

Капиталистическите валути, изпълняващи функцията на световни пари, каквито са щетският долар, английската лира, швейцарският франк, западногерманската марка и др. поради своята нестабилност имат неблагоприятно въздействие върху стопанствата на останалите страни. Курсът на тези валути на световния пазар е подложен на систематическо спадане, което води до непрекъснатата обезценка на валутните авоари на другите страни.

Плановата икономика на социалистическите страни, осигуряваща стабилност на цените на международния социалистически пазар, осигурява стабилност и на световната рубла, както на вътрешния, тъй и на международния социалистически пазар.

Рублата може да изпълнява функцията мярка на стойността, както на вътрешния, тъй и на външния пазар, защото тя е поставена на златна основа.

В стопанските взаимоотношения на социалистическите страни с капиталистическите функцията на световни пари се изпълнява непосредствено от благородните метали и преди всичко от златото или от някоя обменяваща се срещу злато или приемана на световния пазар като международно платежно средство капиталистическа валута.

§ 3. Единство и различия между пари, финанси и кредит при социализма

Икономическата роля на парите в социалистическото стопанско производство се състои в това чрез тях да се установява извършвания в производството разход на минал и жив труд. Измерването на количеството труд, изразходван за производството на материални блага е основния и най-важен момент от икономическата страна на производствената дейност. Количеството труд, необходим за производството на единица от дадена продукция зависи от нивото на техническата съоръженост на предприятието. Така че, чрез парите се отразява нивото на ~~техническото развитие на дадена общинастическа нация.~~ Измерването на количеството обществено-необходим труд се налага не само с цел правилно да се установят разменните стойности, но то е основа за социално справедливо разпределение на обществения продукт между отделните трудещи се. Всеки получава такава част, която съответствува на количеството и качеството на давания от него обществено полезен труд. Следователно парите са не само оръдие за планова организация

на производството, но и средство за разпределение и обмяна на обществения продукт.

При социализма производството е обобществено в най-висша степен. Затова и задоволяването на потребностите на хората е свързано в много по-голяма степен с общественото производство, от когато и да било. Така че, едновременно със засилването на обществения характер на производството при социализма, се засилва и общественият начин на задоволяване на потребностите. Или, казано другояче, наред с непрекъснатото нарастване на личните потребности, растат и обществените потребности, между които централно място заема плавно извършваната от социалистическата държава стопанска дейност.

Процесът на производството, разпределението, обмяната и потреблението представлява сложен комплекс от общественоекономически отношения на произвеждащите и потребяващите хора. Тези взаимоотношения намират израз във взаимния обмен на труд, материализиран в отделните стоки и измерван чрез парите. Така че в парите намират концентриран израз обществените взаимоотношения на трудещите се.

Икономическите отношения, макар и да са еднородни, не са абсолютно тъждествени. Техният характер се предопределя от особеностите на отделните моменти на възпроизводствения процес - производство, разпределение, размяна и потребление. Колкото и да е трудно да се разграничат помежду си тези четри момента, защото от различни страни на едно и също нещо на възпроизводството - а следователно са едновременно и различни и тъждествени помежду си, все пак те придават своеобразна физиономия на общественоекономическите отношения и ги правят различни.

На това основание в общия комплекс от общественоекономически отношения може да се различат производствени, разпределителни, разменни и потребителни отношения. В действителност обаче те не съществуват в "чист" вид, защото "Производството е непосредствено и консумация ...", а "Самото разпределение е продукт на производството ... защото определеният начин на участие в производството определя отделните форми на разпределението ..." и най-после "Самата циркулация е само определен момент от размяната или размяна, разгледана в нейната цялост."

В съответствие с това паричните отношения, свързани с производството и разпределението на обществения продукт могат да имат характер на разменни и разпределителни отношения. Разменни са онези парични отношения, при които се извършва смяна на формите на стойността, например от стокова в парична или обратно. Разпределителни са ония парични отношения, при които се извършва едностранно движение на стойността в парична форма, без да е налице еквивалентна или поне възмездна размяна на стойности. Такива взаимоотношения се появяват например при заплащането на работната заплата на работниците и служащите, при изземване на части от дохо-

дите на предприятията и трудовете се от държавата, при отпускане на средства от държавния бюджет на стопанските предприятия и организации и др.л.

Очевидно е, че има известни различия между разменните и разпределителните отношения. Разменните парични отношения опосредствуват непосредствено размяната и разпределението на обществения продукт в неговата натурална форма и свързват производството с потреблението, както и потреблението с производството, защото производството е потребление и потреблението е производство.

Разпределителните парични отношения са процес на разпределение и преразпределение на стойността на обществения продукт. В резултат на тях се създават доходите на държавата на стопанските предприятия и организации и на населението. Създаването на тези парични доходи е предпоставка за извършване на натурално разпределение на обществения продукт. От тяхната величина зависи каква част от този продукт ще се отдели за задоволяване на обществени производствени и извънпроизводствени потребности и каква част - за отделните социални слоеве/ работници, селяни, интелегенция/, и за отделните трудещи се.

Поради това, че в резултат на разпределителните и преразпределителните отношения се създават паричните фондове на социалистическата държава, на стопанските предприятия и организации и на населението, то те имат характер на финансови отношения. Към тях спадат не само паричните отношения, но и всякакви при създаването на разпределението и преразпределението на доходите, но и паричните отнашения, които се при мобилизирането и разпределението на временно свободните парични средства, намиращи се в наличност в единството и населението. ~~Тези отношения представляват единство на паричните средства~~

От казаното могат да се направят следните изводи: парите ясно да се очертаят единството и различията им, да се от една страна и финансите и кредита от друга:

1. Паричните отношения не са сами по себе си финанси и кредит. Те стават такива само в определен момент на възпроизводствения процес.
2. Финансите и кредитът са сами по себе си парични отношения.
3. Не всички парични отношения обаче са финанси и кредит. Такива са само онези парични отношения, които се появяват в процеса на стойностното разпределение на обществения продукт и мобилизирането на временно свободните парични средства с цел да се създадат, разпределят и използват държавните парични фондове.
4. Както парите са не злато, а отразени в златото обществени отношения на хората, тъй и финансите и кредита са част от отразените в пари обществени отношения. В това се състои единството на парите с финансите и кредита. По тази причина финансите и кредита могат да съществуват само там и тогава, където и когато съществуват пари.
5. Следователно парите като пари отразяват всички без изключение общественно-икономически отношения, а парите като финанси и кредит отразяват само строго определена съставна част на тези отношения. В това в известен смисъл е разликата

между парите и финансите и кредита.

6. По тази причина при изясняване на финансите съвсем нелогично е да се говори, че те са обществени отношения, материалното им съдържание са парите, както твърдят привържениците на дуалистическото разбиране на финансите/ и като отношения и като пари/. Такава концепция показва, че нейните привърженици не разбират икономическата същност на парите и ги отъждествяват с паричния метал. И парите и финансите и кредита са само обществени отношения, образени във вещи. Трябва да се знае, че финансови и кредитни отношения вън от паричните отделения не съществуват.

Г л а в а III

СЪЩНОСТ И ФУНКЦИИ НА ФИНАНСИТЕ НА НРБ

§ 1. Социално-икономически предпоставки за запазването на финансите при социализма

Основни предпоставки за съществуването на финансите при социалистическото общество са наличието на стоково производство, стоково-паричните отношения и съществуването на социалистическата държава.

Стоково-паричните отношения по същество предопределят упражняване на парично стопанство и съобразяването с изискванията на свойствения му закон за стойността. Този закон намира своето проявление главно чрез категорията пари.

Освен тези съществени предпоставки за наличието на финанси, следва да се има предвид, че социалистическото общество е планово стопанство; то се ръководи и развива на принципите на стопанската сметка. Като основен метод на управление на отделното социалистическо предприятие стопанската сметка е също една от важните икономически предпоставки за наличието и използването на финансите при социализма.

Изяснявайки икономическите предпоставки за запазване и използване на финансите при социализма, следва да се има предвид, че те имат и приложна страна. Наличието на социалистическата държава предопределят необходимостта от набиране на парични средства и предоставянето им на същата за изпълнение на нейните функции по разширеното възпроизводство и за задоволяване на други извънпроизводствени обществени потребности.

Следователно създадени при възникване на държавата и стоково-паричните отношения, финансите по необходимост се прилагат и при социалистическия обществен строй, но вече в качествено различно съдържание отразяващо нови, социалистически производствени отношения.

Социалистическото народно стопанство се развива и прогресира в съответствие с изискванията на икономическия закон на социализма. Ежегодно се строят и държат в експлоатация нови производствени предприятия, разширяват се старите, реконструират съществуващите такива, но без да се забравя теорията и внедряване на нова прогресивна технология, разширяват

и се ползват все повече подземни и надземни природни богатства на територията, създават се и се използват нейните енергетични източници, механизира се селското стопанство, широко се прилага химията и автоматизацията в производствените процеси, непрекъснато се разширява транспорта във всички му разновидности, увеличава се стокооборотът, расте и външният стокообмен. На тази основа става възможно все по-пълното задоволяване на постоянно растящите материални нужди на народа.

Едновременно с това нарастват и културните потребности на социалистическото общество. Полагат се грижи за създаване и поддържане на културни, просветни, художествени и просветни институти; развива се науката във всички отрасли и става непосредствена производствена сила, разширява се мрежата на социално-културните мероприятия, здравеопазването, общественото подпомагане и пр.

Наред с това като обективна обществена необходимост се налага да се създават условия за мирен творчески труд на народа, да се опазват стопанските и културни постижения, да се създават ред и сигурност в страната, да се планира, контролира и отчита цялостният възпроизводствен процес, както в материално производствената сфера, така и в непроизводствената сфера.

Стопанското строителство, общественото производство, социалната и културно-просветната дейност, както и отбрана и управлението на страната при социализма са обективно съществуващи обществени потребности. Тяхното задоволяване в една или друга степен отговаря на изискванията на редица икономически закони на социализма и преди всичко на изискванията на основния икономически закон на социализма. Чрез тяхното задоволяване се осигурява хармонично развитие на социалистическото общество. При условията обаче на стоково-паричното стопанство, това се постига посредством формирането на различни фондове от парични средства - централизиран и децентрализиран. За формирането на тези фондове се използват финансите.

И така, с помощта на финансите при социализма се формират и използват определени фондове от парични средства за осъществяване на разширеното възпроизводство и за задоволяване на извънпроизводствени обществени потребности. По конкретно, тези фондове от парични средства служат: а/ да финансират развитието на народното стопанство - капитални вложения, оборотни средства и пр.

б/ за издръжка мероприятията от социално-културен и битов характер - просвета, образование, здравеопазване, социални грижи и пр.

в/ за издръжка на отбраната на страната;

г/ за издръжка на държавния апарат за управление;

д/ други обществени потребности.

Според характера, източниците на доходите и предназначението, едни от паричните фондове се формират и използват от социалистическата държава за изпълнение възложените й функции през даден етап от общественото развитие. Други парични фондове се формират и използват от отделните стопанско-производствени единици - държавни и кооперативни

предприятия, за да извършват своята дейност в съответствие с изискванията на принципите на стопанската сметка.

Разпределението, формирането и използването на фондовете от парични средства от държавата и отделните предприятия се предопределят от обстоятелството, че на даден етап от развитието на обществото един от обществените потребности се задоволяват само със средствата предоставени на държавата, а други - както със средства на държавата така и от средствата на предприятията. Степента на това съотношение зависи от системата на разпределение и използване на доходите, създадени в предприятията и стопанските организации.

При досегашната система на планиране и ръководство на народното стопанство задоволяването на потребностите от парични средства за разширеното възпроизводство и за извънпроизводствените обществени потребности се осъществява преди всичко по централизиран път със средствата на бюджета. При новата система бюджетът запазва своето място за финансиране на новосъздаваните се предприятия и извънпроизводствените обществени потребности - издръжката на социално-културните мероприятия, отбраната и управлението, а разширяването и реконструкцията на съществуващите предприятия се осъществяват от същите с предоставените им парични средства и с банков кредит.

Образуването на паричните фондове е резултат на разпределение и преразпределение на националния доход. Паричният фонд на държавата се образува по-вече чрез използването на различните, приходи за разпределение на дохода за обществото. Тези приходи са: данък върху оборота, отчисления от печалбата, данък върху печалбата и др. Фондовете на предприятията се образуват главно чрез отчисления от печалбата и др. приходи.

Използуването на паричните средства за задоволяване на нуждите на разширеното възпроизводство на извънпроизводствените обществени потребности представлява разходите на държавата и на социалистическите предприятия. Тяхният обем излиза от обема на задоволените обществени потребности и на разширеното възпроизводство; те са и най-важното основание за мотивиране необходимостта от формиране и използване на паричните фондове, а следователно и обективната необходимост от запазването и използването на финансите при социалистическото общество.

Межд. приходите и разходите всякога съществува пълна, неразривна връзка и диалектическа обусловеност. Не може да се извършват никакви парични разходи без предварително създаване на доходите и формиране на фондове от парични средства. И обратно: трудно е да се формират парични фондове, ако не се създават условия за разширено възпроизводство и социалистическо парично натрупване. Върху обема на последното активно въздействие има икономическата обосновка на разходите за разширеното възпроизводство и пр.

И така финансите стават обективно необходими при дадени условия. С помощта на тях се формират и използват необходимите фондове от парични средства за разширеното възпроизводство и задоволяване на извънпроизводствените обществени потребности. Процесът на набиране, формиране и използване на паричните средства е важна и неделима съставна част на

процеса за разпределението и използването на обществения продукт и националния доход. Разпределението на обществения продукт е един от четирите съставни момента на целия възпродукционен процес: производство, разпределение, обмяна и потребление/крайно използване/ на обществения продукт. Етози възпродукционен процес финансиите са един важен лост за разпределение и потребление на обществения продукт. Те са специфична система от парични отношения, които по своята природа са икономически отношения, създадени между държавата и нейните предприятия, кооперативните предприятия и населението. Това предопределя понататък природата, същността на социалистическите финанси.

§ 2. Социално-икономическа природа, структура и обхват на финансиите на НРБ

Финансите са икономическа категория. Исторически тя е възникнала с разделянето на обществото на антагонистически класи и е неразривно свързана с появата и съществуването на държавата. Като продукт на класовите противоречия и орган за насилие, изразяващ интересите на господстващата експлоататорска класа държавата извършва приходи и разходи. В процеса на събирането и изразходването на паричните средства държавата се проявяват определени обществени отношения, които в досоциалистическите икономически формации имат експлоататорски характер.

Етимологическият произход на думата "финанси" е от латинския глагол "finis" , от него и думата "финанси"

което означава ликвидация, край на определени парични вземания и задължения. С тази дума са означавали търговско задължение, което следвало да се заплати на представителя на финансите. По-късно тя преминава във всички цивилизовани нации. В своето историческо развитие категорията финанси е приемала едно или друго значение, като в някои страни - Франция, Германия и др. - през XVI-XVII векове тя е придобила вулгарно съдържание и означавала ограбване на население то от кралските чиновници - събирачи на държавните приходи, злонамереност, хитрост, измама, лихварство и пр. За това е допринесла и порочната "откупна система" прилагана при събирането на държавните вземания - данъци, такси и др. Откупчиците на държавните приходи предварително са заплащали на държавата определена сума пари и са получавали правото сами да събират данъци, такси и др. от населението. Това им позволявало да произволничат и да ограбват населението, като са събирали много по-големи суми отколкото те са авансирани на държавата. Откупната система у нас е била наследена от турската данъчна система след Освобождението ни. В една или друга степен за някои общински данъци, такси и налози тя се прилагаше и до началото на настоящето столетие.

Би било обаче погрешно да се приеме, че "финанси" са само парични приходи и разходи, че те се отнасят до паричните операции на държавата. Действително финансиите са свързани с различното на държавата, която за изпълнение на своите

функции упражнява парични приходи и разходи. Но това е само външната страна на тези парични операции. Всъщност в процеса на събирането и изразходването на парични средства от държавата се проявяват определени отношения, които са свързани с преразпределението на националния доход. Особеността на тези производствени отношения е, че те не са първични/основни/, а могат според Маркс да бъдат "вторични и третични, въобще производни ... непървични производствени отношения"^{1/}. Те се проявяват както в процеса на принудителното събиране на данъци и др. вземания на държавата от населението, така и в процеса на извършване на непроизводителните разходи за издръжка на апарата за насилие, военни доставки и др. Следователно, както в докапиталистическите обществено икономически формации, така и при капитализма, като икономическа категория финансите изразяват определени антагонистически извънекономически/вторични/ експлоататорски отношения. Тяхната социално-икономическа природа и назначение в политическия и икономическия живот на класовото общество се определя от характера на общественото производство, от природата и функциите на държавата, представяваща интересите на господстващата експлоататорска класа.

Финансите на капиталистическата държава са специфична форма на допълнителна, вторична извънекономическа експлоатация на трудещите се. Това се постига главно чрез данъка като основна приходна форма и средство за преразпределение и изземване на доходите на трудещите се и чрез непроизводителните разходи. Поради това социално-икономическата природа на финансите на капиталистическата държава представлява онези обществени отношения, които се създават в процеса на допълнителната експлоатация на народните маси от държавата, използваща извънекономически и политически способности на принудение за създаване на паричен фонд от средства необходим за издръжка на апарата на насилие и обогатяване на капиталистите.

Социално-икономическата природа на социалистическите финанси е коренно различна от финансите на капиталистическата държава. Принципно им различие се предопределя от коренно различния характер на социалистическите производствени отношения от капиталистическите, от различните функции на социалистическата държава и на капиталистическата държава.

За разлика от финансите на капиталистическата държава финансите на социалистическото общество са лост за разпределение и преразпределение на националния доход.

Финансите на капиталистическата държава са средство за издръжка на апарата за насилие и фактор за изостряне на класовите борби. При социализма те са средство за планово финансиране на разширеното възпроизводство и издръжка на извънепроизводителните обществени потребности и създаване на условия за материален и културен напредък на социалистическото общество. В преходния период финансите са използвани като средство за ограничаване и ликвидране на класовите

1/ Маркс К. и Ф. Енгелс, Соч., т.12, стр.75.

противоречия. Исторически социалистическите финанси се появяват непосредствено след победата на Октомврийската социалистическа революция и са свързани с създаване и съществуване на първата в света съветска социалистическа държава.

Финансите на НРБ са тип социалистически финанси. Исторически те се появяват след победата на социалистическата революция и установяване на диктатурата на пролетарията у нас като страна с народна демократична власт през 1944 г. След национализацията на най-важните средства за производство, на банките и застрахователното дело, след завършване на аграрната реформа, се създадоха условия за развитие на социалистическия сектор в народното стопанство и победата на социалистическите производствени отношения във всички отрасли на народното стопанство. Всичко това предопредели появата на социалистическите финанси в нашата страна. Следователно те се появяват, развиват и укрепват наред и неразривно с развитието и укрепването на социалистическото общество и държава и изразяват характерните особености на производствените отношения на всеки етап от развитието на социалистическото общество. Следователно социално-икономическата природа на социалистическите финанси се предопределя от формата на собственост на средствата за производство, т.е. от характера на производствените отношения при социалистическото общество и от функциите на социалистическата държава.

От казаното следва, че финансите като икономическа категория изразяват определени парични отношения присъщи на дадения обществен строй и са свързани със стоково-паричното стопанство. Това показва, че няма вечни по своята същност финанси, еднакви за всички икономически формации, няма вобщо те финанси, а съществуват финанси, които отразяват специфичните общественно-икономически отношения, възникващи върху основата на даден обществен строй. Следва обаче да се разграничи и уточни кои парични отношения са финанси, а следователно и финансови отношения, тъй като понятието парични отношения е много широко и неправилно ще бъде да се постави равенство между парични отношения и финансови отношения, т.е. те да се отождествят.

Трябва да се подчертае, че финансите всякога са парични отношения. Те съществуват на основата на категорията пари и парично стопанство, но не всички парични отношения са и финанси т.е. финансови отношения. Това показва, че във стоково-паричните отношения за финанси и финансови отношения не може да се говори.

В социалистическото народно стопанство съществуват различни по характер парични отношения. Едни парични отношения се проявяват в процеса на еднопосочното движение на стойността. Други парични отношения се проявяват посредством смяната на формите на стойността, т.е. в процеса на размяната, по купко-продажбата. Не всички парични отношения са финансови отношения.

Имащо положение за определяне на паричните отношения като финансови отношения се явява еднопосочното движение на стойността без наличието на еквивалентна размяна. Такива финансово-парични отношения се проявяват в процеса на разпределение и преразпределение на националния доход с цел да се

формира централният фонд от парични средства на социалистическата държава и тяхното използване за разширено външно производство и за задоволяване на други извънпроизводствени обществени потребности. Тогава безвъзмездно мобилизираните парични средства придобиват обществена възвръщаемост.

Сложни парични отношения съществуват и в предприятията и отраслите на социалистическото народно стопанство. Но не всички парични отношения, които възникват в предприятията и между предприятията и отраслите имат характер на финансови отношения. Финансови отношения в предприятията и отраслите на социалистическото народно стопанство са само тези парични отношения, които се проявяват в процеса на мобилизиране и формиране на фондовете от парични средства, както и тяхното използване за осъществяване на производствена дейност - просто и разширено външно производство.

Следователно финансови и финансови отношения се проявяват в процеса на разпределение и преразпределение на националния доход за формиране на централизиран и децентрализиран фондове от парични средства необходими на държавата и социалистическите предприятия във връзка с изпълнение на възложените им задачи.

По-конкретно към паричните отношения, които по своя характер са финансови отношения се отнасят:

а/ взаимоотношения между държавата и социалистическите предприятия, които се пораядат при изземване на части от създадените от тях парични натрупвания, при мобилизиране на свободните им парични средства и при отпускането на парични средства от бюджета по реда на финансирането и от банките по реда на кредитирането;

б/ взаимоотношения на бюджета с извънпроизводствена сфера - министерства, комитети, институти и др. бюджетни учреждения при отпускане и изразходване на парични средства;

в/ взаимоотношения между бюджета и населението при изземване на части от доходите му под форма на различни плащания - данъци, такси и др., както и при изплащане на различни суми - заплати, пенсии, помощи и др.

г/ взаимоотношения между социалистическите предприятия и трудовия колектив при формиране на парични фондове за изплащане на различни видове възнаграждения - заплати, премии, помощи и пр.;

д/ взаимоотношения между банково-кредитната система и населението при мобилизиране на временно свободните му средства и при отпускане и погасяване на заеми;

е/ взаимоотношения между държавата, предприятията и населението при формиране и използване на фонда от парични средства на държавното обществено осигуряване и фонда на държавното застраховане;

ж/ взаимоотношенията между държавата, предприятията и населението във връзка с валутно-платежните вземания и задължения, както и взаимоотношения на НРБ с другите страни при формиране и използване на валутните фондове.

При тези взаимоотношения се осъществява разпределение то и използването/потребление/ на обществения продукт в страната. Поради това финансите на социалистическото общество представляват онези специфични парични отношения, които пораждат в процеса на разпределението на обществения продукт с цел да се формират, разпределят и използват паричните фондове необходими на социалистическата държава и на предприятията и отраслите за просто и разширено възпроизводство и за задоволяване на извънпроизводствените обществени потребности на страната. Следователно в условията на социалистическото стоково производство и действието на закона за стойността разпределението на обществения продукт не става пряко под формата на предмети, блага, а се осъществява посредством редица стойностни категории - пари, финанси и кредит. Практиката на социалистическото строителство до сега, в преходния период от капитализъм към социализъм в СССР, у нас и в другите народно-демократически страни, показва, че не може да се мине към пряк продукт обмен, а това става посредством стойностни категории. Но те запазват своето място и значение и в прехода към строителството на комунистическото общество. В програмата на КПСС, приета на XXII конгрес ясно се подчертава, че "... В комунистическото строителство е необходимо пълното използване на стоково-паричните отношения, в съгласие с новото им съдържание, присъщо в периода на социализма. Голяма роля при това играят приложенията на такива инструменти за развитието на икономиката, каквито са стопанската сметка, парите, кредитът, финансите ..." "Нашата задача в процеса на изграждане на комунизма е още повече да използваме и усъвършенствуваме финансово-кредитната система!" 1/ Такава постановка е залегнала и в Директивите на VIII конгрес на БКП. 2/

Щом парите, финансите и кредитът са такива важни дестинации на социалистическата държава за планиране, ръководство и контрол на народното стопанство те трябва да се изучават, овладяват, усъвършенствуват и правилно да се използват за общественото развитие.

По въпроса за природата на социалистическите финанси съществуват различни становища. Едни автори отождествяват финансите с паричните средства на социалистическата държава, т.е. с предоставеният и паричен фонд, заделен от националния доход. 3/ Други определят социалистическите финанси като парични отношения, които се появяват в процеса на създаване и използване на парични фондове. Това становище е най-издър

1/ Вж. Материали на XXII конгрес на КПСС, София, 1962 г. стр. 242

2/ Вж. Директиви на VIII конгрес на БКП, София, 1962 г. стр. 41 и сл.

3/ Без да вземаме отношение към различните становища, което не влиза в обсега на настоящата работа, ние ще изложим някои от тези становища:

Н.Н.Ровинский - "Финансите на СССР са част от националния доход, предоставен на държавата, изразяваща паричен фонд, който осигурява изпълнението на нейните функции". - Фин. право 1945 г., стр. 6

жано; то се поддържа от много автори.^{1/} Трети автори определят финансите като парични отношения обусловени от стоково-паричните отношения и съществуването на социалистическата държава, но същевременно приемат, че по своята материална субстанция, финансите представляват от себе си парични сред

1/ А.М.Александров - "Социалистическите финанси - това е система от парични отношения, опосредствувачи кръгооборота на производствените фондове в народното стопанство на разширена основа и обезпечавачи образуването и използването на различни фондове за удовлетворяване потребностите на социалистическото общество, осъществяване взаимопомощ между социалистическите страни и оказване помощ на новоразвиващите се държави". Вж. "Финансы социализма", 1965 г., стр.27-28.

В.П.Дьяченко - "Финанси на соц. държава са система от парични отношения на основата на които чрез плановото разпределение на доходи и на натрупванията се осигурява образуването на централизиран и децентрализиран фондове от парични средства на държавата в съответствие с нейните функции и задачи". Вж. "К вопросу о сущности и функциях советских финансов" в Сборник "Вопросы теории финансов", 1957 г., стр.68-69.

Д.А.Аллахвердиян - "Финанси на социалистическата държава представляват система от икономически отношения, посредством които на основата на плановото разпределение на доходите и натрупванията се образуват централизиран и децентрализиран фондове от парични средства използвани за нуждите на разширеното социалистическо възпроизводство и за задоволяване на обществените потребности." Вж. "Финансы социалистического государства", 1961 г., стр.48.

Г.Точильников - "Съветските финанси представляват система от икономически отношения посредством които в процеса на социалистическото планиране се образуват фондовете от парични средства под форма на приходи на социалистическите предприятия и централизиран приходи на съветската държава и се използват във форма на разходи за нуждите на възпроизводството и за удовлетворяване обществените потребности на социалистическото общество, а също се осъществява контрол с рубли за ефективно използване на средства в социалистическото общество". Вж. "Вопросы советских финансов", Очерки теории, 1962 г., стр.59.; Същият автор дава отделно определение и на "държавни финанси на СССР", които счита за "икономически отношения, отразени в системата и методи посредством които Съветската държава в съответствие на своите функции и задачи образува и използва в разни форми централизиран приходи и разходи на общодържавния фонд за разширеното възпроизводство и застрахователния фонд, обществените фондове на потребление, на отбраната и управлението/ Цит. соч., стр.122./.

ства. 1/ Има и автори, които определят финансите като дейност на социалистическата държава, предизвикваща специфични парични отношения, наречени финансови отношения. 2/ Съществува становище, че финансите на СССР представлява от себе си парична форма на разпределението на обществения продукт. 3/

По-нататък следва да се определи обхвата и структурата на финансите, тъй като и по този въпрос няма единно становище. За разлика от финансите на капиталистическата държава, които включват в себе си паричните средства набирани и използвани от държавата, като институция на господстващата капиталистическа класа, социалистическите финанси имат много по-широк обхват и по-сложна структура. Преди всичко, социалистическите финанси съществуват и се развиват върху основата на единната социалистическа собственост на средствата за производство. Следователно те са единни финанси на социалистическото общество. При наличието, обаче, на две форми на собственост — държавна и кооперативна, финансите следва да се разглеждат като финанси изградени върху основата на държавната собственост на средствата за производство и кооперативната собственост на средства за производство. То ва обстоятелство предопределя обхвата и структурата на единните социалистически финанси, които очевидно включват в себе си две основни звена, а именно:

1/ И.А. Димшиц, А.К. Сучков - "Финансите на социалистическото общество са икономическите отношения, изразяващи се в планомерното образуване и използване на паричните фондове в народното стопанство 3а непрекъснатия ръст на производството, повишаване материалното и културно равнище на народа и за укрепване могъществото на социалистическата държава ... По своето материално съдържание финансите представляват от себе си парични средства. Обаче при изучаване съдясстта на финансите се изучават не парите сами за себе си, а онези обществени отношения, които се образуват при използване на парите в процеса на възпроизводството." Вж. "Финанси и кредит СССР", 1956 г., стр. 24-26.

2/ М.В. Русенов - "... под финанси разбираме тази дейност на социалистическата държава, свързана с формирането и разходването на централизирания и децентрализираните парични фондове, при създаването и разходването на обществения продукт, необходими на държавата за осъществяването на нейните функции и която дейност представлява специфични парични отношения, наречени финансови отношения". Вж. учебника "Финанси и кредит на социалистическата държава", Варна, 1960 г., стр. 7.

3/ А.В. Бачурин - "Финансите на СССР представляват от себе си парична форма на разпределение общественя продукт с цел максимално задоволяване материалните и културни потребности на населението и планомерното развитие на цялото стопанство ... Вж. "Финанси и кредит СССР", 1953 г., стр. 21.

1. Общодържавни финанси 1/
2. Кооперативни финанси

От своя страна общодържавните финанси, поради наличие то на държавни предприятия обособени на стопанска сметка, се делят на: 1/ финанси на социалистическата държава или наречени само държавни финанси и 2/ финанси на държавните предприятия и отрасли.

Разглеждайки обаче финансите от гледище на народностопанските отрасли и социално-икономическите сектори в нашето народно стопанство, единните социалистически финанси можем да оформим в следните звена:

а/ финанси на социалистическата държава

б/ финанси на държавните предприятия и отрасли,

в/ финанси на кооперативните организации и ТКЭС.

а/ финансите на социалистическата държава, като звено на общодържавните финанси обхващат онези парични отношения, посредством които в процеса на разпределението на обществения продукт се образуват и използват различни фондове от парични средства. Към тях се отнасят на първо място централизираният фонд от парични средства, които държавата неопосредствено мобилизира и използва чрез бюджета за изпълнение на своите функции. Тук се включва и паричния фонд използван за осъществяване на държавното обществено осигуряване, който се счита за едно от основните звена на единния държавен бюджет на НРБ. Освен това към финансите на социалистическата държава се отнася фондът на държавното имуществено и лично застраховане и кредитът в неговите различни форми - държавни заеми и влогови спестявания на населението. Тези два фонда от парични средства не се включват пряко в държавния бюджет, но по същество те са финанси на социалистическата държава. Те се различават само по начина и формите на образуване и ползуване на фондове от паричните средства.

По въпроса за структурата и обхвата на съдържанието "социалистически финанси" няма еднакво мнение. Различието идва не само от наименованието, но и от различното съдържание което се влага от отделните автори. Както е видно от посочените определения на понятието "социалистически финанси", един автори говорят за "финанси на социалистическото общество"^{2/}, други - за финанси на социалистическата държава

1/ За разлика от други автори, които включват в понятието "общодържавни финанси" само финансите на социалистическата държава ние считаме, че по-правилно е в него да са включват двете звена на социалистическите финанси, а именно: финанси на социалистическата държава и финанси на държавните предприятия. Тази структура на общодържавните финанси е възприета в настоящата работа.

ва 1/, трети - пишат "Държавни финанси на СССР 2/". Има автори които говорят за "единни социалистически финанси", но им придават различно съдържание, относно съставните им части 3/.

В цялата финансова система на социализма финансите на социалистическата държава заемат централно място; те играят важна роля в разширеното възпроизводство и за задоволяване на извънпроизводствените потребности на социалистическото общество. Тяхното назначение се състои в планомерното разпределение и изпълзуване на националния доход в мащаб на цялата страна. Макар че социалистическото възпроизводство представлява единен процес осъществяван в цялото народно стопанство с помощта на социалистическите финанси, то за постигане на най-важните пропорции начертани в народностопанския план, голям дял се пада на финансите на държавата.

1/ Д.А.Аллахвердян, приема, че единните социалистически финанси се образуват от следните съставни части: а/ финанси на социалистическите предприятия и отрасли; б/ общодържавни финанси; в/ кредитът / Вж. Финанси в период строителства комунизма, 1963 г./; Дьяченко включва: а/ финанси на социалистическата държава; б/ финансите на социалистическите предприятия; в/ кредитът / Цит.труд, стр.98-100/.

2/ А.В.Бачурин и др. "В СССР е създадена ефективна система на организация на финансите, която включва, първо, общо държавните финанси - държавен бюджет, общодържавно застраховане, имуществено и лично застраховане, кредитна система и второ, финансите на предприятията и стопанските организации на колхозите, потребителните кооперации, обществените организации" / Вж. Товарно-денежни отношения в периода прехода да комунизму", 1963 г., стр.251/.

Като собственик на основната част от средствата за производство, социалистическата държава участва пряко в разпределението на националния доход посредством данъке върху обиколта и други приходни форми. По този начин тя мобилизира необходимата част от дохода на обществото в бюджета за формиране на централизирания фонд от парични средства. Поради това бюджетът се явява най-важното звено на социалистическите финанси. Чрез него държавата извършва разпределението и преразпределението на националния доход, както между отраслите и отделните райони на народното стопанство, така и между производствената и извънпроизводствената сфера.

Следователно, финансите на социалистическата държава са отношения на разпределение на паричните доходи и натрупвания, създадени в производствената сфера. Те имат органическа връзка с нея когато националният доход се използва за разширеното възпроизводство и за резервни фондове. Тясната връзка на финансите на социалистическата държава с производствената сфера ги подчинява на закономерностите на социалистическото възпроизводство. Поради това образуването и използването на централизирания фонд от парични средства, както и на другите фондове от парични средства е процес подчинен на изискванията на закона за планомерното и пропорционално развитие на социалистическото народно стопанство.

Разпределителните отношения на финансите на социалистическата държава обхващат движението и използването на обществения продукт и в извънпроизводствената сфера. Това се постига чрез разпределението на националния доход за формиране на фондове от парични средства необходими за задоволяване на обществени потребности с непроизводствен характер, като издръжката на социално-културни мероприятия, отбрана, управление и др. По този начин чрез финансите на държавата образуващи нейния централизиран фонд от парични средства се подпомага развитието на науката, техническия прогрес, кинематографията, здравеопазването, подготвят се квалифицирани кадри и пр., което оказва положително въздействие върху сферата на материалното производство.

И така, финансите на социалистическата държава, като основно звено на единните социалистически финанси, активно съдействуват за разпределение и преразпределение на националния доход и да се постигне планомерно преминаване на обществения продукт от сферата на неговото създаване в сферата на потреблението му за разширено възпроизводство и задоволяване на извънпроизводствени обществени потребности.

б/ Финансите на социалистическите предприятия и отрасли са изходното звено на социалистическите финанси. Те са основа на финансите на социалистическата държава. По своята същност финансите на социалистическите предприятия и отрасли са обекти парични отношения, които се създават в процеса на образуване и използване на децентрализиранни фондове от парични средства необходими, както за създаване и увеличаване, така и за обслужване кръгооборота на производствените фондове в процеса на простото и разширеното възпроизводство.

и за задоволяване на извънпроизводствени потребности ^{1/}. Следователно финансите на предприятията и отраслите не са само отношения на разпределение на обществения продукт, но те и обслужват кръгооборота на средствата на предприятието и са свързани с движението на формите на стойността.

Финансите на предприятията и отраслите, както това се посочи, включват в себе си финансите на държавните предприятия и отрасли и финансите на кооперативните организации. От своя страна формите на собствеността на средствата за производство предопределят начините и формите за образуване и ползуване на фондовете от парични средства на държавните и на кооперативните предприятия, както и източниците за създаване на производствените им фондове. Всяко предприятие организира своята стопанска дейност върху основните изисквания на стопанската сметка. То има относителна обособеност на самостоятелен стокопроизводител, разполага с предоставени му основни и оборотни производствени фондове, осъществява производствена дейност, реализира доходи, ползва част от тези доходи, ползва наред с това и заемни банкови средства и пр. Независимо от източниците, предприятието използва фондовете от парични средства, както за разширеното външно производство, така и за задоволяване на извънпроизводствени нужди на самото предприятие, на неговия трудов колектив и на отделните членове на колектива.

Хармоничното съчетание на източниците за формиране на фондовете от парични средства на социалистическите предприятия - собствени и заемни - тяхното планово и целево направление за обслужване кръгооборота на средствата и други извънпроизводствени мероприятия, както и създаване на парично натрупване след реализиранията на продукцията, неговото разпределение и пр. са характерни черти на финансите на предприятията, които ги отличават от финансите на държавата.

Структурното обособяване на единните социалистически финанси като финанси на държавата и финанси на предприятията, както и тяхните характерни особености не ги откъсва една от друга, не ги прави съществуващи сами за себе си, нито ги противопоставя едни на други. Обратно, между финансите на социалистическата държава и финансите на социалистически предприятия изразяващи определени производствени отношения, съществува тясна взаимна връзка и обусловеност. Финансите на държавата в своята основна част се изграждат върху финансите на социалистическите предприятия посредством и в процеса на разпределение и преразпределение на доходите и паричните натрупвания създадени в предприятията. Обратно, финансите на предприятията се развиват и укрепват освен чрез ползуване на вътрешни ресурси и посредством бюджетно то финансиране и кредитното финансиране. В това се подчертава единството на социалистическите финанси, предопределящо

1/ Извънпроизводствени потребности на предприятието са осъществяването на социално-културни, битови и жилищни мероприятия със средствата на вътрешните фондове.

от единната социалистическа собственост върху средствата за производство, от единната държавна власт и от единната цел, която имат финансите при социализма - да съдействуват за изграждането на материално-техническа база на социалистическото общество.

§ 3. Функции на социалистическите финанси

За осъществяване на важните задачи и мероприятия на икономическата политика на нашата държава голяма роля играят и социалистическите финанси чрез изпълняваните от тях няколко функции. В същност природата, ролята и предназначението на социалистическите финанси се проявяват в тяхните функции. Поради това изучаването на функциите на финансите дава възможност най-добре да се разбере тяхната същност и ролята им в социалистическото възпроизводство.

Във финансово-икономическата литература относно въпроса за функциите на социалистическите финанси няма единно становище. Различие има не само за броя на функциите на финансите, но и за тяхното съдържание. По-голям брой автори са привърженици на две функции на социалистическите финанси^{1/}, други автори са на становището, че финансите на социализма изпълняват три функции^{2/}. Различно схващане има обаче в настоящата работа не вземаме отношение към излож. становище:

1/ Д.А. Аллахвердиев гласи, че социалистическите финанси изпълняват две основни функции - разпределителна и контролна /Вж. "Финанси социалистическото государство, 1961, стр. 49-66/. Е.А. Дзяченко също е на становището на двете функции, обаче той ги обобщава само за финансите на социал. държава, като не включва финансите на социал. предприятия и отрасли /Вж. Сборника "Вопросы теории финансов, 1957, стр. 98-100/. К.Свраков застъпва становището за двете функции - разпределителна и контролна /Вж. "За същността и структурата на финансите при социализма", 1960, стр. 12-19/. М.В. Русенов, също /Вж. учебник "Финанси и кредит на соц. държава", 1960 г., стр. 9-11/.

2/ А.М. Александров, счита че социал. финанси изпълняват три функции: функция опосредствуване кръгооборота на фондовете, разпределителна функция и контролна функция /Вж. цит. труд, стр. 29-41/; П.Н. Левтяк говори за три функции на финансите на предприятията и отраслите: 1/ обслужване с парични ресурси кръгооборота на средствата, 2/ разпределение на паричните доходи и 3/ финансов контрол върху производствено-финансовата дейност на предприятията и отраслите. / Вж. "Финанси предприятия и отрасли народного хозяйства", 1964 г., стр. 7-11./; А.М. Бирман отбелязва, че както и общодържавните финанси, финансите на социалистическите предприятия изпълняват разпределителна и контролна функции. Той обаче сочи и трета функция на финансите на социалистическите предприятия - осигуряваща кръгооборота на средствата на предприятията с парични средства в съответствие с потребностите на разширеното възпроизводство. /Вж. цит. труд, стр. 133/. Г. Петров "Връзката между финансите и производствените отношения" - Трудове на ВИА "К. Маркс", София, кн. IV, 1962, стр. 3-30.

и за характера на изпълняваните функции и тяхните наименования. 1/

Ние смятаме, че същността и назначението на социалистическите финанси, като единно цяло се проявяват в три основни функции, а именно: първо, функция за обслужване с парични средства кръгооборота на фондовете в народното стопанство; второ, разпределителна функция, чрез която се проявяват финансови отношения на разпределение и преразпределение на обществения продукт и националния доход и трето - контролна функция, която се изразява в използване на финансите като средства за провеждане на финансовия контрол върху дейността на предприятията, организации и учрежденията на народното стопанство. Посочените три функции са в пълно съответствие с елементите дадени при определяне същността на социалистическите финанси. Поради това се налага да разгледаме по отделно съдържанието на всяка функция като проявление на същността и назначението на социалистическите финанси.

Функцията, обслужваща кръгооборота на производствените фондове се изразява преди всичко в правилното и ритмично отпечение на паричните средства, необходими за обслужване на комплекснатия производствен процес в народното стопанство по изпълнение плана за производството и реализацията на производствата. Тази функция, както подчертава, професор А. М. Александров, "... обслужва не само фазата на кръгооборота П-С и С-П, но и фазата на движение на фондовете на предприятието в тяхната производителна форма." 2/ Целият производствен процес е движение на материални средства, които на всеки етапи на кръгооборота се обслужва с движение на парични средства. Движението на паричните средства обслужващи движението на материално-веществените и трудовите ресурси е обективна необходимост при стоково-паричното стопанство. То се основава преди всичко върху обществената собственост на средствата за производство и налага на всеки етапи на производствения процес материалните и трудови разходи да се отразяват в парично изражение. По този начин, както отделно то предприятие като обособена производствена единица, така и неговите обособени на вътрешна стопанска сметка цехове, производствени участъци и пр. имат възможност много по-лесно да определят фактическите разходи на материали, гориво, енергия, труд на произведената продукция. На тази основа

1/ А. П. Гокиели формулира две функции на финансите: 1/ планово акумулиране на паричните средства, необходими на комунистическото строителство и 2/ планово направление и използване на наличните парични средства/ Вж. "Содържание и функции советских финансов, в тезиси докладов по вопросам советских финансов, 1959 г., стр. 28/.

2/ Вж. цит. труд, стр. 29.

могат да се съпоставят плановите разходи с фактическите, да се прилагат мероприятия за тяхното намаляване, което води до намаляване на себестойността на продукцията и до увеличаване на доходите.

Следователно, обслужващата функция на социалистическите финанси основана на обществената собственост върху средствата за производство се налага поради обективно съществуващият постоянен кръгооборот на производствените фондове. Тя произтича, както от характера на финансово-паричните отношения, които възникват и се проявяват в процеса на този кръгооборот, така и от необходимостта да се обслужва авансирането на парични средства в производството, реализацията и тяхното възвръщане към първоначалното им място. Когато обаче трябва да се конкретизира проявлението на обслужващата функция на финансите в процеса на кръгооборота на производствените фондове, необходимо е да се има предвид, че производството в държавния сектор се извършва не пряко от държавата като политическа надстройка, а от отделни обособени нейни производствени единици, които действуват на принципите на стопанската сметка. В кооперативния сектор производството се осъществява от отделните кооперативни стопанско-производствени единици.

Авансирането на паричните средства, независимо кой е и какъв е техният източник / от бюджета, кредит или собствени вътрешни ресурси/ се извършва от самата производствена единица, а получените доходи от реализацията на продукцията, до момента на разпределението им, могат да се ползват и включват наново за авансиране в производството, т.е. да се включват наново в кръгооборота на фондовете. Тези парични отношения по същество са финансови отношения и те се появяват именно чрез обслужващата функция на финансите на предприятията.

Що се отнася до финансите на социалистическата държава като политическа надстройка, финансите обслужват не кръгооборота на отделните производствена единица, а общия кръгооборот на производствените фондове в национален мащаб на разширеното възпроизводство. Впрочем трудно е да се прокара рязко разграничаване на обслужващата функция на социалистическите финанси в отделното предприятие и на държавните финанси в национален мащаб, тъй като финансите на предприятието и финансите на социалистическата държава са в пълно единство и в пряка неразривна връзка помежду си, обуславяща се от общонародната собственост на средствата за производство. От друга страна, социалистическата държава е собственик на основната част от средствата за производство, а отделното държавно предприятие съществува при относителна самостоятелност, обуславяща се от принципите на стопанската сметка.

От казаното следва да се заключи, че обслужването с парични средства спомага за планомерното организиране на производствените фондове, позволява да се постигне по-пълно съответствие между движението на материално веществените ресурси и паричните ресурси и да се осигури ускоряване на кръгооборота на фондовете. В това фактически се изразява икономическото съдържание на обслужващата функция на социалистическите финанси.

Разпределителната функция на социалистическите финанси се проявява при използването им в разпределителния процес. Социалистическите финанси не само обслужват производствения процес чрез авансиране на парични средства и тяхното възвръщане на първоначалното им място, но те допринасят авансираните парични средства да се възвърнат след реализацията на продукцията в увеличен размер, т.е. да се създаде и допълнителна стойност. Новосъздадената стойност следва да се използва за прито и разширено възпроизводство не само от предприятието, но и от социалистическата държава. Това излага тя да се разпредели и да стане достояние за ползуване не само на тези, които са я създали, а на всички, независимо дали са участвували или не, в нейното пряко създаване. Това се постига с помощта на финансите, като се използва разпределителната им функция.

Финансово-паричните отношения, които възникват при разпределението на новосъздадената стойност по същество са икономически отношения на разпределение, осъществявано с помощта на финансите. В разпределителния процес обаче следва да се разграничат финансовите отношения, които се пораждат между държавата от една страна, и от друга държавните предприятия, кооперативните организации и населението.

Паричните отношения, които възникват в процеса на разпределение и ползуване на доходите и паричните натрупвания в държавните предприятия са отношения на разпределение, тези, които възникват между държавата и кооперативни организации и населението са отношения на презареждане. Тези разпределителни процеси осъществявани с помощта на финансите настъпват, след като създаваният се в сферата на материалното производство национален доход се разпредели посредством цените и различните форми на заплащане труда на работниците и служителите в тази сфера. В резултат на това разпределение се формират основните, първични доходи, които са:

А/ Доход за себе си, приемащ формите:

- а/ работна заплата на работниците и служителите заети в сферата на материалното производство;
- б/ доходи на кооперативните земеделски стопани, заплащани по трудови, парични възнаграждения и пр.
- в/ доходи на кооперирани занаятчии, под формата на различни парични възнаграждения
- г/ доходи на некооперирани земеделски стопани и занаятчии

д/ доходи на работници и служители, както и членове вете на ТКЗС, на ТПК, получавани от личните им стопанства.

Б/ Доход на обществото, т.е. социалистическо натрупване в държавните и кооперативни предприятия и организации, приемащ формите на печалба/ доход на предприятието/ данък върху оборота, вноски за държавното обществено осигуряване.

Равнището на първичните доходи на отделните участници в създаването на националния доход зависи от системата на цените и системата на формите на паричното заплащане. Те се регулират от държавата в съответствие с изискванията на икономическите закони на социалистическото общество, и преди всичко с изискванията на основния икономически закон, зако

на за планомерното, пропорционално развитие на народното стопанство, закона за стойността и закона за разпределение според труда. Тук не се проявява механизма на финансовата система.

Така създадените обаче първични, основни, доходи които по съвкупност образуват националния доход на страната, не са в състояние да осигурят редица жизнено необходими потребности на социалистическото общество, поради което те подлежат на по-нататъшно разпределение.

По-нататъшното разпределение на националния доход се налага от няколко причини и обстоятелства, по-важни от които са:

Първо. Създаденото социалистическо парично натрупване в отделните предприятия, отрасли и райони от сферата на материалното производство е различно по размер и не всякога отговаря на потребностите от парични средства на даденото предприятие. При това, всякога в едни предприятия и отрасли има по-голямо парично натрупване, а по-малко нужда от парични средства. И обратно, в други отрасли и предприятия се създават по-малко парични натрупвания, а се чувствуват по-голяма потребност от парични средства. Поради което се налага да се извърши междуотраслево разпределение на натрупванията и разпределение между отделните предприятия.

Второ. Освен сферата на материалното производство, съществуват и извънпроизводствена сфера, в която не се създава национален доход. За нейната издръжка е необходимо да се използва част от националния доход, създаден в сферата на материалното производство. Носител на обществените потребности е социалистическата държава. За да може да задоволява потребностите на разширеното възпроизводство и тези от непроизводствен характер тя трябва да разполага с определени фондове от парични средства. Тяхното формиране става чрез преразпределение на националния доход.

Преразпределителният процес се осъществява посредством механизма на финансовата система, като се използва разпределителната функция на финансите. Тази функция на финансите се използва и при преразпределение на доходите и натрупванията в кооперативните организации и на доходите на населението, като се изземва част от тях за централизирания фонд от парични средства на държавата.

Във връзка с разпределителните отношения и проявяващата се функция на финансите, изниква въпросът за тяхния характер, т.е. кога и в кой момент има разпределение и в кой преразпределение на доходи. Определяща роля тук има характерът на собствеността на средствата за производство, от там и принадлежността на създадените доходи и необходимостта от тяхното разпределение.

Основната част от средствата за производство принадлежат на държавата, поради това и основната част от доходите и натрупванията се създават в държавния сектор. Те са общо народна собственост. Една част от тях трябва да постъпят в разпореджанието на социалистическата държава за образуване на централизирания паричен фонд от средства за осъществяване непрекъснатото финансиране на процеса на разширеното възпроизводство и издръжка на мероприятията в извънпроизводствена

вената сфера. Друга част от натрупванията се оставят в не посредствено разпореждане на държавните предприятия. Финансовите отношения, които се създават при изземване на част от паричните натрупвания в държавните предприятия под формата на данък върху оборота, отчисления от печалбата и други приходни форми за формиране централизирания фонд на държавата са отношения на разпределение. В случая няма място за преразпределение, тъй като държавата като собственик на средствата за производство, с оглед осъществяването на пропорциите в процеса на разширеното възпроизводство получава съответна част от създадения в държавните предприятия доход за обществото. От друга страна обаче, за осигуряване нормален кръгооборот на средствата, предоставени на държавните предприятия, както и за тяхното постоянно разширяване, част от дохода на обществото се оставя на предприятието. Това последното се налага и от наличието на стопанската сметка.

Разпределителната функция на финансите се проявява и при взаимоотношенията на държавата с кооперативните организации, в процеса на изземване част от създадения там доход за обществото и превръщането му от кооперативна/групова/собственост в общонародна собственост. Поради това тук възникват отношения на преразпределение на доходите. В случая държавата участва не като собственик на средствата за производство, а като политическа надстройка, като власт, която с помощта на юридически норми, съобразявайки се с изискванията на икономическите закони, се намесва и по пътя на преразпределението на първично образуваните доходи на кооперативните организации ги превръща в доходи на централизирания паричен фонд - бюджета.

Разпределителната функция на финансите се използва също така и при взаимоотношенията на държавата с населението. В процеса на изземване, макар и незначителна част от неговите доходи възникват финансови взаимоотношения, които имат характер на преразпределение. И тук преразпределителният процес се осъществява с помощта на различните данъчни и неданъчни приходни форми, които държавата прилага на даден етап. И тук държавата, съобразявайки се с изискванията на икономическите закони, се проявява като власт и определя едностранно нормите на изземване на част от личните доходи на гражданите и ги превръща в общодържавни доходи централизирани в бюджета.

Образуванияте фондове от парични средства - централизиран фонд и децентрализиран фондове - по нататък се направляват за разширено възпроизводство и за задоволяване на обществените потребности свързани с издръжката на извънпроизводствената сфера. Тук също се проявява процес на преразпределение на доходите, но вече по тяхното планово и целево назначение под формата на различни видове разходи. По този начин една част от доходите наново се включват в кръгооборота на средства на стопанските организации, а други служат за задоволяване на извънпроизводствените потребности на държавата и предприятията.

5. Контролна функция на социално-икономическите финанси. Тя е също така проявление на съдността на финансите и се използва

ва за осъществяване на финансовия контрол. Чрез нея социалистическите финанси се явяват като оръдие за наблюдение и контрол върху целия производствен процес. Тази функция на финансите се използва и е в неразривна връзка с другите две функции, и когато се разпределят и преразпределят паричните доходи, и когато се обслужва кръгооборотът на фондствата, и когато се използват формираните парични фондове за финансиране на извънпроизводствената сфера държавата използва финансите за провеждане всестранен контрол.

Широко приложение има контролната функция на социалистическите финанси при състаръчче и изпълнение на държавния бюджет. Тя се използва при проверката и установяване на финансовите взаимоотношения между показателите на държавния бюджет с показателите на държавния народно-стопански план и преди всичко, с показателите на производствено-финансовите планове на предприятията и организацията. Чрез финансите се упражнява контрол и когато се определят, планират, отпускат и използват средствата от бюджета за финансиране мероприятията от стопанско-производствен, социално-културен характер, за издръжка на отбраната и органите на управлението. Тъй като приходната и разходната части на бюджета в голямата си част са свързани с производствената дейност на предприятията, то контролната функция на финансите намира широко проявление в процеса на финансово-производственото планиране, при определяне показателите за съставяне на производствено-финансовите планове на предприятията, отраслите, стопанските обединения и пр.

Обективна основа за проявление на контролната функция се явяват обществената собственост на средствата за производство и съществуването на стоково-паричните отношения. Това налага всички материално-веществени ресурси, трудови ресурси и фактори на производството да се измерват обективно в натурална форма и в парично изражение. Тя се прилага при определяне обема на производството, постъпленията на парични средства при нейната реализация, определяне обемите на разходите - веществени и лични - себестойността, обема на паричните доходи и натрупвания и пр. Форми на проявление на контролната функция на финансите са финансовия контрол и контрола чрез паричната единица/ лева/, прилагани едновременно, и при планиране и при отпусането и при използването, и при отчитането на финансовите средства на социалистическите предприятия и на държавата. По този начин има възможност да се издирят всички резерви на финансовите ресурси и да им се даде най-ефективно направление и използване за общественото развитие. В това се изразява икономическото значение на контролната функция на социалистическите финанси. Тя е ефективно средство в ръцете на финансовите и банково-кредитни органи за провеждане на всестранен контрол върху цялостната производствена дейност в страната.

§ 4. Роля на финансите във възпроизводствения процес и за развитието на социалистическото общество

Обществената собственост на средствата за производство

во създават възможности за ускорено планово развитие на разширеното възпроизводство и на социалистическото общество. За постигане на това, голяма роля играят социалистическите финанси. Видно от изпълняваните функции, финансите са един от важните лостове на държавата за провеждане на цялостната своя политика.

Ролята на социалистическите финанси в целия възпроизводствен процес се изразява в няколко направления.

При стоково-паричните отношения финансите са неразривно свързани с възпроизводствения процес и са едно от важните условия за неговото правилно организиране. Чрез тях, на основата на разпределението на националния доход, се осъществяват предвидените в държавния народно стопански план пропорции.

Ролята на социалистическите финанси се разкрива и в укрепване на стопанската сметка в държавните и кооперативни предприятия. Тази роля се подчертава и в парично-финансовите взаимоотношения между държавата от една страна и държавните и кооперативни предприятия и организация и населението от друга. Тези взаимоотношения се проявяват както при разкриване и мобилизиране на паричните средства, така и при тяхното използване за задоволяване разнообразните потребности на социалистическото общество. По конкретно, набрани са парични средства изразяващи централизиран фонд за държавата и децентрализиран фондове на предприятията и организациите, се направляват за развитието на народното стопанство финансиране индустриализацията на страната, финансиране развитието и укрепването на кооперирано държавно селско стопанство, финансиране на другите народно стопански отрасли. На ред с това се финансира и издръжката на извънпроизводствена та сфера.

В процеса на финансирането - бюджетно, самофинансиране и кредитно финансиране - се подчертава ролята на финансите за развитието на народно стопанските отрасли. Конкретно тази роля се изразява в планомерното съдействие и обслужване на предприятията с парични средства за създаване на производствени фондове - основни и оборотни, за създаване на държавен резерв. При определени условия на производство но-финансова дейност на предприятията финансите служат и за покриване на планови загуби и съдействуват на непрекъснатия производствен процес.

Финансите са лост за най-ефективното използване на производствените фондове. В това отношение, например, се използва механизма за облагане на производствените фондове, което стимулира тяхното рационално стопанисване за най-голям икономически ефект. Наред с това чрез финансите се оказва активно въздействие за съблюдаване на плановете разходи за материали и труд по производството и реализацията на продукцията. По този начин те имат стимулираща роля и съдействуват за намалчване на себестойността и увеличаване на чист рупването.

Ролята на финансите се изразява и в правилното разпределение и използването на доходите и натрупванията. При тези разпределителни отношения, съобразявайки се с изискванията на икономическите закони на социализма, се изхожда, как

то от интересите на отделното предприятие, така и от общите държавните интереси.

Всичко това показва, че финансите играят активна роля за разширеното възпроизводство, за развитие на производителните сили, за създаване на материално-техническата база на социалистическото общество, разширяване и укрепване на социалистическите производствени отношения. Тази роля на финансите е била различна през отделните периоди на нашето обществено развитие по пътя на социализма. В периода на преминаване от капитализъм към социализъм, финансите са играли ролята на инструмент използван от народно демократичната ни държава за ограничаване и ликвидиране на частната капиталистическа собственост върху средствата за производство, за потискане и ликвидиране на капиталистическата класа. За този цел, покрай другите икономически и политически средства, които прилага народнодемократичната държава, финансите са използвани като инструмент за разпределение, изземване на доходите създавани в частния, капиталистически и дребностков сектор и превръщането им в общонародни доходи. Така, финансите през този период съдействуват не само за разпределение и използване на доходите, но и за увеличаване и укрепване на обществения сектор - основна предпоставка на разширеното социалистическо възпроизводство. Едновременно с това, финансите са играли и социално-икономическа роля. Като разпределителни отношения, те са използвани от държавата за облекчаване на социално слабите и с ниски доходи лица при облагането на населението.

В условията на строителството на социализма при пълната обществена собственост върху средствата за производство и победата на социалистическите производствени отношения, финансите служат за усъвършенстване на отношенията на разделение и за постепенното издигане и сближение на кооперативната собственост на средствата за производство с държавната за усъвършенстване на производствените отношения.

Финансите обаче не само обслужват движението на стопанството, необходима за осъществяване на разширеното възпроизводство. Те играят активна роля и обслужват движението на онази част от доходе на обществото, която е необходима за поддържане и развитие на извънпроизводствената сфера. Те се използват за осъществяване на широка мрежа от социално-културни мероприятия, развитието на науката, за издигане на комунистическото възпитание на трудещите се и пр. Обслужвайки процеса на разширеното възпроизводство и осъществяването на мероприятията от извънпроизводствената сфера, финансите играят активна роля и във възпроизводството на работната сила.

При изпълнение на своята роля във възпроизводствения процес и за развитие на социалистическото общество финансите са подчинени на изискванията на обективните икономически закони на социализма. Същевременно обаче финансите играят активна роля на въздействие за осъществяване на изискванията на икономическите закони. Така, финансите преди всичко са подчинени на основния икономически закон на социализма. Но те активно въздействуват за осъществяването на неговите изисквания - създаване на материално-техническата база на

...ството за осигуряване на условия за разширено възпроизводство, за непрекъснато увеличаване на обществения продукт т.н., и на тази основа все по-пълното задоволяване на потребностите на обществото. Наред с това, финансите като обслужват разпределението на националния доход, са подчинени на изискванията на закона за разпределение според качеството и количеството даден обществен труд от всеки трудещ се. Но същевременно те играят активна роля при определяне разходите на жив и овеществен труд, за недопускане на преразход на труд, което води до по-висока рентабилност на предприятието, а от там идва и материалната заинтересованост в разпределението на създавания доход.

Социалистическите финанси са в пълна зависимост и са подчинени на изискванията на закона за планомерното, пропорционално развитие на народното стопанство. Но като обслужват разширеното възпроизводство, кръгооборота на средствата извънпроизводствената сфера и като отношения на разпределение, те активно въздействуват за по-правилно и стопански опраданно разпределение и използване на паричните средства - натрупвания и доходи, между различните предприятия, отрасли, стопански и административни райони. С това те спомогат за рационалното и отраслево-ведомствено разпределение и използване на натрупванията и на доходите, в съгласие с политиките на държавния народностопански план. При съставяне на различните видове финансови планове/ бюджет, финансови планове на предприятията и отраслите, касов и кредитен план, баланс на приходите и разходите на населението и пр./ - финансите имат подчинено значение и роля спрямо изискванията на закона за планомерното, пропорционално развитие на народното стопанство, намиращи израз в държавния стопански план.

В съгласие с изискванията на гореказания икономически закон, социалистическите финанси, активно съдействуват за изземване на планово определена част от дохода на обществото, създаден в предприятията и отраслите, които произвеждат предмети за потребление и за плановете му насочване към отраслите, произвеждащи средства за производство, където или не се реализира чист доход за обществото, или реализираният такъв не е достатъчен да задоволи потребностите в тези отрасли. В тази си роля на разпределение социалистическите финанси са подчинени на изискванията на закона за преимуственото развитие на производството на средствата за производство в сравнение с производството на предмети за потребление, но същевременно те въздействуват активно и за неговото проявление в социалистическото общество. Тяхната роля се разширява още повече, като се свържат с изискванията и на другите икономически закони. Тук става дума да се види и да се посочи ролята на финансите за установяване на оптимална прогресивна структура на общественото производство, за най-ефективни пропорции в развитието на народностопанските отрасли, подотрасли, на отделните предприятия, оптимални съотношения между добиващата и преработващата промишленост, между предприятията произвеждащи средства за производство и предмети за потребление. В тази връзка следва да се подчертае ролята на финансите за създаване на

правилно съотношение между фондовете за крайното използване на националния доход - фонд "Натрупване" и фонд "Потребление". Наистина, това съотношение се определя с държавния стопански план, но финансите изпълняват ролята на активен инструмент за осъществяване на разпределението и преразпределението на националния доход и формиране на определеното оптимално съотношение между двата фонда. Ролята на финансите все повече нараства като се има предвид, че основните дилеми на нашето икономическо и културно развитие се измерват с обема на капиталните вложения, както и с обем на фондовете за обществено потребление.

Конкретното проявление на ролята на финансите на соц. държава, на държавните и кооперативните предприятия и на банковия кредит в социалистическото строителство на НРБ може да се разкрие в тяхното практическо използване за финансиране и кредитиране на народното стопанство и други мероприятия. Ведущо място в цялата система на социалистически финанси заемат финансите на социалистическата държава, намиращи паричен израз в централизирания фонд на държавата-бюджета. Макар финансите на нашата народнодемократична държава да се основават върху финансите на социалистическите предприятия и преди всичко на финансите на държавните предприятия, те имат най-голямо значение за финансиране разширението възпроизводство и за развитие и укрепването на социалистическото общество в НРБ. Това се потвърждава от данните в следната таблица.

Таблица

за източниците на средства за финансиране и кредитиране на капиталните вложения в НРБ-лимитни и извънлимитни

в млн. лв. 1/

Година	Обем на кап. влож.	О Т Т Я Х					
		От бюджета		От предприятия		От банков кр.	
		Сума	%	Сума	%	Сума	%
1959	910	467.6	52.41	312,2	34.33	129,7	14.26
1960	1162	629,0	54,13	381,0	32,79	152,0	13,03
1963	1186	722,0	60,88	409,0	34,49	56,0	4,73
1964	1340	806,4	60,18	452,9	33,80	80,8	6,02
1965/план/	1640	706,0	43,00	488,0	30,00	-	-
1966/план/	2059	1148,6	56,80	510,0	25,00	-	-

1/Данните за 1959 до 1964 г. вкл. са от Статистическия годишник на ЦСУ, София, 1965 г., стр. 319;

Средствата на предприятията включват собствени средства от отчисления от печалбата и амортизационни отчисления;

Банковият кредит е предназначен изключително за извънлимитни капитални вложения;

Данните за 1965 и 1966 г. са по докладите на проектите на държавния стопански план и на държавния бюджет за съответните години, внесени пред Народното събрание - вж. в. "Работническо дело", бр. 361 от 26 XII 1964 г. и бр. 341 от 7 XII 1966 г.

Оборотните средства на предприятията се формират изключително от заемни средства/ банков кредит/. Обаче приръстта на оборотните средства за държавните предприятия при досегашната система на планиране и ръководство на народното стопанство се покрива на първо място с финансиране от бюджета и на второ място от собствени средства на предприятието. И тук бюджетът финансира основната част от приръстта на оборотните средства. Така, за 1965 г. общият приръст на оборотните средства по план, е в обем на 85 600 лева, от тях, със средствата на бюджета се покриват кръгло 54 милиона лева, а останалите от собствени средства на предприятието. За 1966 г. се планира приръст на оборотни средства на държавните предприятия - 94 милиона лева, от които бюджета ще финансира 38 милиона лева, а от собствени средства на предприятията - 56 милиона лева.^{1/}

Ролята на финансите за развитието и укрепването на социалистическото общество се изразява в използване на различни фондове от парични средства за провеждане на мероприятия в извънпроизводствената сфера. Материалната база играе огромно значение за развитието на нашето общество, но не по малко значение имат мероприятията, които се провеждат за издигане културното равнище и комунистическото възпитание на трудещите се. За тази цел ежегодно от дохода за обществото се използва чрез бюджета на държавата и чрез социално-културните и битови фондове на предприятията за издръжка и развитието на просветата, науката, културата, изкуствата, здравеопазването, физкултурата, провеждането на обществено осигуряване, социални грижи, издръжка на почивни домове и режийни разноски за храна в столовете и почивните домове, провеждане на комунално-битови и благоустройствени мероприятия и пр. Само някои данни от последните години показват ролята на финансите за издигане на културното равнище на народа в нашата страна. През четвъртата петилетка за социално-културни мероприятия са изразходвани кръгло около 4 милиарда лева или средногодишно по 800 млн.лв., а за 1965 г. те са 899,4 млн.лв. През 1966 г. по бюджета на държавата тези средства нарастват кръгло на 1008 милиона лева. Освен бюджетни средства, за провеждане на социално-културните мероприятия се ползват средства и от фондовете на държавните и кооперативни предприятия.

Основно направление на парични средства от бюджета за 1966 г. е за финансиране на следните по-важни мероприятия:

а/ Просвета-издръжка на всички видове училища	284 млн.лв
б/ Здравеопазване и физкултура	169 млн.лв
в/ Наука и технически прогрес	31 млн.лв

1/ Вследствие преминаване на повече предприятия по новата система на планиране и ръководство на народното стопанство, постепенно бюджетното финансиране се намалява, за сметка на което се повишава ролята на самофинансирането, т.е. използване на собствени средства на предприятието, чрез отчисляване на по-голям дял от реализираната печалба.

г/Култура и изкуство, кина, театри и пр.	33 млн.лв.
д/Обществено подпомагане и осигуряване, пенсии	446 млн.лв.
е/Издръжка на висши учебни заведения	43 млн.лв.
з/Професионални училища и техникуми	69 млн.лв.
и/Издръжка на учен.лагери, пансионии, общежития	15 млн.лв.
к/Издръжка на детски ясли и пр.	15 млн.лв.

Освен тези бюджетни средства, за наука, технически прогрес, за научноизследователска и проектно-конструкторска работа ще се изразходват и средства от фондовете "Техническо развитие", и "Разширение и техническо усъвършенствуване" в размер на 98 млн.лв., както и такива средства от други фондове/ на кооперативните организации, на ТКЗС и пр./ в размер на 460 млн.лв. Следователно за формиране на обществени фондове и провеждане на социалнокултурни мероприятия се набират кръгло 1427 милиона лв., което прави близо 70 % от обществените фондове за потребление.

При съществуващата до 1965 г. бюджетна централизация на парични средства беше твърде много засилена ролята на финансите на държавата, т.е. ролята на бюджета. Чрез него се акумулира основната част от натрупванията в предприятията. Тази ведуща роля на бюджета в разпределението и акумулирането на натрупванията е запазена и до сега. Но с извършената промяна в методите на ръководството на народното стопанство от 1959 г. и след това, и особено с въвеждането на новата система на планиране и ръководство на народното стопанство от 1964 г. ролята на бюджета постепенно се ограничава без да намалява и се замества от финансите на предприятията чрез метода на самофинансирането. Наред с това се създават условия за приложение и на метода на кредитното финансиране.

Ролята на бюджета при новата система на планиране и ръководство на народното стопанство се изразява пак в разпределението и акумулирането на основната част от натрупването в предприятията и отраслите под формата на данък върху оборота и други нововъведени приходни форми/ данък върху производствените фондове, данък върху дохода/печалбата/ заменящи досегашното отчисление от печалбата на държавните предприятия и данъка върху общия доход за кооперативните организации. Неговата роля обаче за финансиране на народното стопанство се ограничава, преди всичко, за финансиране строителството на нови предприятия, тяхното оборудване и снабдяването им с оборотни средства необходими за нормална производствена дейност.

В замяна на това, постепенно се засилва ролята на финансите на социалистическите предприятия - държавни и кооперативни, преминали на новата система на планиране и ръководство. Икономическа предпоставка за засилване ролята на финансите на предприятията е системата на разпределение дохода между предприятията/печалбата/, която позволява, след като се заплатят по определения ред задълженията към бюджета останалата част от печалбата остава в предприятието. При целното разпределение в предприятията се формират няколко фонда от парични средства със специално предназначение. Такива са: фонд "Разширение и техническо усъвършенствуване" със средствата на който се финансира възпроизводственият процес,

фонд "Социално-битови и културни мероприятия" за финансиране на строителството и ремонта на жилищни сгради, културни и здравни домове и пр., провеждане на различни социално-културни мероприятия, даване награди и пр.; фонд "Резервен за заплатата", предназначен за изплащане на трудови възнаграждения и вноски за ДОО, когато за даден момент се появят временни затруднения, свързани с производството и реализацията на продукцията и не се гарантира определения размер допълнителна заплата; фонд "Регулиране цените на дребно" създава се при търговските организации за покриване на загуби от намалени цени на залежали и демодирани стоки и пр. Тези вътрешни фондове, както и възможността предприятията да ползват банковите заеми за капитални вложения и за оборотни средства, засилват ролята на финансите на предприятията, разширява се метода на самофинансирането и кредитното финансиране, за сметка на ограничаване безвъзмездното бюджетно финансиране. От друга страна, предоставянето на по-голяма част от печалбата за предприятията и колектива засилва тяхната самостоятелност в разпореждането на паричните средства, създава стимули за материална заинтересованост, свързана с материалната отговорност и т.н.

§ 5. Взаимоотношения между финансите на социалистическата държава и финансите на социалистически предприятия

Посочи се, че финансите на социалистическото общество по своя обхват включват в себе си: а/ финанси на самата държава, представляващи централизиран фонд от парични средства на държавата; б/ финанси на държавните предприятия и отрасли и в/ финанси на кооперативните организации. От тук възниква въпросът за взаимоотношенията, които съществуват между финансите на социалистическата държава и финансите на социалистическите предприятия и отрасли.

Като съставни звена на единните финанси на социалистическото общество между финансите на държавата и финансите на предприятията съществуват най-тясни, неразривни взаимно обуславящи се връзки. Характерът и формите на тези връзки и взаимоотношения преди всичко се предопределят от формата на собствеността на средствата за производство - общодържавна и кооперативна.

От гледнище на финансите на социалистическата държава, т.е. на НРБ, взаимоотношенията следва да се разглеждат, от една страна като взаимоотношения, които възникват при ползуване на определени парични доходи от социалистическите предприятия за формиране на централизирания фонд на държавата, и от друга - като взаимоотношения образувани се при използуване на този паричен фонд. Трябва да се отбележи, че при формирането на централизирания фонд от парични средства на държавата между финансите на държавата и финансите на предприятията/ държавни и кооперативни/ съществуват най-тясни, пряки връзки. Особено е с различни по икономическа природа приходни форми, държавата изземва определени части от доходите на държавните и кооперативни предприятия за формира

не на централизирания фонд от парични средства. Що се отнася обаче до взаимоотношенията, които се създават при използване на паричните средства от този фонд, такива съществуват с държавните предприятия по реда на прякото бюджетно финансиране. По отношение обаче на кооперативния сектор, пряки връзки и взаимоотношения не съществуват, обстоятелство, което се обуславя от кооперативната, груповата собственост на средствата на производство. Следователно, на този етап на развитие определящ фактор за характера на взаимоотношенията е формата на собственост върху средствата за производство.

Взаимоотношенията между финансите на социалистическата държава и финансите на държавните предприятия се пораждат и съществуват върху единната общодържавна собственост на средствата за производство. Приходните форми, чрез които се разпределя и изземва част от доходите и натрупването в държавните предприятия за бюджета на държавата имат недавъчен характер. Независимо къде се намират и използват, в държавното предприятие или в държавния бюджет, по същество те не променят своя собственост. В единия и в другия случай те са общодържавни/общонародни/ средства, но поради наличието на юридически обособената самостоятелност в стопанско-производствената и финансова дейност на държавните предприятия и наличието на държавата с нейните функции се налага разпределянето и ползуването на доходите и натрупванията между държавата и нейните предприятия.

Взаимоотношенията между финансите на нашата народно демократична държава и финансите на кооперативните организации - ТКЭС, ТПК, Потребителни кооперации и техните обединения/съюзи/ почиват на друга основа. Преди всичко, това са взаимоотношения между две страни - държава и кооперативен сектор, чийто парични фондове се формират и използват на основата на двете еднотипни, но различни по своя характер и степен на обобществени средства за производство-общо държавни и кооперативни. Поради това разпределянето и изземването на част от доходите създадени в кооперативните организации за централизирания паричен фонд на държавата води и до промяна в собствеността на изземаната част. Този характер на разпределителния процес от своя страна предопределя и характера на приходните форми, които се прилагат за изземване на част от доходите на кооперативните организации и превръщането им в общодържавен паричен фонд. При разпределянето и изземването на създадените натрупвания в държавните предприятия се прилагат приходни форми, които по същество нямат данъчен характер, обаче когато изземването се отнася до създадени доходи в кооперативните организации, приходните форми имат данъчен характер. Поради това и данъчното облагане има характер на преразпределение на вече оформените основни доходи на кооперативните организации.^{1/}

Взаимоотношенията между финансите на Народна република България с държавните предприятия фактически са взаимноот

1/ За разпределителния процес виж по подробно глава III на труда, а за характера на прих. форми вл.гл.VIII, § 2 на труда

ношения между предприятията и държавния бюджет. Те се осъществяват по две основни и срещуположни направления: плащания от държавните предприятия към бюджета и финансиране от бюджета към държавните предприятия. Плащанията се изразяват в различни приходни форми: данък върху оборота, отчисления от печалбата. Приходните форми, независимо от тяхното наименование, по своето икономическо съдържание са само средство за разпределение чистия доход на обществото създаден в държавните предприятия и за пренасянето му от мястото където той е създаден / държавното предприятие / в мястото където ще бъде ползуван по централизиран начин чрез бюджета.

Други форми на взаимоотношения между финансите на държавата и държавните предприятия са вноските в бюджета за държавно обществено осигуряване и вноските от амортизационните отчисления за бюджета. Взаимоотношенията, създадени чрез вноските на предприятията за държавно обществено осигуряване имат по-особен характер. По същество те са приход на единната бюджетна система на НРБ, тъй като бюджетът на Държавното обществено осигуряване е едно от основните звена на единния държавен бюджет. Източник на този бюджетен приход е доходът за обществото, обаче реализиран не под формата на печалба на предприятието, а под формата на "начисления" / 12,5 % върху фонда на работната заплата /. Поради това "начислението" се явява елемент на себестойността на продукцията или на разходите по обръщението. И фондът работна заплата и "начислението" са две форми на стойността на необходимия продукт. Начислението обаче е форма на образуване на обществени фондове от парични средства, необходими за задоволяване на извънпроизводствени обществени потребности на работниците, заети в производството. Това се постига главно чрез извършване на разходи от бюджета под формата на обезщетение, помощи, пенсии и др..

Взаимоотношенията осъществявани чрез вноските от амортизационните отчисления за бюджета се изграждат не на основата на разпределение на създадения доход в предприятието. както е при другите приходни форми, а чрез изземване на част от пренесаната стойност на изхабените основни средства включена в себестойността на продукцията или разходите за обръщение. Доколкото икономически е оправдано превръщането на част от стойността на изхабените основни фондове в централизиран доход на държавата ще покаже практиката. С тази част се намалява източника на фонд "РТУ", който е финансова база за разширеното възпроизводство, осъществявано от отделното предприятие. При недостатъчно набрани средства, необходими за разширеното производство, предприятията могат да ползват дългосрочен банков кредит. Следователно в случая финансовата помощ на държавата към собствените си предприятия ще се изразява в отпускането на дългосрочни банкови кредити. Стесненият обхват на бюджетното финансиране спрямо държавните предприятия ще позволи набраните парични средства в бюджета да бъдат използвани главно за ново строителство и за задоволяване на другите обществени потребности - социално-културни мероприятия, отбрана, управление.

Взаимоотношенията на държавните финанси с финансите

на държавата се изразяват и по реда на бюд

жетното финансиране. По действащата до сега система на планиране и ръководство на народното стопанство методът на бюджетното финансиране заема важно място във финансирането на възпроизводствения процес. Чрез бюджета се финансира основната част от капиталните вложения и приръста на оборотните средства, непокрити със собствени средства на държавните предприятия. Освен това бюджетът финансира разходите за усвояване нови производства, покрива планови загуби и пр. По този начин, централизирайки основната част от натрупванията в народното стопанство бюджетът осъществява и централизираното финансиране на разширеното възпроизводство, т.е. осъществява се разпределение и използване на чистия доход на обществото в мащаб на цялата страна.

При условията на новата система на планиране и ръководство на народното стопанство, взаимоотношенията, осъществявани чрез финансирането на държавните предприятия имат по-стеснен, по-ограничен обхват. Държавните предприятия не получават по реда на бюджетното финансиране средства от бюджета за разширеното възпроизводство и техническо усъвършенстване. Това се осъществява чрез средствата на новоформираните фондове към предприятията.

Бюджетното финансиране може да се прилага по изключение за крайно необходими мероприятия и със специално разрешение. За сметка на това стеснен до известна степен бюджетно финансиране, предприятията в кръга на предоставената им стопанско-финансова самостоятелност, могат да ползват дългосрочен банков кредит за капитални вложения, както и краткосрочен кредит за попълване приръста на оборотните средства. В случая, кредитът представлявайки особена сфера на икономически отношения, като съставна част от единните социалистически финанси, се явява друга форма на взаимоотношения между финансите на държавата и финансите на предприятията и активно съдействува на разширеното социалистическо възпроизводство.

Взаимоотношенията между финансите на държавата и финансите на кооперативните организации, както се посочи, почиват на друга основа. Техният характер се предопределя от собствеността на средствата за производство. По-широки са взаимоотношенията, осъществявани чрез различните приходни форми на плащания от кооперативните предприятия към бюджета и твърде стеснени са, почти не съществуват взаимоотношения чрез системата на бюджетното финансиране за кооперативните организации. Кооперативната, груповата собственост на средства за производство е по-нисша от общодържавната собственост. Тенденцията е постепенното приближаване и прерастване на кооперативната собственост в общонародна, а не обратно. Едно от средствата за реализиране на тази тенденция е привличането и превръщането на част от доходите на кооперативните организации в общодържавни. Поради това с нищо не е оправдан обратният процес: безвъзмездно финансиране от бюджета мероприятия на дадена кооперативна организация. Това обаче не изключва редица преки финансови помощи, които държавата е оказвала и може да оказва на кооперативните организации, главно на ТКЗС, чрез различни субсидии от бюджета. Независимо от това, взаимоотношенията с кооперативните органи-

ции са твърде широки и чрез системата на организирания държавата банков краткосрочен и дългосрочен кредит.

На съвременния етап от развитие при условията на новата система на планиране и ръководство взаимоотношенията между отделните звена на социалистическите финанси се осъществяват при правилното съчетание на бюджетното финансиране със самофинансирането и кредитното финансиране - краткосрочен и дългосрочен банков кредит.

Г л а в а I V

СЪЩНОСТ И ФУНКЦИИ НА КРЕДИТА В НРБ

§ 1. Общи и специфични причини за съществуването на кредита при социализма

Движението на продукцията в стокското производство от производителя до потребителя се извършва посредством парите. По този начин те стават универсален представител на всички произведени стоки. Закономерностите на размяната обаче са такива, че продажбата на стоки не се съпътствува от незабавна покупка на такива от страна на продавача. Получените пари от продажбата на стоки остават изцяло или част от тях за известен период неизползувани от техните притежатели. В същото време техните непритежатели могат да се нуждаят от пари за своята стопанска дейност. По този начин при стокското производство се явява обективно необходимо да се използва един специален метод за мобилизиране на остоналите в един или няколко пункта на народното стопанство и населението временно свободни парични средства и за предоставянето им в други пунктове. Такъв метод е кредитът. Следователно, кредитният метод е неразривно свързан с паричното обращение. Оттук и основната и най-обща причина, която прави необходимо съществуването и използването на кредита: съществуването на стокково-парични отношения.

Съществуването на кредита е заложено във функцията на парите като платежно средство. Тази функция прави възможно откъсването на реализацията на потребителната стойност от стойността на стоката. Това означава, че продавачът на стоката може да я продаде на купувача без в момента на предаването да е получил паричен еквивалент. За него се поражда едно вземане в размер на цената на стоката, а за купувача - едно задължение в същия размер, което той се задължава да изплати след определен срок.

Парите, като всеобща стока, срещу която може да се набави всяка друга стока, са също предмет на взаимно отстъпване и предаване от едно лице на друго лице. И в този случай се пораждат вземания и задължения в размер на отстъпената сума. Вземания и задължения на лицата могат да възникват не само при стокково-паричните им отношения, но и при всякакви други взаимни услуги, които те си оказват едни на други.

Тези икономически отношения имат характер на кредитни отношения. Думата "кредит" исторически произхожда от латинс

кия глагол *credere*, който означава вярвам, доверявам се.

С нея се подчертава субективния момент в отношението между лицата, при което едно лице изказва доверие на друго лице, като му отстъпва без моментално заплащане дадена стока или определена парична сума.

Във функцията на парите като платежно средство е само заложена възможността за съществуването на кредита. Тя обаче не е причина за това. Специфичната икономическа причина, която прави неизбежен съществуването на кредита и при социализма трябва да се търси в закономерностите на кръгооборота на производствените фондове. И при социализма началният пункт на този кръгооборот са парите. Те се превръщат в живи и неживи фактори на производството, от съчетанието и въздействието на които се получава готова продукция, която отново се превръща в пари. Това движение може да се изрази със следната формула:

$$\Pi - \overset{\text{Српр}}{\text{РС}} \dots \text{Пр} \dots \text{ГП}_{\text{жи}} - \Pi^1$$
, където Π - пари, Српр - средства за производство, РС - работна сила, Пр - производство, ГП - готова продукция, Π^1 - повече пари от първоначално авансираните.

Производството трябва да бъде непрекъснато. За тази цел обаче е необходимо средствата не само да преминават последователно през отделните фази на кръгооборота, но и да се намират едновременно във всяка една от тях. Това означава, че паричните средства след всяка реализация се "утаяват" в отделни точки на народното стопанство като временно свободни пари. Това "утаяване" на парите се дължи на обстоятелството, че обективно никога не е възможно да има пълно съвпадение на момента на получаването и момента на изразходването на паричните средства. Самото несъвпадение е обусловено от различната динамика на отделните елементи на производствените фактори. Едни от тях, въобразно назначението и функциите си, се видоизменят по-бързо и остават по-късо в производството, други - обратно, остават по-продължителен период в него и т.н. Еднородната парична маса, която се получава след продажбата на стоките отразява нееднородната структура на тяхната стойност - $c + v + m$. Това означава, че част от парите представлява еквивалент на стойността, прехвърлена от употребените за производството основни и оборотни средства, друга част е новосъздадената стойност, от която една част е еквивалент на платената работна заплата, а друга - на принадлежния продукт. Скоростта на движение на тези различни съставни части на паричната маса се предопределя отчасти от обективни производствени причини, отчасти от наредбите, регламентиращи производствената дейност на социалистическите предприятия. Така например, скоростта на обръщение на паричния еквивалент на оборотните средства е предопределена от обективните възможности за тяхната доставка. Колкото по-къси са интервалите на техните доставки, толкова по-малко време се задържа техният паричен еквивалент като временно свободни парични средства. Времето за движение на паричния еквивалент на работната заплата, на амортизационните отчисления и паричните натрупвания е определено с прав:

телствени наредби.

Така или иначе след всяка реализация на продукцията по разплащателните сметки на стопанските предприятия се появяват временно свободни парични средства: - паричният еквивалент на оборотните средства - до следващите доставки; амортизационните отчисления - до тяхното внасяне по специалната сметка; данъкът върху оборота и другите вноски - до деня на внасянето им на приход в бюджета; частта от печалбата, оставаща на предприятието - до влягането и в производствената дейност и т.н.

Несъвладане на момента на получаването с момента на изразходването на паричните средства има също така и в отдалечените звена на финансово-кредитната ни система - бюджета на държавата, ДСК и др. - и в населението.

В мащаба на цялото народно стопанство временно свободните парични средства представляват огромна сума.

В същото време, когато в едни звена на народното стопанство и в населението има временно свободни парични средства, в други звена на същото и в други групи от население то се чувства временно нужда от парични средства. Тази временна нужда може да е обусловена също или от обективни нужди/ например сезонност в производството, временно задържане реализацията на продукцията и др.п./ или от правителствени наредби. Например делово участие на банката в покриване норматива на оборотните средства и др./.

Временните нужди от парични средства могат да се задоволяват от временно свободните парични средства. Това се постига именно чрез кредита.

Очевидно е, че закономерностите на стоковото производство сами създават обективните условия и предпоставки за съществуването и използването на кредита при социализма.

§ 2. Социално-икономическа природа и принципи на кредита при социализма

В буржоазната икономическа литература съществуват многобройни теории за обясняване на социално-икономическата природа на кредита и лихвата. Както вече се отбелязва, болшинството от тях изхождат от психологическия момент, от доверието, което заемодателят оказва на заемополучателя. Пръв Маркс даде задълбочено научно обяснение на същността на кредита при капитализма. Той доказа, че кредитът при условията на капитализма е своеобразна форма на капитала - заеман капитал. Самите пари, като олицетворители на капитала, стават при капитализма предмет на покупко-продажба, т.е. стават своеобразна стока. Лицата, притежаващи пари ги продават за определен срок на други лица, търсещи пари срещу определена сума, наричана лихва. Лихвата, следователно, представлява своеобразна цена на стоката пари. По тази причина капиталистическото стокано производство създава един специален слой вътре в експлоататорската капиталистическа класа - слоя на заемните капиталисти. Те организират специални предприятия - банки - за покупка и продажба на пари срещу лихва. Купувачи на пари са капиталистите, извършващи стопанска дей

ност. Те, при нужда, отстъпват част от принадлежната стойност, изсмуквана от трудещите се на заемните капиталисти под формата на лихва срещу получения паричен капитал. Така че кредитът при капитализма е форма на движение на заемния капитал и средство за потисничество и експлоатация на трудещите се.

Както видяхме, преходната социалистическа форма на стокОВО производство създава също условия за съществуване на кредита. Но този кредит почива на една социално-икономическа основа коренно различна от социално-икономическата основа на капиталистическия кредит - социалистическата собственост върху средствата за производство. Социалната основа на същия е социалистическото общество, в което няма антагонистически класи и е унищожена експлоатацията на човек от човек. Оттук произтичат и коренните различия в социално-икономическата природа на кредита при капитализма и кредита при социализма и коренно различните функции и роля на банките при единия и при другия обществен строй.

Временно свободните парични средства на предприятията и населението при социализма не са предмет на покупко-продажба среду лихва. Социалистическата държава използва кредита като икономически лост за планово мобилизиране на тези средства, съсредоточава ги в държавните социалистически банки, откъдето отново ги отпуска в планов ред на предприятията, организациите и населението.

Но, поради това че паричните средства, набирани чрез кредита, са временно освободени от оборота части от стойността на основните и оборотните средства на предприятията и от доходите на населението, то банките се задължават да ги връщат на техните собственици след изтичане на определен срок. Тази необходимост предопределя и принципа, на който почива отпускането на заемите на нуждаещите се предприятия или население - принципа на възвръщаемостта.

Очевидно е, че социалистическият кредит представлява, подобно на социалистическите финанси, система от обществени парични отношения между държавните банки и предприятията и населението в процеса на плановата мобилизация на временно свободните им парични средства с цел за създаване на парични фондове, които се отпускат на нуждаещите се предприятия и граждани на принципа на възвръщаемостта.

Кредитните отношения следователно са двояки - от една страна предприятията и населението предоставят на държавата и нейните банки временно свободните си парични средства, а от друга страна те получават от банките парични средства за задоволяване на временни нужди. В първия случай предприятията и населението се намират в ролята на заемодатели/кредитори/, а банките - в ролята на заемополучатели/длъжници/, във втория - обратно. Тази двустранност на кредитните отношения трябва да се подчертае, защото твърде често в икономическата литература и в практиката като кредитни отношения се считат само отношенията между банките и предприятията и населението при отпускане на заеми и при тяхното погасяване.

Изброените кредитни отношения не са абсолютно хомогенни. Върху техния характер влияят формите на собственост. На тази основа има известни външни различия между кредитните отношения на банките със социалистическите предприятия : оп

господства и населението. Временно свободните парични средства на социалистическите предприятия се предоставят за значително и държавните банки. Последните им отпускат при необходимост заеми за определени срокове, които се погасяват на установените им падежи. Поради това че тези кредитни отношения се извършват само между банките и предприятията, то този кредит се нарича банков кредит.

Населението не е длъжно да предава в банките или спестовните каси временно свободните си парични средства. По тази причина кредитните отношения между държавата и населението почиват на принципа на доброволността. Населението може да предоставя паричните си средства на държавата главно в две форми - във форма на различни видове спестовни влогове и във форма на вътрешни държавни заеми. У нас кредитните отношения между населението и държавата се осъществяват от специален институт - ДСК. От гледна точка на населението те имат характер на спестявания. Средствата от вътрешните държавни заеми и част от средствата по влоговете в ДСК се изпозуват и погасяват чрез държавния бюджет. По тази причина разглежданите кредитни отношения се наричат държавен кредит. При социализма това понятие има относително значение, защото банките са също държавни банки, болшинството от предприятията, на които те отпускат заеми са също държавни. Ето защо с пълно основание и този кредит може да се нарича държавен.

Кредитните отношения на населението се проявяват не само при държавния кредит. Такива има и при банковия кредит. Държавата отпуска на населението заеми чрез своите банки. За ето такива са само заемите за жилищно строителство и за някои други консумативни нужди.

Изброените видове и форми на кредитни отношения се обуславят предимно от съществуващите сега у нас организационни форми за планово използване на кредита. Те не са нещо постоянно и неизменно. Трайното, постоянното са кредитните отношения, които се пораждат от обективните закономерности на нашата икономика. Те ще съществуват, докато трае производната форма на стоково производство. Конкретните им организационни форми са въпрос на целесъобразност и ефективност. Те ще се менят заедно с промените, които настъпват в недрата на икономиката ни.

Използуването на кредита с оглед да се достигне максимален ефект в народното стопанство изисква организацията на кредитните отношения да почива на определени принципи. Те трябва да произтичат от самата природа на кредита, както и от пленсивия характер на народното стопанство.

Природата на кредита като средство за мобилизиране на временно свободните парични средства предопределя основните принципи на кредита у нас, а именно **с р о ч н о с т т а** и **в ъ з в р а щ а е м о с т т а**.

Същността означава, че кредитите се предоставят на заемците и длъжители за точно определен срок. Възвращаемостта означава, че след изтичане на този срок получените средства се връщат на вземателя. И двата принципа са характерни за кредитите на стопанството. Основната маса от кредитите на стопанството се предоставя на вземателите отпускат,

не е тяхна собственост. Те не стават собственост и на заемнополучателите. Следователно последните трябва да ги върнат на банките, за да могат те от своя страна да ги държат на разположение на същинските им собственици.

Значението и смисълът на срочността и възвращаемостта не се изчерпват с възстановяването на средствата в определен срок. Чрез тях банките използват кредита като ефикасно средство за контрол над дейността на стопанските предприятия. Ония от тях, които не изплащат задълженията си към банките на установените срокове се подхвърлят на внимателен контрол от страна на банковите органи с цел да се разкрият причините, поради които те не са в състояние да погасят заемите си.

Следващите два принципа на кредита у нас са **целествост** и **обезпеченост** на кредита. Целествостта означава, че заемите се отпускат на предприятията за точно определени цели и те не могат да ги изразходват за други цели. Обезпечеността означава, че заемополучателите трябва винаги да разполагат със стоково-материални ценности в размер на отпуснатите им заеми. И двата принципа произтичат от планоვნостта на икономиката ни. Стопанската дейност на предприятията е предварително планирана. В плана са предвидени всички задачи, които те трябва да осъществяват и средствата за финансирането им, в това число и средствата от банковите заеми. Следователно, отклоняването на банковите заеми от плановото им назначение означава нарушаване на планоვნостта с всичките неблагоприятни последици както за отделното предприятие, тъй и за цялото народно стопанство.

Обезпечеността на кредита при социализма се налага не само и не толкова да се гарантират вземанията на банките, а преди всичко да се осигури използването на паричните средства като дост за контрол на стопанската дейност, за ускоряване обръщаемостта на стоково-материалните ценности и да не се допуска безстоково отпускане на заеми.

Целествостта е принцип, който улеснява извънредно много контрола на банковите органи над дейността на стопанските предприятия. В процеса на отпускането и използването на кредитите според принципа на целествостта те следят средствата да се насочват точно за ония цели, за които са предвидени по плана. С това се гарантира изпълнението на съответните планови задачи.

Още по-голямо значение за банковия контрол има обезпечеността на заемите. Преди да отпуснат заеми те проверяват дали заемополучателят разполага със съответните стоково-материални ценности за обезпечение. Заедно с това проверяват и състоянието на собствените оборотни средства и ефективността на тяхното използване. В процеса на използването на заемите банковите органи също извършват проверки за обезпечеността на кредитите. Когато те констатира липса на обезпечение извършват по-широк и по-задълбочен анализ върху цялата действителна дейност на предприятията с цел да разкрият и отстранят недостатъците в работата им, ако има такива.

Устроен на посочените принципи, банковият кредит е ефикасен икономически дост за извършване на държавно ръководство и контрол над социалистическите предприятия. Чрез него,

която използва едновременно и други икономически средства, нашата държава изпълнява най-важната своя функция - стопанско-организаторската и културно-възпитателна работа.

Във връзка с икономическата природа на кредита стои въпросът за икономическата същност на лихвата, каквато се плаща и при социализма за отпусканите заеми. Икономическата природа на лихвата при социализма, както и на кредита, е коренно различна от лихвата при капитализма. Тъй както кредитът при социализма не е покупка и продажба на паричен капитал, тъй и лихвата не е цена на стоката пари. Тя е само едно средство за икономическо стимулиране на предприятията и трудещите се да предават свободните си парични средства в банките, респективно в спестовните каси, среду които те получават лихви, а когато са получили заеми - да ги погасяват своевременно, за да избегнат плащането на лихви. Този стимул се увеличава още повече и поради това, че на просрочени те заеми се плаща по-голяма лихва. Икономическият източник на лихвата при социализма е стойността на причадения продукт. Нейният размер у нас не се обуславя от големината на търсенето и предлагането на заемни средства, както това е при капитализма, а се регламентира от социалистическата държава. От това се обуславят и различните фактори, които влия

върху разпределението на кредита по отрасли на народното стопанство: при капитализма - височината на лихвения процент, а при социализма - народностопанският план. В капиталистическото стопанство кредитът се насочва в ония отрасли, в които лихвеният процент е най-висок. По този начин той за силва още повече отраслевата диспропорционалност. В социалистическата икономика кредитът се разпределя по отрасли плавно съобразно нуждите им от парични средства. С това той допринася за поддържане и заздравяване пропорциите между отраслите на народното стопанство. Това са също коренни различия между кредита при социализма и кредита при капитализма.

§ 3. Функции на кредита при социализма

Проявление на икономическата същност на кредита става чрез неговите функции в процеса на производството.

По въпроса за функциите на кредита, както и за функциите на финансите при социализма, съществуват различни становища. Едни автори застъпват становището за три функции на кредита, а именно: обслужваща /опосредствувача/ функция, разпределителна функция и контролна функция. Други автори приемат, че кредитът се проявява главно в своите две функ

ции - разпределителни и контролни функции.¹ Има автори, които считат че кредитът при социалистическото общество изпълнява четири функции, а именно: 1/ акумулация на средствата; 2/ разпределение на акумулираните средства в заемки; 3/ плащане на процент/ лихва/ и 4/ създаване на кредитни оръдия за обръщение.² Най-много привърженици има на становището за две функции на социалистическия кредит.

Проявлението и използването на функциите на кредита става в процеса на производството. Във връзка с това трябва да се изтъкне, че теоретически функциите на кредита се определят правилно, обаче трудно е да се посочи на практика точно къде започва и свършва една функция и къде другите. Поне чало трябва да се има предвид, че функциите на кредита се взаимно обусловени и обвързани. Използвайки, например, разпределителната функция, неминуемо се прилага и контролната функция. И обратното, трудно е да се използва контролната функция откъснато, изолирано от разпределителната функция, защото за да се прояви същността на контрола чрез кредита трябва или да се извършва дейност по мобилизиране на временно свободните парични средства, или ако същите са формиранци в определени фондове да им се даде планово и целево направление в народното стопанство. Същото се отнася и за обслужващата функция на кредита във формиране на оборотните средства на предприятията или за създаване на основни фондове на същите, където той проявява своето участие и съдейства за осъществяване кръгооборота на средства във възпроизводствения процес.

Разпределителната функция на кредита се проявява в процеса на издирване и мобилизиране на временно свободните парични средства и тяхното планово-целево разпределение, направление и използване в стопанския оборот на предприятията или за временно задоволяване потребностите на лицата от заемни парични средства. За разлика от разпределителната функция на финансите, която се използва за разпределение на формираните доходи на предприятията и лицата на основата на невъзвръщаемостта, разпределителната функция на кредита има за обект на разпределение, не доходите, а временно свободните парични средства. Във финансово-икономическата литература се спори относно участието на кредита в разпределение то на националния доход.

Има схващане, че кредита чрез - разпределителната си функция участва наравно с финансите в разпределение на пре разпределение на националния доход. Като се има предвид обаче икономическата същност на кредита и обекта на разпределение чрез кредита, такова схващане не е издържано. Кредит

1/ И.Д. Дымшиц, "финанси и кредит СССР", 1956 г. стр.54; М.М. Усискин, "Организация и планирование краткосрочного кредита", 1956 г., стр.20.; Г.А. Шварц - Денежно-обращение и кредит СССР, авторски колектив, под редакцията на проф. З.В.Атлас, 1957 г., стр.236; Д.Ралчев - "Теоретическо обръщение и кредит при социализма", 1965 г., стр.155 и следващите.

2/ Д.Е.Шенгер, "Очерки советского кредита", 1961 г., стр.52-60.

участува в разпределението на временно свободните парични средства, които си остават средства на тяхните първоначални собственици, т.е. след като се използват те се връщат в определени срокове. Освен това, използването на тези средства се възмездява със заплаване на определено възнаграждение под формата на лихва. Следователно основното положение в кредитните отношения - възвращаемостта на ползуваните парични средства не дава основание да се приеме, че кредитът участва в разпределителните процеси на националния доход. От това общо правило има известни изключения, когато и където кредитът може и участва в разпределителните процеси на националния доход. В това отношение могат да се посочат следните два момента на проявление разпределителната функция на кредита: първо, при заплаване и получаване на сумата на лихва върху ползувания кредит и второ, когато банковите ресурси за кредитиране са недостатъчни и се подсилват безвъзмездно с бюджетни средства.

Лихвата на кредита е средство за разпределение на доходите, следователно тя е средство за разпределение на националния доход. Чрез нея част от доходите на предприятието се пренася към банковия институт и се формира печалбата на банката, обаче с тази сума се намалява доходът на предприятието - кредитополучател.

Що се отнася до втория момент на участие на кредита в разпределителния процес, следва да се има предвид, че той се проявява само в случаите, когато от средствата на държавата по реда на бюджетното финансиране се подсилват кредитните източници на банката, т.е. само в момента на пренасяне и превръщане на част от паричните средства от бюджетни и банков парични средства^{1/}, а не в когато същите се отпускат под формата на кредити на нуждаещите се предприятия.

Относно обслужващата функция на кредита следва да се каже, че тя се проявява в процеса на обслужване кръгооборота на фондовете на предприятието, дотолкова, доколкото кредитът се явява като допълнение на финансите за обезпечаване на разширеното социалистическо възпроизводство. Обаче в условията на новата система на ръководство и планиране, кредитът, и по-специално дългосрочният кредит, наред с финансите заема вече важно място в разширеното възпроизводство. Като обслужва кръгооборота на фондовете - осигуряване на парични средства както за основни фондове, така и за оборотни фондове - кредитът съдейства за планомерното, пропорционално развитие на народното стопанство.

Контролната функция на кредита се проявява едновременно и наред с другите две функции в процеса на обслужване кръгооборота на фондовете и процеса на разширеното възпроизводство на основните фондове, както и в процеса на разпределение и използване на временно свободните парични средства

1/ Например по бюджета на държавата за 1965 г. се предвижда вноската от 52 млн. лв. за усилване кредитните източници на БИБ за кредитиране на жилищното и др. строителство.

в народното стопанство. Конкретното проявление и използване не на контролната функция става, както в процеса на запланиране на кредита, така и в процеса на неговото разрешаване, отпускане и използване. Не по-малко значение има тази функция и при възвръщането на кредитните средства.

Следователно възможността за проявление и използване на контролната функция на кредита се обуславя преди всичко от принципите, на които е изградено кредитирането - планово и целево насочване на кредитните средства, обезпеченост на отпуснатите средства, срочното им възвръщане. Това означава, че кредитният институт, който е наточен да издиря и мобилизира свободните парични средства в народното стопанство, преди да ги насочи по различни направления чрез кредита се проверява доколко исканията на кредитируемите предприятия отговарят на техните действителни потребности от кредити, като се вземат под внимание и другите източници на средства в т.н. Когато се разрешават и стпускат кредитните средства не само се определя времето за ползване и връщане, но и доколко в дадения момент предприятието се нуждае от кредит и в какъв размер. По-нататък се следи отпуснатите средства да не се отклоняват от тяхното строго целево и планово използване и да бъдат върнати в определения срок. С това банкови институт не само е разпределил и обслужил с допълнителни средства предприятията, но той се намесва и проконтролира цялата им производствена дейност, за да установи правилното и най-ефективно използване на кредитните средства.

Чрез контролната функция на кредита банката извършва широко аналитична икономическа работа върху цялостния производствен процес на кредитирането от нея предприятие. И така чрез превръщане на временно свободните парични средства в допълнителен паричен фонд и източник на възпроизводствения процес и в средство за контрол, кредитът оправдава своето икономическо съществуване в социалистическото общество.

§ 4. Ролята на кредита в разширеното възпроизводство в Н.Р.Б.

Кредитът при социализма е не само средство за разрешаване на противоречието между временно свободните парични средства в народното стопанство и временната необходимост от допълнителни парични средства, но той е един много важен фактор за осъществяването на разширеното възпроизводство в НРБ.

Нашето разширено възпроизводство се развива планово. Пропорциите за развитието на народното стопанство се определят с държавния стопански план в съответствие с изискванията на икономическия закон за планомерното, пропорционално развитие на народното стопанство. Голяма роля за осъществяване на тези пропорции, наред с финансите има и кредита. По същество под "роля на кредита следва да се разбира обективните резултати, към които води развитието на всички функции на кредита на дадена стопанска система".^{1/} Следователно, роля

-- -- предния се обуславя от характера на собствеността върху средствата за производство. Поради това, при капиталима ролята на кредита е свързана с капиталистическите производствени отношения; кредита улеснява и съдействува за тяхното развитие и укрепване, улеснява и експлоатацията.

При социалистическото общество кредитът играе съвременно друга, нова роля, свързана със социалистическите производствени отношения. Чрез своите функции - разпределителна и обслужваща - кредитът съдействува за развитието на народното стопанство. Акумулираните свободни парични средства се направляват и използват за обслужване на предприятията при временна необходимост от такива.

Кредитът се използва за развитие и укрепване, както на държавния сектор, така и на кооперативния сектор. Не малка роля той играе за задоволяване временната необходимост от парични средства и на населението, на първо време за жилищно строителство, а понастоящем той се развива и като потребителски кредит.

Характеризирайки ролята на кредита при социализма необходимо е да се посочи, че тя се изразява чрез неговите функции главно в следното:

1. Да се мобилизират всички временно свободни парични средства в народното стопанство и да се образуват фондовете на кредитните източници.

2. Да се използва за създаване, разширяване и реконструиране на основните фондове с производствено и производствено предназначение.

3. да обслужва формирането на оборотните фондове и тяхния кръгооборот. Тази роля на кредита е обусловена от изискванията на стопанската сметка и преди всичко от разделянето на оборотните средства на собствени и на заемни.

4. да съдействува за ускоряване на оборъщаемостта на оборотните средства. По този начин, при равни други условия да се постигне намаляване на себестойността на продукцията, съкращаване на разходите за оборъщение и в крайна сметка да се реализира по-голяма печалба, да се посочи по-висока рентабилност. В това отношение голяма роля играе лихвеният процент върху ползуваните банкови заеми - минимален лихвен процент за редовните заеми, т.е., погасени в определените срокове и по-високи лихвени проценти за нередовните заеми, диференцирани в зависимост от времето на просрочието им. Тук на пръв поглед изпква противоречието между стремението за реализиране на по-голяма печалба от предприятието и плащането на лихва върху ползувания банков заем, която като елемент на себестойността на продукцията или на разходите по оборъщението намалява печалбата на предприятието, т.е. води до по-ниска рентабилност. В случая обаче лихвеният процент играе стимулираща роля. Лихвеният процент намалява и задължава стопанското ръководство да провежда такива мероприятия при ползуване на банковия кредит, които биха довели до по-големи парични натрупвания, достатъчни да се покрият разходите по плащането на лихвата и да останат приходи и за предприятието.

5. Наред с горното, кредитът спомага развиване и укрепване на разчетните форми при безличните плащания, следователно

телно укрепва платежната дисциплина и взаимоотношенията между отделните предприятия.

6. Ролята на кредита се изразява и при неговото използване като средство на банковите органи за провеждане на контрол чрез лева. Тази роля на кредита все повече нараства, особено при условията на приложение на дългосрочния кредит и в държавния сектор. Ролята на кредита като контролно средство се изразява, както при планиране и отпускане на кредита, така и при неговото използване и възвръщане/погасяване/.

Нараствашата/ или намаляващата/ роля на кредита в НРБ за разширеното възпроизводство в голяма степен зависи от системата на финансово-паричните отношения, прилагана през даден етап на развитие. От това какви са взаимоотношенията между държавния бюджет и предприятията, т.е. каква част от реализираната печалба при разпределението ѝ ще се остави на предприятието и каква част ще се иземе за бюджета и каква част от средствата на предприятията необходими за разширено възпроизводство ще се отпуснат от бюджета, ролята на бюджета ще нараства или ще намалява.

При по-голямо участие на бюджета във финансирането на капиталните вложения и приръста на оборотните фондове на държавните предприятия, кредитът играе по-малка роля. И обратно, при по-ограничено бюджетно финансиране, създава се възможност за по-широко приложение на кредита. Ролята на кредита зависи и от възможността на предприятията да осъществяват разширеното възпроизводство и чрез вътрешни натрупвания. Разширяването на самофинансирането ограничава до известна степен кредитното финансиране и обратно. Практиката обаче показва, че дори и цялата печалба да се остави за вътрешни потребности на отделното предприятие, за някой от тях тя няма да бъде достатъчна да задоволи нуждата им от парични средства за нормалната им производствена дейност, а за други печалбата ще остане не напълно използвана за даден период. Поради това всякога се създават условия за използване на кредита за разширеното възпроизводство. Особено голям са възможностите за неговото приложение при условията на новата система на планиране. Поради ограниченото приложение на бюджетното финансиране и все още малката възможност да се набират и формират парични фондове за самофинансиране от предприятията, кредитът има да играе голяма роля във възпроизводствения процес.

Ролята на кредита за възпроизводството в кооперативния сектор също така е обусловена от системата на финансово-парични взаимоотношения на кооперативните организации с държавния бюджет и от възможността да се създават фондове от парични средства от вътрешни натрупвания. От друга страна, като се има предвид че кооперативните предприятия въобще не ползват средства от бюджета, то ролята на кредита тук зависи повече или по-малко от възможността на кооперативните организации да създават вътрешни натрупвания и от обективната необходимост същите да извършват плащания в държавния бюджет.

Говорейки за ролята на кредита следва да се каже, че тя не се изразява само в използването му за разширеното възпроизводство - създаване, разширяване и реконструиране

на производствените фондове в държавния и кооперативния сектори. Кредитът, макар и по-ограничено, играе важна роля и за възпроизводството на работната сила. Организираният от държавата дългосрочен кредит за жилищно задоволяване на населението - строителство на нови жилища, ремонти и довършване на съществуващите такива и пр. има много голямо значение за създаване на добри жилищно-битови условия за трудещите се.^{1/} Не по-малка роля започва да играе и организираният от държавата потребителски кредит въведен у нас от 1965 г.^{2/}

Най-ярко изпъква ролята на кредита в неговото направление и използване за дългосрочно и краткосрочно кредитиране на народното стопанство за капитални вложения, за оборотни средства и др. производствени нужди на предприятията, организираните и населението.

Нарастващата роля на кредита се изразява чрез размера на ползуваните различни видове банкови заеми. Тук ще бъдат посочени някои сравнителни данни за 1960 и 1964 г.^{3/} относно участието на кредита във възпроизводството.

Според сроковете на времетопауването, кредитът в НРБ по остатъци в края на годините 1960 и 1964 г.е както следва

Таблица

за краткосрочния и дългосрочен кредит по остатъци на заемите в края на годините /в млн.лева/

Показатели	1960	1964
<u>Общо отпуснати заеми</u>	2090,6	3170,7
В т.ч. а/Краткосрочни заеми	1639,5	2366,4
От тях за народното стопанство	1639,2	2366,2
б/Дългосрочни заеми	451,1	804,0
От тях за народното стопанство	322,9	527,3

От данните се вижда, че преобладавало място заемат краткосрочните заеми - 78 % за 1960 и 75 % за 1964 г., а дългосрочният кредит - съответно за същите години заема 22% и 25 %. Очертава се тенденция на увеличаване на дългосрочния кредит, както в абсолютни суми = от 451 млн. лв. за 1960 година той нараства на 804 млн. лв. почти два пъти, така и нарастване на относителния му дял в общата сума на кредитирането в НРБ.

1/ Вж. Правилника за кредитиране на жилищното строителство ДВ, бр.81/1965 г.

2/ Вж. Разпореждане № С-138 от 5 VII 1965 г. за отпускане на производствени консумативни заеми на населението за покупка на торове, семена, дребен земеделски инвентар, ремонт на жилища, покупка на шивачки материали и др.

3/ Вж. Статистически годишник на НРБ, 1965 г. стр.318

Още по-голямо нарастване на дългосрочния кредит може да се очаква през следващите години, когато новата система на планиране и ръководство на народното стопанство ще се прилага почти във всички предприятия и отрасли и взаимоотношенията между тях и банките ще се разширяват на основата на дългосрочното кредитиране.

Ролята на кредита в НРБ при неговото разпределение и използване по социално-икономически сектори се вижда от следната таблица за остатъците на заемите в края на годините

Таблица
за разпределение и използване на кредити по
социално-икономически сектори

	1960 г.	1964 г.
А. Краткосрочни заеми - общо . . .	1639,6	2366,4
От тях:		
за държавния сектор	1377,1	2011,6
за кооперативния сектор	267,7	348,6
за населението	0,2	0,2
Б. Дългосрочни заеми - общо	451,1	804,0
От тях:		
за държавен сектор	6,5	50,6
за кооперативен сектор	316,4	476,9
в т.ч. за ТЛЗС	308,9	469,7
за населението	128,3	276,3

От тези данни се вижда, че съотношението на краткосрочния кредит използван по социално-икономически сектори е 84 % към 16 % в полза на държавния сектор за 1960 г. и 85 % към 15 % за 1964 г. в полза на държавния сектор. Що се отнася обаче до дългосрочния кредит, той заема твърде скромно място в държавния сектор - едва 1,44 % за 1960 г. и 6,32 % за 1964 г. Основната част на дългосрочния кредит през посочените години се пада на кооперативния сектор - 70,54 %, а за населението - 28,51 % през 1960 г. и 59,32 % за кооперативния сектор, 34,37 % за населението през 1964 г. Това незначително място на дългосрочния кредит в държавния сектор се дължи на обстоятелството, че по действащата система на планиране, почти всички средства за капитални вложения в държавния сектор се финансират от държавния бюджет и малка част от тях се финансират от собствени средства на предприятията. Така например, от общия обем на капиталните вложения за 1960 г. в размер на 2161,4 млн. лв. за сметка на бюджета финансирани 54,14 % и от собствени средства заедно с амортизационните отчисления са финансирани 32,68 %. Останалата част се покрива чрез дългосрочен кредит от БИБ. Същото съотношение е запазено и за 1964 г. От общата сума за ка

1/ Вж. Временната наредба за взаимоотношенията между държавните банки и предприятията, работещи по новата система, София, 1965 г. както и тезисите по новата система, в. "Работническо дело", бр. 338 от 4 XII 1965 г.

Пълни вложения - 1340,1 млн.лв. бюджетът финансира 806,4 млн.лв., т.е. 60 %, а със собствени средства - 453 млн.лв., т.е. 34 %.

Ролята на кредита се вижда и в направлението му по отраслите на народното стопанство. Така например, кратко срочния кредит в НРБ е бил използван по отрасли както след ва: / в млн.лв./

	1960 г.	1964 г.
1. Промисленост	610,8	797,9
2. Селско стопанство	143,5	146,4
3. Строителство	26,7	188,7
4. Транспорт	4,1	8,0
5. Стокооборот	854,2	1225,7

От данните се вижда, че основно място заема кредитирането на стокооборота 52 % и на второ място - кредитирането на промишлеността - 37 % за 1960 г. и 34 % за 1964 г.

Дългосрочният кредит в НРБ твърде бавно намери своето приложение в държавния сектор. Това се обуславя, преди всичко, от силната централизация на финансовите средства за капитални вложения в държавния бюджет. Бързата индустриализация обаче на нашата страна създава предпоставки и условия за постепенното и по-широко прилагане на дългосрочния кредит и в държавния сектор. Наред с бюджетното финансиране на капиталните вложения от 1954 г. започна да се използва и кредитът под формата на заеми за малка механизация и радиоанализаторски предложения и заеми за ширпотреба. Макар по времеко използване тези заеми да са краткосрочни, по своето предназначение те имат характер на капитални вложения.

След 1959 г. тези заеми с инвестиционно предназначение се сляха в един заем и срока им за погашение се удължи до 2 години. През този период като единствени заеми с инвестиционен характер те изиграха голяма роля за внедряване на механизацията и подобряване на технологията на производството.

В условията на ускорените темпове на нашето развитие след 1959 г., заемите за малка механизация и ширпотреба не межах да задоволят нуждата от допълнителните парични средства на предприятията за усъвършенстване на техническия прогрес. Поради това през 1962 г. те се замениха с нов заем за "Нова техника", модернизация на оборудване^{1/}, срокът на които се удължи на 3 и на 6 години, в зависимост кой банков институт го отпусна. Характерното за този вид заеми е, че те се погасяват от икономическия ефект, който се постига от тяхното внедряване. През същата година се въведе са заеми да създаване на нови и за разширяване и реконструкция на съществуващите предприятия, със срок за погасяване до 6 години.^{2/}

1/ Вж. инструкция № 17 на БНБ за кредитиране на мероприятията за нова техника, ширпотреба и летни кина, София, 1962

2/ Вж. инструкция на МФ за кредитиране на мероприятията за нова техника и за ново строителство и пр. - Известия на ПНС, бр. 48 от 1962 г.

Макар в началните години на възвездане размерът на тези заеми да не е голям, те изиграха и продължават да играят голяма роля за създаване на нови предприятия, преустройство и разширяване на съществуващите, за подмяна на основните фондове, за модернизирание на оборудването, усъвършенствването на технологиите и пр. Заемите с инвестиционно предназначение през този период се полагаха, наред с прилагането и на бюджетното финансиране на капиталните вложения, извършвани от държавните предприятия.

При новата система на планиране и ръководство на народното стопанство дългосрочният кредит намира широко приложение. За сметка на това бюджетното финансиране е ограничено. То се прилага главно за новосъздаваните държавни предприятия. За финансиране на капиталните вложения предприятията получават и собствени средства, набирани чрез новосъздадения фонд "Разширяване и техническо усъвършенствване".

§ 5. Единство и различия между финансите и кредита при социализма

Наред с качествените изменения, които настъпват в съдържанието на финансите и кредита в условията на социалистическото стопанско производство, настъпват качествените изменения и в съотношението между тях.

В капиталистическото стопанство банковият кредит отразява изключително отношенията между частни лица - капиталисти. Там той няма никакво пряко участие във формирането на паричните фондове на капиталистическата държава. Финансите на тази държава се изчерпват с отношенията, които възникват при набирането и изразходването на средствата по бюджета ѝ. Така че, при капиталистическата икономика съществува рязко разграничаване между финанси на държавата и банков кредит. Тук разбира се, не става дума за политическата уния, която съществува между банките и управляващите буржоазни клики и която се използва за финансово облагодетелстване на управляващата върхушка. Думата е за това, че капиталистическата държава не използва непосредствено банковия кредит за формиране на парични фондове, необходими за осъществяване на своите функции. Непосредствено отношение към финансите на капиталистическата държава има само държавният кредит. Той действително се използва найшироко под формата на външни и вътрешни заеми за покриване на бюджетни дефицити, тъй като са свойствени на капиталистическите държави през епохата на империализма.

При социализма след обобществяването на средствата за производство настъпват коренни качествените изменения в характера на държавата и в нейните функции. Плановото организиране и ръководене на цялото народно стопанство, както и на ця-

1/ Вж. подробности Временната наредба за фондовете на предприятията, работещи по новата система на планиране и ръководство на народното стопанство, София, 1965 г.

лата културно-възпитателна работа, става най-важната държавна функция. За тази цел социалистическата държава се нуждае от огромни парични фондове. Те се създават както чрез нейните финанси, тъй и чрез кредита в двете негови форми - банкови и държавен. Кредитът вече не отразява отношения между частни лица, а е съставна част от социалистическите производствени отношения.

Освен това, както се посочи ^{1/}финансите на държавата не се ограничават до нейния бюджет, а включват и финансите на държавните предприятия и организации. При тази обстановка кредитът при социализма става органическа съставна част от финансовата система на социалистическата държава. И финансите и кредитът имат една и съща цел - чрез тях се създават и използват необходимите на държавата централизирани и децентрализирани парични фондове. В това се състои и тяхното единство. То произтича от единството на икономическата основа, на която почиват финансите и кредита - единната социалистическа собственост върху средствата за производство. По този начин финансите и кредитът са само два различни метода за създаване и използване на държавните парични фондове.

Единството на финансите и кредита обаче не означава, че те са абсолютно тъждествени. Между тях съществуват известни различия, обуславящи различията в организационните форми на звената на държавния апарат, които извършват финансовата и кредитната дейност и в принципите на които почиват финансирането и кредитирането. Ако финансите и кредита са абсолютно тъждествени то не би ставало дума за две различни икономически категории. Най-важното различие между тях е обусловено от различието на икономическите източници на парични средства, а във връзка с това и на обектите за финансиране.

Икономически източник на финансите е националният доход. В процеса на неговото разпределение и преразпределение чрез финансите се изземват части от доходите на стопанските предприятия и на населението за създаване на паричните фондове на социалистическата държава.

Икономически източник на кредита не са доходите, а временно свободните парични средства на предприятията и на селението.

Характерът на икономическите източници предопределя принципите на изнемване и отпускане на паричните средства и характера на задоволяваните обществени потребности. Чрез финансите се изземват части от доходите на принципа на невъзвръщаемостта и безвъзмездността. Това означава, че държавата, която изземва части от доходите на предприятията и населението не се задължава да им ги върне и да им плаща лихви. С изземите по този начин парични средства могат да се задоволяват само трайни/ постоянни/ потребности на предприятията, учрежденията и организациите. Тези потребности, следователно, са обект на финансиране от бюджета, като средствата се отпускат също на принципа на невъзвръщаемостта и безвъз

междността.

Чрез кредита се извеждат временно свободни парични средства със задължение те да бъдат върнати след изтичане на определен срок. Следователно тези средства могат да бъдат отпускани на предприятията или на населението само за определен срок. При това те следва да плащат лихва за времето на тяхното използване. Ето защо създаването и използването на паричните фондове чрез кредита почива на принципа на противоположен на тоя на финансите, а именно на принципа на възвръщаемостта и възмездността. Обект на финансиране чрез кредита могат да бъдат само временните потребности на предприятията и населението.

Единството между финансите и държавния кредит при социализма е още по-тясно от единството между тях и банковия кредит. При държавния кредит подчертан кредитен характер имат само отношенията при създаване на съответния паричен фонд и при погасяването на държавните задължения към кредиторите. Самото използване на паричния фонд, създаден по пътя на държавните заеми от населението става изцяло чрез бюджета на държавата. По същия начин се използват и стабилните остатъци по спестовните влогове в ДСК.

В ранните етапи на преходния период по-голямо значение се отдаваше на бюджетния метод за финансиране на обществения начинания. Тогава беше необходима по-голяма централизация на ръководството и при финансирането, а тя по-лесно се осъществява чрез бюджетния метод.

Понастоящем все по-голямо значение се отдава на кредитния метод, тъй като кредитът се оказва по-гъвкав лост за планово ръководене и въздействие на народното стопанство. Особено се засилва ролята на кредита при новия начин на планиране и ръководене на народното стопанство.

Г л а в а V

ФИНАНСОВО-КРЕДИТНА СИСТЕМА НА НРБ

§ 1. Структура и основно назначение на финансово-кредитната система на НРБ

Всички икономически категории и държавни институции, с помощта на които се създават и използват паричните фондове на нашата социалистическа държава и в социалистическото стопанство, образуват в своята съвкупност финансово-кредитната система на НРБ. Конкретно тук спадат: бюджетът на държавата, финансите на предприятията и отраслите на народното стопанство, държавното обществено осигуряване, държавното застраховане и кредита в неговите две форми - банков и държавен.

1/ По въпроса за звената, които влизат в състава на финансово-кредитната система на социалистическата държава има различни мнения. До неотдавна в учебниците по финанси и кредит на социалистическата държава широко се застъпва се схващането, според което финансово-кредитната система /Вж. продължение на поддълнието на стр. 74/

се състои от следните звена: държавен бюджет, финанси на предприятията и отраслите на народното стопанство, държавно обществено осигуряване, държавно застраховане и кредит/вж. напр. Александров, А.М., Финанси СССР, Ленинград, 1955 г. стр.36/. Това разбиране не се споделя вече от редица икономисти. Според съветския икономист Аллахвердян Д.А., финанси во-кредитната система се състои от: финанси на предприятията и отраслите на народното стопанство, общодържавни финанси/бюджет/ и кредит/ вж. Аллахвердян Д.А. "Финанси в период строительства комунизма, Москва, 1963 г./". Според друг съветски икономист Гокиели: финанси на предприятията, финанси на кредитните учреждения, бюджетни финанси и финанси на застрахователните организации. Проф. Александров в своята последна публикация "Финанси социализма" се отказва от цитираното си становище и счита, че следва да се различават три съставни части на единните социалистически финанси: а/ Финанси на предприятията и отраслите на народното стопанство; б/ общо държавни/централизиранни/ финанси, обхващащи държавния бюджет, държавното застраховане и държавното обществено осигуряване и в/ кредит. Той е на мнение, че отделянето на държавното обществено осигуряване и на държавното застраховане в отделни звена означава разкъсване на единния застрахователен и осигурителен фонд и разчленяване на самия бюджет/вж. цит.сч.стр.26-27/. Някои икономисти от ГДР разширяват извънредно много кръга на финансово-кредитната система. Така според Ирвент Роде към тях спадат: Финансите на социалистическите предприятия и отрасли на народното стопанство; бюджетната система; кредитната система; системата на паричното обръщение; системата на валутните отношения; финансите на общественото потребление; финансите на общественото осигуряване; системата на личното и имуществено застраховане/ вж. Роде, И., За мястото и ролята на финансовата система в новата система на планиране и ръководство на народното стопанство, в сп."Дойче Финанцвиртшафт", кн.16 от 1964 г.стр.7/.

Някои автори /вж.например Свраков Г.М., Русанов и др., Финанси и кредит на социалистическата държава, Варна, 1960 г. стр.39/ отождествяват финансово-кредитните учреждения с финансово-кредитната система, а други към финансово-кредитната система причисляват и финансовите органи/ вж. авторски колектив, Финансовата система на ГДР, Берлин, 1962 г./.

Някои германски автори към нея причисляват и ценообразуването. Мястото не ни позволява да направим подробен критичен анализ на всички изброени схващания за състава на финансово-кредитната система. Ще посочим само кое според нас следва да бъде причислено към тази система. Както се вижда, всички автори са единодушни, че във финансово-кредитната система безспорно трябва да влизат бюджетът на държавата, финансите на предприятията и отраслите и кредитът. По-малко спорен е въпросът за държавното обществено осигуряване и държавното застраховане. Някои автори считат, че те трябва да се посочват като самостоятелни звена, други ги включват в състава на държавния бюджет. Що се касае до държавното обществено осигуряване на пръв поглед като че ли има известни основания да се включи в държавния бюджет, тъй като бюджетът му / Вж. продължение на поддължето на стр.75/

се включва изцяло в бюджета на държавата. За такова включване обаче се появяват известни колебания, поради това, че администрацията на държавното обществено осигуряване е обособена като самостоятелна, отделена от бюджетната администрация и формирането и използването на паричния фонд за обществено осигуряване се ръководи не от бюджетните органи, а от органите на държавното обществено осигуряване.

Включването на държавното застраховане в бюджета обаче търпи по-сериозни възражения. Що се касае до застрахователния фонд на държавното имущество той действително се създава и използва чрез държавния бюджет и от тази гледна точка с основание може да се включи в него. На какво основание обаче следва да се включи в бюджета застраховането на имуществата на кооперациите, на ТКЗС и на населението? Очевидно е, че не могат да се намерят никакви основания. От друга страна като се вземе предвид, че както фондът на държавното обществено осигуряване, тъй и фондът на застраховане на държавното имущество/ под формата на резервен фонд по бюджета/ се създават като фондове с предварителна предопределена цел, използването им се е обособило като самостоятелни дейности на специални звена на държавния апарат и най-после, че тези дейности имат голям брой свои самостоятелни проблеми предмет на изучаване не от една, а от много науки, то няма основание тези звена да се обезличават чрез включването им в състава на държавния бюджет. Тяхното посочване като самостоятелни звена на финансово-кредитната система е неизбежно необходимо.

Не може да бъде споделено и мнението на Мървинг Роде. В него има отъждествяване на финансовите категории с звената на държавния апарат, ръководещи плановото използване на тези категории. Освен това той така разводнива финансово-кредитната система, че тя поглъща цялата икономика. От неговото предложение заслужава внимание включването на системата на валутните отношения в състава на финансово-кредитната система. Набирането и използването на чужда валута е един от много съществени моменти от формирането на паричните фондове на държавата. Ето защо отношенията, които се пораядат в този процес са чисто финансови отношения и с пълно право следва да се причислят към финансово-кредитната система.

Не трябва да се допуска, както често се прави в литературата и в обикновената реч, отъждествяване на финансово-кредитната система с финансово-кредитните учреждения, т.е. със звената от държавния апарат, чрез които се извършва планово ръководство, управление и използване на финансово-кредитните отношения и на паричните средства. Например не бидат държавните органи в системата на МФ са финансовата ни система, нито пък банките са кредитната ни система. Финансово-кредитната система са самите икономически инструменти в които намират отражение финансово-кредитните отношения - бюджет, кредит и пр.

Назначението на цялата ни финансово-кредитна система е чрез нея да се създават, разпределят и използват парични фондове, необходими за осъществяване на възпроизводствения процес и за задоволяване на извънпроизводствените потребности и лични потребности.

Обществените парични фондове по вид и структура съответствуват на видовете и обема на обществените потребности, които се задоволяват чрез тях. В своята конкретност обществените потребности са неизброимо много. Но по своя еднороден характер те могат да се обединят в две основни групи - производствени и извънпроизводствени. Производствени са тези които се отнасят до производствената дейност в тесен смисъл, а именно до осъществяване на непрекъснатост на производствения процес чрез просто и разширено възпроизводство и чрез създаване на материални резерви.

Извънпроизводствени обществени потребности са ония, които се отнасят до духовното и интелектуално развитие на трудещите се, до опазване на тяхното здраве и работоспособност, на тяхната сигурност и спокойствие чрез поддържане на обществения ред, до управление на народното стопанство, до опазване на териториалната цялост и независимост на страната ни и пр. Следователно те са потребности от социално-културен, от административен, от отбранителен и т.н. характер.

От само себе си се разбира, че най-голямо обществено значение имат и съответно най-голям по обем са производствените потребности, следвани от социално-културните, след които идват отбранителните и на последно място стоят управленческите. Такава е и тенденцията на тяхното развитие - с все по-бързи темпове нарастват производствените и социално-културните потребности, докато отбранителните и особено управленческите систематически намаляват и ще намаляват, за да изчезнат напълно в бъдещото комунистическо общество, когато то стане единна световна система. Докато има обаче капиталистическо обкръжение отбранителните потребности могат да показват различни тенденции - да нарастване или намаляване в зависимост от състоянието на международните отношения.

Деленето на обществените потребности на производствени и непроизводствени има относително значение, тъй като и едните и другите се обхващат в цялостния възпроизводствен процес - производство, размяна, разпределение и потребление. Дори и задоволяването на такива на пръв поглед чисто духовни, естетични, културни и пр. потребности като потребността от музика, от театри, от кино, литература и т.н. в момента от обществения възпроизводствен процес, "консуми"

рат" създаваните в производството музикални инструменти, културни сгради, хартия, печат, кинотеатри и пр. и второ, чрез тях творците на науката и изкуството получават своя дял от обществения продукт. Процесът на обучението също на пръв поглед изглежда, че няма нищо общо с материалното производство. Възможност чрез него се създава главната производствена сила - живият човек.

Паричните фондове за задоволяване на обществените потребности, както се посочи, се създават чрез финансово-кредитната ни система. Всяко звено на тази система играе определена роля при създаването и използването на обществените парични фондове. Тази роля се определя от конкретната социално-икономическа обстановка на прехода от капитализъм към социализъм и от социализъм към комунизъм. В плановата социалистическа икономика/където икономическите категории се използват съзнателно за осъществяване на общественото възпроизводство/от уменията и способностите на планиращите органи зависи доколко ролята на отделните звена на финансово-кредитната ни система ще съответствува адекватно на социално-икономическата структура на народното ни стопанство. От тях също така зависи дали и доколко своевременно ще се приспособяват тези звена към изменящата се обективна обстановка.

По този начин ролята на отделните звена се предопределя както от обективни, тъй и от субективни фактори. Обективни фактори са непрекъснатите изменения, които настъпват в икономиката и социално-класовата структура у нас и които изискват съответни изменения във финансите. Субективни фактори са познанията и умелото използване на обективните икономически закони и категории от страна на ръководещите и направляващите развитието на нашето общество сили, каквито са партийните и държавни органи.

Финансите на стопанските предприятия и отрасли на народното стопанство имат основно и решаващо значение за формирането на паричните фондове. С тяхна помощ се създават паричните натрупвания и доходите на трудещите се в материалното производство, които са основният източник за формиране на паричните фондове. Чрез финансите на социалистическите предприятия и отрасли се организира и ръководи планово производството на обществения продукт и на най-важната негова съставна част - на националния доход. Чрез тях преди всичко /но не единствено/ се извършва първичното разпределение на този доход и формирането на доходите на участниците в материалното производство - държавата, стопанските предприятия и трудещите се. По този начин финансите на предприятията и отраслите се явяват отправен пункт и точка на възвръщането на всички финансови отношения и източник от първостепенно значение за създаване на държавните парични фондове.

Бюджетът на нашата социалистическа държава е най-важното, ръководното звено на финансово-кредитната система. Чрез него се разпределя и преразпределя основната част от националния ни доход. В резултат на разпределението и преразпределението на този доход с помощта на бюджета се създава ежегодно един твърде голям централизиран паричен фонд. Той именно представлява материалната субстанция на паричните фондове.

те на социалистическата държава, чрез които тя осъществява своите важни и многобройни функции. С помощта на бюджета държавата разпределя централизирания паричен фонд на отделни цели парични фондове съобразно вида и обема на обществените потребности, които следва да бъдат задоволени през дадена планова година.

Разпределението на централизирания паричен фонд по основни направления се вижда от следните данни: ^{1/} /в млн.лв./

	1 9 6 0		1 9 6 1		1 9 6 2	
	Сума	%	Сума	%	Сума	%
Централизиран паричен фонд:	3067	100	3318	100	3257	100
направление:						
За размир. възпр.	1864	60,8	2042	61,5	1813	55,7
За соц.-култ. мероприятия	640	20,9	694	20,9	744	22,9
За управление	74	2,4	73	2,2	81	2,5
За народна отбрана	179	5,8	217	6,5	258	7,9
Други	238	7,8	250	7,5	338	10,4

Очевидно е, че около три пети от целия централизиран паричен фонд на държавата се използва за развитието на нашата социалистическа икономика, над една пета за задоволяване на социално-битовите и културни потребности на трудещите се и твърде незначителна част - за управлението и отбраната на страната. Тая структура на паричните разходи на нашата държава разкрива най-красноречиво социалистическия характер на финансите ни. Те са насочени изцяло за осъществяване на искванията на икономическите закони у нас и преди всичко на основния икономически закон за непрекъснато развитие на производителните сили на базата на най-модерната техника и за най-пълно задоволяване на духовните, материалните и културни потребности на трудещите се.

Между финансите на предприятията и отраслите на народното стопанство и бюджета на държавата има диалектическа взаимна връзка, взаимна обусловеност и взаимно проникване.

Както се отбелязва, финансите на предприятията са източник за формиране на бюджетния паричен фонд. Държавният бюджет от своя страна е източник за формиране на паричните фондове на новосъздаваните и за уголемяване на паричните фондове на съществуващите стопански предприятия.

Държавното обществено осигуряване като звено на финансите ни системно се използва като средство за създаване на паричен фонд за обществено осигуряване и подпомагане на трудещите се за старост или за временна нетрудоспособност. При социализма този фонд се създава за сметка на доходите на социалистическите предприятия и на социалистическата държава. Трудещите се у нас, за разлика от капитализма, не участвуват със своите доходи в създаването на този фонд. От не

1/ Финансова статистика, София, 1963 г., стр. 89 и 98/в млн. лева/

го се изплащат пенсии на загубилите завинаги работоспособност по старост и инвалидност, както и помощи при временна нетрудоспособност, поради заболяване, бременност, майчинство, злополука и др. Със средствата на този фонд се провеждат мероприятия, които имат за задача опазване и възстановяване на здравето и работоспособността на трудещите се.

Мероприятията, проведени със средствата на държавното обществено осигуряване имат преди всичко социален характер. Такива мероприятия се провеждат и от бюджета на държавата. По тази причина и поради това, че бюджетът при социализма е бюджет на трудовия народ, фондът за държавно обществено осигуряване не се създава като самостоятелна фонд, а е съставна част от бюджетните парични фондове. Това означава, че създаването на този фонд става чрез бюджета в който се правят вноски за ДОО. Използуването на фонда става по указания, които и разрешение на администрацията на ДОО.

Вноските в бюджета за ДОО се правят за създаване на онази част от фонда за общественото осигуряване, която осигурява на трудещите се, заети в производството и в държавния апарат. Частта от фонда за осигуряване на загиналите и пострадалите във войните и в оорбата срещу фашизма и капитализма и на техните, нуждаещи се от обществена издръжка близки, се създава чрез заделяне на парични средства от общия централизиран фонд на държавата.

Държавното застраховане е такава система от обществени парични отношения, които се появяват при създаването и използването на обществения застрахователен фонд. Този паричен фонд служи за възстановяване на щети, нанесени на имуществата на гражданите, на държавата и на предприятията от природни стихийни бедствия, от олоести и злополуки, от аварии при катастрофи и др.п. Застрахователният фонд у нас се създава чрез определени парични вноски на застрахованите физически или юридически лица и чрез заделяне на парични средства от бюджета на държавата.

Държавното застраховане в тесен смисъл на думата обхваща създаването и използването на застрахователния фонд на по-нисшите форми на собственост - кооперативна и лична. За тази цел заинтересованите лица, предприятия и организации сключват лични и имуществени застраховки с ДЗИ и правят определени парични вноски. При настъпване на застрахователното събитие ДЗИ изплаща на застрахования част или цялата застрахована сума в зависимост от размера на щетата, причинена на имуществото. Този начин на създаване на застрахователния фонд има характер на взаимозастраховане. При социализма той е подходящ и се прилага при личната и кооперативната собственост и при личните застраховки за живот. Щетите, причинени от природни стихийни бедствия на тези форми на собственост, не могат да се покриват от общонародните средства по бюджета на държавата.

Взаимозастраховането е много изгодна форма за покриване щетите от природни стихийни бедствия чрез кооперирането на всички участници в застраховането.

Застрахователният фонд за възстановяване щетите, причинени от природни стихийни бедствия на държавни предприятия се създава не по пътя на взаимозастраховането, а чрез

ния бюджет. За тази цел от централизирания паричен фонд се заделят парични средства за създаване на специален резервен фонд, в т.ч. и застрахователен фонд на държавните имущества. Изобщо основното назначение на държавното имуществено застраховане е да не се допусне прекъсване на производствения процес при щети, понесени от масови природни стихийни бедствия.

Кредитът е такава икономическа категория, с която се създават и използват парични фондове по пътя на мобилизирането на временно свободните парични средства в народното стопанство и в населението.

Отличителен белег на кредита е, че чрез него се задоволяват предимно производствени нужди. Това означава, че паричните фондове, създадени чрез кредита се използват само за разширено възпроизводство на производствените основни и оборотни фондове, както и някои непроизводствени основни фондове, каквито са жилищните сгради и др. Това не означава, че изобщо обективно не е възможно чрез кредита да се задоволяват и извънпроизводствени потребности. Особено подходящ за тази цел се явява държавният кредит. У нас обаче, поради това че нашият бюджет е стабилен не е необходимо да се сключват заеми за покриване на бюджетни дефицити, т.е. за финансиране на извънпроизводствени нужди. У нас отскоро се правят опити да се въведе и личният консумативен кредит.

Трябва да се посочи, че освен временно свободните парични средства източник на кредита може да бъде и самият бюджет на държавата. Част от средствата му могат да бъдат предоставени на банките за раздаване под формата на кредит.

2. Организационни принципи на финансово-кредитната система на НРБ

Организационните принципи на финансово-кредитната система на социалистическата държава се предопределят от предназначението на функциите на финансите и кредита. Беше посочено, че финансите и кредита служат на социалистическата държава, на отраслите и предприятията да се създават и използват фондове от парични средства, необходими за осъществяване на разширеното възпроизводство и за задоволяване на обществени потребности. Финансите и кредита като обективно съществуващи категории изразяват определени отношения, а органите които си служат с тях в процеса на производствената и финансовата дейност са в най-тясна връзка и обусловеност. Финансите и кредитът не биха могли да се проявят, без наличието на определени органи на финансово-кредитната система, а тези органи не биха могли да осъществяват финансово-производствената дейност без наличието на определена система от финансово-икономически категории.

Създаването и използването на тези фондове от парични средства - централизиран и децентрализиран - почива на определени принципи, които налагат и приложението на съответни организационни форми при използване на финансите и кредита. Ако по същество финансово-кредитната система представлява съвкупността от икономически отношения, които се пораждат

във връзка със създаване и използване на паричните фондове то непосредствената организация на цялата финансово-кредитна система се провежда посредством специални държавни финансово-кредитни учреждения и органи. По своята съвкупност тези учреждения и органи образуват финансово-кредитния апарат на страната.

Финансово-кредитната система, чрез която се проявява същността и функциите на финансите и на кредита се основава на единната социалистическа собственост на средствата за производство и на единната държавна политическа власт. Чрез държавният народно стопански план се обединяват всички предприятия, организации и учреждения в единен стопански и политически организъм, функциониращ в съответствие с изискванията на закона за планомерното пропорционално развитие на социалистическото народно стопанство и общество.

Видно от наименованието, финансово-кредитна система като цяло се състои от две основни сфери, формиращи финансовата система и кредитната система. Между тях съществува най-пълна взаимна връзка и зависимост. Това се обуславя от обстоятелството, че при социалистическата стопанска система кредитът е монопол на държавата. Той се осъществява посредством единната държавна банкова система. Това от една страна. От друга страна, финансовата система и кредитната система като две неразделни съставни части на единните финанси на социалистическото общество, се обуславят от двата различни методи - финансовият и кредитният, които се прилагат за мобилизиране, създаване и използване на различни фондове от парични средства. Методът на безвъзмездното и невъзвръщаното използване на доходите лежи в основата на финансовата система, а методът на възвръщаното и лихвеното вземане при използване на свободните парични средства лежи в основата на кредитната система. Тези два метода обаче не си противоречат един на друг. Обратно, те съществуват в пълно единство, тясна връзка и взаимна зависимост при формиране и използване на паричните фондове в народното стопанство. От своя страна тези два метода фактически предопределят наличието на двете основни съставни звена на финансово-кредитната система. Чрез системата на финансите и системата на кредита се проявяват и съответните парични отношения - финансови и кредитни. По същество различieto се предопределя от характера на средствата с които се борави при формиране и използване на паричните фондове.

Финансово-кредитната система при социализма е изградена на следните основни принципи:

- а/ Демократически централизъм;
- б/ Единство;
- в/ Планов характер.

Тези принципи предопределят и особеностите на социалистическата финансово-кредитна система и нейните предимства пред финансово-кредитната система на капиталистическата държава. Тези особености в основни линии са: а/ най-тясна връзка на финансово-кредитната система с народното стопанство; б/ широк обхват на финансово-кредитни отношения, включващи общодържавните финанси, финансите на държавните и кооперативни предприятия и организации; в/ здрави икономически

основи и траен източник за формиране на финансовите и кредитни фондове от парични средства; г/ направление, целенасоченост и използване на финансовите и кредитни фондове от парични средства; д/ използване на цялата финансово-кредитна система като наблюдателница и контрол върху производствения процес.

Централизацията на финансово-кредитната система в ръцете на върховните органи на държавна власт и управление е обективна необходимост, предопределена от характера на социалистическата стопанска система, от социалистическата собственост на средствата за производство, от единната държавна власт и органи на държавно управление и от неотменното развитие на народното стопанство и общество в съгласие с единния държавен народностопански план. Централизираното ръководство на финансово-кредитната система дава възможност на социалистическата държава, изхождайки от общонародните интереси и развитието на народното стопанство да осъществява в национален мащаб най-правилно мобилизиране на паричните фондове и тяхното най-ефективно използване, както в териториален разрез, така и по отраслево ведомствен разрез.

Наред с централистическия принцип се прилага и принципът на демократизиране в ръководството на финансово-кредитната система. Това означава предоставяне на широки права в областта на финансите и кредита на държавните органи и учреждения по места при решаване на конкретните въпроси и задачи за мобилизиране и използване на финансово-кредитните парични фондове. Съчетанието на финансово-кредитната централизация с широко предоставените права и пълномощия на органите по места е основна отличителна черта на социалистическата финансово-кредитна система. В областта на кредита тя се обособява и от обстоятелството, че кредита при социализма е държавен монопол. Съчетанието на тези два основни принципа като ръководно начало във финансово-кредитната система, е изтъкнато и подчертано от В.И. Ленин още през 1918 година в доклада пред Всерусийския конгрес на представителите на финансовите отдели на Съветите. В.И. Ленин изрично подчертава, че ... "Необходима ни е финансова централизация, необходима е централизация на нашите сили; без провеждането в живота на тия принципи, ние не ще постигнем икономическите преобразовния ... " Но Ленин разглежда централизма като един минимум и определено сочи необходимостта от широки автономни права на местни органи. " ... Аз съм за най-широка автономия на местни съветски организации, но заедно с това мисля, че за плодотворността на нашата работа по съзнателното преобразование на страната е необходима единна строго определена финансова политика и изпълнение на предписанията от горе до долу".^{1/}

Тези указания на Ленин за демократическия централизъм в организацията на финансово-кредитната система имат сила и значение и в настоящия етап на развитие. Те са залегнали и в Конституцията на НРБ относно върховното ръководство на единната финансово-кредитна система. Централизацията на ръ-

1/ Ленин - Съч., т.27, стр.379, изд.на БКП.

ководството на финансово-кредитната система е обективна необходимост при социалистическата стопанска система, която се обуславя от изискванията на закона за планомерното пропорционално развитие на цялото народно стопанство, от необходимостта да се установи единно финансово-кредитно планиране, единна отчетност и статистика и т.в. Но централизацията на финансово-кредитната система ще бъде по-ефективна, когато е съчетана с демократизацията, изразяваща се с предоставяне на широки права и компетенция на местни органи на власт относно финансите и кредита. В настоящия етап на неговото развитие, демократическият елемент в организацията и планирането на финансите и кредита е силно подчертан и се създават условия за неговото положително проявление.

Наред с този широко прилаган принцип, организацията на финансово-кредитната система е изградена на строги планови начала. Те се предопределят от плановия характер на социалистическото народно стопанство. Всички звена на финансово-кредитната система - държавен бюджет, финанси на предприятия и отраслите, кредит и пр. в своето развитие се основават на показателите на държавния народостопански план, но съдвременно те съдействуват за неговото изпълнение).

Финансово-кредитната система на социализма е изградена на принципа на пълното единство и взаимна връзка и зависимост на всички нейни звена. Това произтича от единството на икономическата основа - социалистическата собственост на средствата за производство и единната държавна власт. Единството на финансово-кредитната система позволява най-пълно мобилизиране на паричните средства и тяхното планомерно направление и използване за икономическото и културно развитие на страната. Това единство най-добре се подчертава в процеса на финансовото планиране. При съставяне на бюджета, финансовите планове на предприятията и отраслите, кредитните и касови планове на банките и пр. се търси и създава най-пълна обвързаност на показателите в плановете на различните звена.

Принципът на демократическия централизъм, единството и плановият характер на финансово-кредитната система предопределят нейната устойчивост и нейната здравина. Това е важно и необходимо условие за пълно мобилизиране и използване на финансовите и кредитни ресурси на народното стопанство и осъществяване на мероприятията за изграждане на материално-техническата база на социалистическото и комунистическо общество.

Цялата дейност по приложение на различните методи и форми на издирване, набиране, съхраняване и използване на паричните средства се осъществява от специални учреждения и органи, които образуват финансово-кредитния апарат на страната. Финансово-кредитния апарат на НРБ изпълнява определени му функции съгласно специалното финансово-кредитно законодателство на страната и разпоредбите на висшестоящите органи на държавната власт и управление - Народното събрание, Президиума на народното събрание и Министерския съвет.

Непосредствената оперативна организация и провеждане на мероприятията в областта на финансово-кредитната система се осъществява под ръководството на Министерството на финан-

смите. С помощта на подчинените му финансови органи изпълняващи функциите си в самото Министерство на финансите, в другите министерства, държавни комитети, централни ведомства и обединения и местните народни съвети се провежда цялостната финансова дейност. Чрез централните управления на БНБ, на БИБ, на ДСК и подчинените им окръжни и районни клонове образувачи кредитния апарат на страната се провежда цялостната кредитна дейност.

От правилната организация на финансово-кредитния апарат, от добрата подготовка и квалификация на финансово-кредитните органи зависят резултатите на финансово-кредитната система и нейното активно участие в осъществяване на главната икономическа задача поставена от Осмия конгрес на БКП - острояване на материално-техническата база на нашето общество и неговото културно развитие в периода на генералната перспектива 1980 година.

Г л а в а VI

ФИНАНСИ НА СОЦИАЛИСТИЧЕСКИТЕ ПРЕДПРИЯТИЯ И ОТРАСЛИ НА НАРОДНОТО СТОПАНСТВО

§ 1. Съдържание и структура на финансите на социалистическите предприятия и отрасли на народното стопанство

Производствената дейност у нас се осъществява от отдели, самостоятелни предприятия/ държавни и кооперативни/ обособени на стопанска сметка. Всяко предприятие извършва определен обем стопанска дейност, възложена му съгласно на народностопанския план. То представлява отделна, самостоятелна юридическа личност и произвежда и продава своята продукция като влиза в договорни отношения с други предприятия, организации и лица.

Поради това, че производството у нас е стоково, за да осъществяват своята стопанска дейност предприятията трябва да разполагат с парични средства. Процесът на формиране и използване на паричните фондове на стопанските предприятия и отрасли на народното стопанство представлява финансовата им дейност, а паричните отношения, които се пораядат при тази дейност представляват техните финанси.

Категорията "финанси" в социалистическото народно стопанство се различава от капиталистическите финанси не само качествено, но и количествено, по обем. Социалистическата собственост върху средствата за производство изменя коренно характера на взаимоотношенията между стопанските предприятия и бюджета и особено с държавните предприятия. Докато при капитализма тези взаимоотношения имат характер само на данъчно облагане, чрез което се изземват части от доходите на частните предприятия, при социализма държавният бюджет става в известен смисъл бюджет на народното стопанство. Той е основният източник за финансиране на държавните предприятия

тия и отрасли и своего рода резервоар за акумулиране на създаваните в тях парични натрупвания. По този начин се извършва едно органическо съединяване на финансите на държавата и финансите на държавните предприятия и се поражда един нов от носително самостоятелен елемент на финансите, свойствен само на социалистическите финанси - финансите на предприятията и отраслите на народното стопанство. По тази причина, при равни други условия, обемът на социалистическите финанси е много по-голям от обема на капиталистическите финанси. При капитализма те се ограничават само до паричните отношения, които възникват при набирането и изразходването на бюджетните средства на капиталистическата държава. Както се вижда, социалистическата държава трябва да създава не само централизиран паричен фонд чрез своя бюджет, но и децентрализиран паричен фонд на отделните обособени на стопанска сметка предприятия и отрасли. Следователно финансите при социализма проникват много по-нашироко в народностопанската сфера и са икономически достъпни не само за задоволяване на извънпроизводствените обществени потребности, но преди всичко за планово ръководене и осъществяване възпроизводствения процес. Обемът на социалистическите финанси нараства още и поради новия характер и новата роля на кредита при социализма. Както се посочи, и той се превръща в метод за създаване и използване на необходимите на държавата и предприятията парични фондове. В този широк смисъл на думата с пълно право можем да включим и кредита в състава на социалистическите финанси, тъй като той участва както във формирането на централизирания паричен фонд на държавата/ чрез държавния кредит/, тъй и във формирането на паричните фондове на предприятията и отраслите/ чрез банковия кредит/. И това е напълно в хармония с определението на финансите на предприятията и отраслите като система от парични отношения, възникващи при създаването и използването на необходимите им парични фондове.

Очевидно е, че единната социалистическа собственост върху средствата за производство, която е икономическа основа на финансите при социализма, ги превръща в единни финанси на цялото народно стопанство. На тази основа в състава на единните финанси с основание можем да включим и тези на кооперативните предприятия и ТКЗС. Но, както вече отбелязахме, единството не значи тъждественост. Ето защо, необходимо е ясно и точно да разграничим сферата на финансите на предприятията и отраслите на народното стопанство, както в състава на единните финанси, тъй и в системата на целокупните парични отношения в народното стопанство.

Източник за формиране на паричните фондове, в това число и на паричните фондове на предприятията и отраслите е националният доход. Те се създават в процеса на неговото разпределение и преразпределение. Паричните фондове създават се с помощта на финансите на предприятията и вложени в материалното производство се възпроизвеждат. Така че, по отношение на тях, националният доход е източник дотолкова, доколкото се извършва систематическо увеличение на тези фондове. Източник за създаване на парични фондове на предприятията и отраслите са още и временно свободните парични средства, на

мираши се в народното стопанство и населението. Така че, финансите на предприятията и отраслите обхващат оная част от общия комплекс на парични отношения в народното стопанство, която се отнася до възстановяването и разширяването на паричните им фондове чрез тяхното възпроизвеждане, чрез при съединяване на част от националния доход и чрез предаване и използване на временно свободни парични средства, по пътя на кредита.

За формиране на паричните фондове на предприятията и отраслите могат да се използват три основни метода: бюджетен, кредитен и самофинансиране. Бюджетният и кредитният метод намират приложение при първоначалното формиране на паричните фондове на новосъздаваните стопански предприятия и при текущо разширение дейността на същите. За тази цел от бюджета на държавата или от банките се отпускат необходимите парични средства. Самофинансирането е метод на текущо възстановяване на паричните фондове след реализацията на продукцията или услугите, произведени от предприятията и разширяването им чрез заделяне на част от печалбата.

При разграничаване на паричните отношения, които ние трябва да считаме за финанси на предприятията и отраслите, пред нас изпъква още въпросът дали следва да включим в техния състав всички парични отношения, възникващи при стопанската дейност на предприятията или само част от тези отношения и кои именно? 1/

1/ По този въпрос във финансово-икономическата литература има различни схващания. Съветският икономист А.М. Бирман отбелязва финансовите отношения с цялата съвкупност от парични отношения/вж. Бирман А.М. - Сущност и функции на финансовите отрасли на народното хозяйство, в: Вопросы теории финансов, Москва 1957 г., стр. 109/ Към това становище се придържа и германският икономист Ирвинг Роде/вж. За мястото и ролята на финансовата система в новата икономическа система на планиране и ръководство на народното стопанство, в: сп. Дойче Финанцвиртшафт, Берлин, 1964 г., кн. 16, стр. 7/.

Други автотри ограничават финансовите отношения до паричните отношения, които се създават при разпределението и преразпределението на националния доход и създаването и използването на държавните парични фондове. Ярък защитник на това становище у нас е Г. Сараков/вж. Избрани лекции по финанси и кредит на НРБ, София, стр. 6 и др. негови произведения/. То се споделя и от други икономисти у нас, а в СССР - от Д. А. Аллахвердян/вж. Финанси социалистического государства, Москва, 1961 година /.

Има и трета група автори, които, макар и да не отбелязват финансовите с всички парични отношения в народното стопанство, включват в тях по-широк кръг парични отношения. Според тях финансови са не само паричните отношения при разпределението и преразпределението на националния доход и при формирането на паричните фондове на предприятията и отраслите, но и паричните отношения, появяващи се при осъществяването на кръгооборота на производствените фондове. Най-горещ защитник на това разбиране в СССР е А.М. Александров/вж. Финансы со

/продължава на стр. 87/

Отъждествяването на финансите с паричните отношения изобщо означава пълно отъждествяване на икономическите и финансовите отношения, т.е. на икономическата и финансовата дейност на предприятията. Ние считаме, че нито исторически, нито логически, а още по-малко етимологически/според смисловото съдържание на понятията "икономика" и "финанси"/ има основание да се отъждествяват финансите с целия комплекс от икономически отношения. Верно е, че финансовите отношения по своята природа са икономически отношения, но не всички икономически отношения имат характер на финансови отношения. Даже и в социалистическото общество, където, както видяхме, обемът на финансовите отношения нараства извънредно много, нямаме основание да отъждествяваме финансите с икономиката. Това би означавало финансовата наука да погълне предмета на "икономиката на предприятията и отраслите" или да се превърне в една "всеобща" наука за предприятията и отраслите на народното стопанство. Абсурдността на едно подобно схващане е напълно очевидна. Или обратно, финансите на предприятията и отраслите да се изключат от предмета на финансовата наука при социализма и да станат предмет на отрасловите икономики.

По какъв признак следва да различаваме финансовите от останалите икономически отношения, тъй като и едните и другите са все парични отношения, появяващи се в процеса на производството, разпределението, обмяната и потреблението на обществения продукт? Пълно разграничение между тези два вида отношения е трудно да се прокара, поради диалектичното единство, което съществува между тях. Но все пак можем да посочим типичните черти на едните и на другите. Икономическите отношения, според нас, добиват характер на финансови отношения тогава, когато те се отнасят до процеса на

циализма, Ленинград, 1965 г., стр.16 /. Към него се при държат Б.П. Дьяченко/ вж. К вопросу о сущности и функциях советских финансов, в: Вопросы теории финансов, Москва, 1957 г., стр.73/ П.Н.Хевтяк /вж. Финансы промышленного предприятия, Москва, 1963 г., стр.22/ и др. Според последния автор "... Финансите на социалистическите предприятия представляват система от икономически отношения, посредством които парите във финансова и кредитна форма се използват за планомерно създаване на необходимите фондове и за икономното им изразходване с цел за обслужване на индивидуалния кръгооборот на всички средства, намиращи се в процеса на производството и обръщението, а също и за разпределение на доходите на предприятията и за осъществяване на финансов контрол на тяхната стопанска дейност" / Цит.съч., стр.22/. Ние считаме, че това е едно от най-пълните и издържани определения за същността на финансите на социалистическите предприятия и отрасли. У нас третото схващане се поддържа от Г.Петров / вж. Избрани лекции по финанси и кредит на НРБ, София, 1964 г., стр.113/.

създаването, разпределението и използването на паричните фондове на предприятията и отраслите на народното стопанство. Когато тези отношения се отнасят до организация на снабдяването на предприятията с живи и неживи производствени фактори и до реализацията на тяхната продукция нямат характер на финансови отношения.

Финансови отношения според нас, са именно тези парични отношения, които се появяват в предприятията и отраслите при мобилизирането и разпределението по целево назначение на паричните средства, необходими за осъществяване на възпроизводствения процес. По-конкретно чрез финансите на предприятията и отраслите се набавят паричните средства, нужни за доставка на предмети на труда/ оборотни средства/, но не и самата доставка, за набавяне на основни средства/ капитални вложения/, но не и самата набавяне, за заплащане на работната сила, но не и самата работна заплата, за създаване на различни специални фондове, за заплащане на лихви, за изплащане на задължения към други предприятия, организации и банките, за изплащане на задълженията им към държавния бюджет и други звена на финансово-кредитната ни система и т.н.

Набавянето на парични средства за съществуващите предприятия става преди всичко чрез разпределение на паричните постъпления от реализация на продукцията по целево назначение. Паричният еквивалент на предметите на труда се насочва в простието им възпроизводство, а паричният еквивалент на вноските им средства - за просто възпроизводство на същите. По този начин чрез финансите се осигурява просто възпроизводство на материалните фактори на производството. Другата част от паричната маса, получавана от реализацията, предствлява новосъздадената стойност. Чрез финансите тя се разделя на парична сума за изплащане на работната заплата и на тъй наречените парични натрупвания. Една част от последните остава в предприятието под форма на печалба. Друга част/ако има такава/ се внася в бюджета под формата на данък върху оборота. Съществено важна част от финансовата дейност на предприятията е разпределението и използването на печалбата му. То може да става по най-различни начини. Изкуството във финансовата политика се състои между другото и в това да се намерят рационални форми на разпределение и използване на печалбата, които да я превърнат в ефикасен инструмент за планово ръководене на икономиката.

Обективно печалбата може да се използва в следните направления: а/ за разширение на производствената дейност на стопанските предприятия; б/ за създаване на различни поощрителни фондове; в/ за допълване доходите на трудещите се; г/ за вноски в държавния бюджет под формата на отчисления или данъци и др.

Когато печалбата се окаже недостатъчна за осъществяване на предвиденото за даден период разширение на производството, недостигащите парични средства в държавните предприятия се попълват със средства от бюджета или от банков кредит.

Тези средства имат проявление не на функция на финансиране, а на средство за циркулация на паричните средства.

дът или едновременно от двата източника, а в кооперативните със средства от банков кредит или чрез допълнителни вноски от кооператорите. Паричните отношения, които се създават в тези случаи са типични финансови отношения. Новосъздаваните държавни предприятия получават първоначалния си паричен фонд от бюджета и от банков кредит, а кооперативните - от дялови вноски на кооператорите и от банков кредит.

Разпределението на паричната маса, постъпваща от реализацията на продукцията, като изходим от Марксовата формула за стойността $c + Y + m$, можем да представим така:

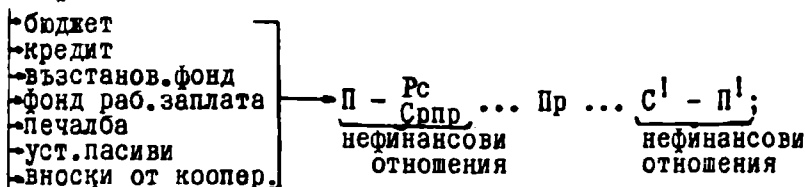
- c — еквивалент на употребените предмети на труда
 — еквивалент на изхабяването на основните средства

Y — парична маса за заплащане на работната сила/стойност за възпроизводство на работната сила/

- m — данък върху оборота
 — печалба
- покриване приръста на оборотните средства
 - финансиране на капиталните вложения
 - допълнителни доходи на трудещите се/премии и пр/
 - поощрителни фондове
 - вноски в бюджета

Финансовите и нефинансовите парични отношения в предприятията могат още по-прегледно да се представят чрез формулата за кръгооборота на средствата:

финансови отношения

Π^I може да се представи като Π / първоначално авансираната сума/ и Π_n / парични натрупвания/. Π през следващия кръгооборот получава следното направление:

- Π — фонд за възстановяване и ремонтване на основните средства
 — фонд за възстановяване на оборотните средства
 — фонд работна заплата
 — погасяване на банкови заеми
 — погасяване на задължения към доставчиците,

а паричните натрупвания се насочват за:

- вноски в бюджета/данък върху оборота, отчисл. от печалбата и др./
- приръст на оборотните средства } /фонд разширено възпро-
- капитални вложения } изводство/
- допълнителни възнаграждения на трудещите се
- поощрителни фондове

Паричните отношения, появяващи се при разпределението на П и на пн са финансови отношения. Очевидно е, че към тези отношения трябва да отнасяме ония парични отношения, които имат характер на разпределение и преразпределение на стойностните величини. Това са отношенията на създаване, разпределение и използване на паричните фондове на предприятията. Те именно са и техните финанси.

Единните финанси на социалистическите предприятия и отрасли на народното стопанство имат две звена - финанси на държавните предприятия и финанси на кооперативните предприятия и ТКЗС. Това деление се прави очевидно съобразно с двете форми на социалистическа собственост - държавната и кооперативната.

Трябва да се посочи, че действено значение за практическата стопанска дейност при сегашната система на планиране и ръководство на народното стопанство имат финансите на предприятията. Финансите на отраслите на народното стопанство включват съвкупните финанси на влизачите в тях самостоятелни предприятия, както и паричните отношения, които се появяват при разпределението и преразпределението на част от доходите и на обработените средства и амортизационните отчисления вътре в отрасъла.

При новата система на планиране и ръководство на народното стопанство финансите на отраслите ще претърпят съществени изменения. Обединяването на отраслите ще става не както е сега предимно по административен, а по стопански признак в лицето на големи държавни стопански объединения, поставени на стопанска сметка. При това положение и финансите на отраслите ще станат активен елемент в тяхната дейност.

§ 2. Единство и различия между финансите на държавните и кооперативните предприятия и организации

Възпроизводственият процес при социализма се извършва на основата на единната социалистическа собственост върху средствата за производство. Това обстоятелство, както и извършването му на базата на единен народностопански план, правят този процес също така единен и координиран в рамките на цялото народно стопанство. Единството на възпроизводствения процес придава единен характер и на обслужващите го финанси. Те представляват специфична съставна част от единната система на обществено-икономическите отношения в нашето народно стопанство. В този смисъл съществува пълно единство между финансите на предприятията и организациите в държавния сектор и финансите на предприятията и организациите в кооперативния сектор, макар и формите на собственост да са различни. И затова и другите финанси са насочени към строителството на социализма и комунизма и към повишаване благосъстоя-

нието на трудещите се. Но и в този случай единството не означава тъждественост. Различната икономическа основа - държавната и кооперативната собственост върху средствата за производство - поражда и някои различия между финансите на кооперативните и финансите на държавните предприятия. Тези различия се проявяват преди всичко във взаимоотношенията им с бюджета на държавата.

Средствата по бюджета и средствата за производство в държавните предприятия имат еднородна социално-икономическа природа. Те са собственост на социалистическата държава. То ва обстоятелство предопределя принципите, на които могат да почиват взаимоотношенията на държавните предприятия с бюджета на държавата. Те могат да бъдат двустранни или едностранни. Двустранни са ония взаимоотношения, при които държавните предприятия едновременно правят вноски и получават средства от държавния бюджет. Такава е сегашната ни система на взаимоотношенията на държавните предприятия с бюджета. Предприятията от една страна внасят текущо в точно определени срокове части от реализираните от тях парични натрупвания /данък върху оборота, отчисления от печалбите/ или излишките си оборотни средства, а от друга страна получават средства от бюджета за точно определени цели - за покриване на разходите на оборотните средства, за капитални вложения и др.

Едностранни са ония взаимоотношения между бюджета и предприятията, при които те само внасят в бюджета части от паричните си натрупвания без да получават от него средства за разширение на дейността си или за каквито и да било други цели. Такива са взаимоотношенията на предприятията, преминали към новия начин на планиране и ръководство на народното стопанство.

Финансите на кооперативните предприятия и средствата по бюджета са разнородни по своята социално-икономическа природа. По тази причина при тях преките взаимоотношения могат да бъдат само едностранни. Кооперативните предприятия правят само вноски в бюджета. Те по начало не получават средства непосредствено от бюджета, защото то би означавало общонародна собственост да се превръща в по-нисша форма на групово-кооперативна собственост и да се използва в интерес на ограничен колектив хора, които влизат в кооперациите. Като изключение може да се допусне отпускане на бюджетни средства на кооперациите и ТКЗС за подсилване на финансовото им състояние и ускоряване на развитието им.

Формите на собственост предопределят по-нататък кръга на трудещите се, в чийто интерес се използват държавните и кооперативни финанси. Държавните финанси са насочени към подобряване благосъстоянието на целия народ, на всички трудещи се, а финансите на кооперативните предприятия - само на ограничен кръг трудещи се - кооператори. Това е едно съществено различие между държавните и кооперативни финанси.

§ 3. Организационни принципи на финансите на социалистическите предприятия и отрасли

Финансите на социалистическите предприятия и отрасли като съставна част на единните социалистически финанси са свързани с производствения процес и обръщението на обществения продукт. Поради това тяхната организация се основава на онези фактори и принципи, които предопределят и важат за организацията и развитието на цялото народно стопанство. Един от най-важните фактори, който предопределя организацията на финансите на предприятията и отраслите в нашата страна е собствеността на средствата за производство.

Общонародната собственост върху средствата за производство при държавните предприятия предопределя по-особени взаимоотношения между тях и държавата. Тези взаимоотношения, както се посочи, имат характер на разпределение, в който процес нашата народнодемократична държава участва като непосредствен организатор на производствения процес и ползва част от доходите и натрупванията, създадени в държавния сектор.

На по друга основа са взаимоотношенията между финансите на кооперативните организации и финансите на държавата. Това са отношенията между финанси, чиято икономическа основа е кооперативната, груповата собственост върху средствата за производство и финансите на държавата като общонародни. Следователно на лице тук са преразпределните отношения: държавата действа по силата на своята власт за преразпределение и изземване на част от доходите и натрупванията в кооперативния сектор, а осигурява средства за кооперативните организации не чрез бюджета, а посредством организирания банков кредит.

Независимо от това различие на икономическата основа, върху която са изградени и съществуват финансите на държавните и на кооперативните организации, те като съставни звена на единните социалистически финанси, в своята организация са подчинени на общите закономерности и принципи между сила и значение в развитието на народното стопанство. Социалистическото възпроизводство, независимо в кой социален сектор се осъществява, представлява от себе си единен и не разделен процес в рамките на цялото народно стопанство. Порциите и темповете на неговото развитие се определят от задачите на държавния народностопански план за даден период от време. Осъществяването на тези задачи става чрез правилното организиране и използване на паричните ресурси в народното стопанство, като една част от тях се предоставя на държавата, а друга на отделните социалистически предприятия и организации - държавни и кооперативни.

От голямо народностопанско и финансово-стопанско значение е организацията на финансите на предприятията. Основните принципи върху които се изгражда организацията на финансите на предприятията и отраслите на народното стопанство са: 1/ принципът на демократическия централизъм; 2/ плановост; 3/ стопанската сметка; 4/ делението на оборотните средства на собствени и заемни и 5/ образуването на собстве

ни резервни фондове от парични средства.

1. Демократическият централизъм, като организационен принцип изисква правилно и рационално съчетание на предоставени права в оперативнo-стoпанската и финансова самостоятелност на предприятията и централизирано ръководене и контролиране планирането и използването на паричните ресурси. Демократизацията в областта на финансовата организация означава ограничаване на администр. разпределителните методи от горе. Тя намира конкретен израз в предоставените права на предприятията и стопанските организации сами да разработват своите финансови планове на основата на производствената програма и плана за реализацията на продукцията и услугите, сами да установяват редица финансови показатели като се възличат тръжливите колективи в финансово-стoпанското планиране и се използват тяхните инициативи. Прилагането на демократичното начало в управлението на производството изисква не само възличане на трудовите колективи в решаването на въпросите от интерес на предприятието, но това налага решаването по места и формите на участие на трудещите се в крайните финансови резултати от производствената дейност. Ярък израз на широкото демократизиране във финансово-стoпанската дейност е създаването на производствените комитети на трудовите колективи в предприятията.

Наред с широко прилаганата социалистическа демокрация в организацията на финансите, запазва своето значение и централизираното ръководство в планирането, в това число и в организацията и планирането на финансите на предприятията. Принципът на централизма в организацията на финансите на предприятията се изразява преди всичко в утвърждаване на финансовите планове от висшестоящите организации-обединения, централни ведомства, комитетите, министерствата и пр. Правилната организация обаче на финансите лежи в пълното съчетание на централизираното ръководство с разширяване на правата на предприятията и организациите за по самостоятелна финансово-стoпанска дейност. Прекомерният централизъм чрез методите на администрирането, субективизма и пр. не създава условия за стимулиране на стопанското ръководство и трудовия колектив. Но без едно централно ръководене и определяне на основните пропорции в народното стопанство не би се осигурило неговото планомерно и хармонично развитие. Затова и в тезисите по основните положения на новата система на планиране и ръководство на народното стопанство изрично се подчертава, че "... И занаяд основните пропорции на народното стопанство ще се определят от държавата чрез провеждане на единна политика в областта на техническия прогрес, капиталните вложения, външната търговия, цените, заплащането на труда и на финансите".^{1/}

2. Плановостта е друг принцип, който лежи в основата на организацията на финансите в предприятията; той се предопределя от плановия характер на социалистическото народно стопанство и отговаря на изискванията на икономическия за

1/ Вж. в. "Работническо дело", бр.338 от 4 XII 1965 г.

ко за планомерното, пропорционалното развитие на народното стопанство. Принципът на планоността означава, че образува нетто и използването на всички парични фондове на предприятието, предварително се планират в техните производствено-финансови планове. Средствата се използват съобразно плановете на предприятията, отраслите, обединенията и се осигурява пропорционалното развитие на народното стопанство при чий-ефективно използване на парични средства. Този принцип изисква непосредствено и пълно съвързване на показателите във финансовите планове с показателите на стопанско-производствените планове, както на отделното предприятие, така и в цялата страна. По този начин се осигурява непрекъснато постъпване на парични средства и непрекъснатото обхващане с парични средства производствения процес. Фактическието приложение на този принцип става в процеса на финансовото планиране, включващ в себе си съставянето, изпълнението и отчитането на финансовите планове, тяхната неразривна връзка с показателите на държавния стопански план, с държавния бюджет, с кредитния план на банките за краткосрочно и дългосрочно кредитиране и пр.

3. Стопанската сметка като метод на управление на социалистическото стопанство има голямо значение за организацията на финансите на предприятията и отраслите. При условията на социалистическото стоково производство икономическите обособените предприятия като стокопроизводители встъпват помежду си в определени стоково-парични отношения. Най-подходящата форма за икономическа организация на производството и взаимоотношенията на предприятията помежду си, с бюджета и с банково-кредитната система се явява стопанската сметка.

В основата на стопанската сметка лежи нейното основно начало самоиздръжката, т.е. възможността за планово съизмерване на извършените разходи с приходите от реализацията на продукцията, покриване на тези разходи и осигуряване на чист доход за обществото, както и неговото правилно разпределение. За постигане на това стопанската сметка в организацията на финансите на предприятията изисква: а/ административно-стопанска самостоятелност; б/ рентабилност в стопанско-производствената дейност; в / материална заинтересованост съчетана с материална отговорност на предприятието, на трудовия колектив и на неговите отделни членове; г/ контрол и самоконтрол върху дейността; д/ взаимоотношения с държавния бюджет и банково-кредитната система и пр. е/ образуване на вътрешни резервни фондове.

а/ Административно-стопанската самостоятелност на предприятията означава свободно разпореждане от стопанското ръководство с предоставените им собствени парични средства и заемни такива за разширяване и техническо усъвършенстване на производството, възможност предприятията да влизат в самостоятелни икономически връзки, в договорни отношения, да ползуват и погасяват банков кредит и пр.

б/ Извършвайки своята производствена дейност в рамките на предоставената им относителна самостоятелност предприятията използват дадените им основни и оборотни производствени фондове, извършват разширено възпроизводство, обобратват с нова прогресивна техника, прилагат усъвършенствана

технология, използват икономично суровини, спомагателни материали, горива, работна сила и пр. На всеки цикъл от кръгооборота на средствата след възстановяване стойността на вложените материални средства и работна сила се реализира част от дохода на обществото. Чрез печалбата, като съставна част на дохода се измерва рентабилността на предприятието. Следователно печалбата като показател на рентабилността на предприятието е най-обобщения показател за правилното, рационално и икономично използване на средствата за производство и на работна сила. Тя синтезирано отразява главните страни на стопанската дейност на предприятието - обем, качество, асортимент на произведената и реализирана продукция, намаляване на себестойността, повишаване производителността на труда, правилно използване на производствените фондове, работна сила и пр. Печалбата показва съответствуват ли действително направените разходи от предприятието с обществено необходимите такива, т.е. какво е съотношението на индивидуалната стойност на продукцията с нейната обществена стойност и дали произведената продукция е необходима за обществото и т.н.

Една от задачите на финансите на предприятията е да съдействуват за повишаване на тяхната рентабилност. Това се постига чрез правилното им организиране и използване като парични отношения обслужващи кръгооборота на фондовете и като средства за провеждане на контрол. Борбата за повишаване на рентабилността стои в основата на организацията на финансите на предприятията. Това изискване е залегнало в основните положения на новата система на планиране и ръководство на народното стопанство. Рентабилната производствена дейност осигурява печалба на предприятието, а печалбата като доход на предприятието е критерий за правилно организираната и провеждана стопанска дейност.

в/ Материалната заинтересованост е друго изискване на стопанската сметка използвана при организацията на финансите. Материалната заинтересованост налага създаването и равнило използване на система от стимули, които активно въздействуват за правилно и ефективно използване на производствените фондове и работната сила. В крайна сметка това води до рентабилна производствена дейност. Материалната заинтересованост еднакво се отнася до отделното предприятие като стопанско-организационна производствена единица, до трудовия колектив като цяло и до отделните работници на колектива. Това означава преценка на реалния принос на тези три страни в крайните резултати от дейността на предприятието, оценявани с размера на печалбата и участието им в разпределението на печалбата. Материалната заинтересованост намира своя конкретен израз чрез системата на разпределение на печалбата и нейното използване. По сега действащата система на планиране и ръководство на предприятието участва в разпределението на печалбата, чрез заделяне на определени части от нея за образуване на вътрешни фондове - за просто и разширено възпроизводство: фонд "Предприятие", фонд "Техническо развитие" и пр. Трудовият колектив участва чрез формирането на фондове със социално-битово и културно предназначение, поощрителни и др. фондове. При новата система на планиране освен това, се създава възможност и на лична и

материална заинтересованост на отделния работник в разпределението на печалбата. Това се постига чрез създаване на връзка/ обвързване/ на трудовото възнаграждение с крайния резултат - печалбата, като се заплаща допълнителна заплата, чийто размер е в зависимост от размера на реализираната чиста печалба. Следователно индивидуалната материална заинтересованост поставя работната заплата в зависимост: от обема и качеството на извършената работа, от осъществените икономии на жив и овеществен труд и от реализирания доход за разпределение/ представляващ част от печалбата/. Наред с това, материалната заинтересованост е свързана и с материалната отговорност на неуспехите в производствената дейност, покрива не на загубите произлезли от недобра стопанска дейност на предприятието или виновните за това лица и пр.

г/ Материалната заинтересованост съчетана с материалната отговорност поражда необходимост от провеждане на постоянен контрол и самоконтрол, не само от стопанското ръководство, но и от работническия колектив чрез масовополитическите организации, стопанския комитет и от отделните работници. Контролът и самоконтролът, като съставни елементи на стопанската сметка и на финансовата организация, се провежда както вътре в отделното предприятие, така и взаимен контрол провеждан между отделните предприятия. Контролът се провежда върху целия производствен процес: за най-ефективно използване на производствените фондове, за намаляване на залежалите стоково-материални ценности, за повишаване качеството и разнообразието на стоковия асортимент, повишаване неговата потребителна стойност, за по-бързата реализация и ускоряване уреждане на платежните взаимоотношения, което води до ускоряване обръщаемостта на средствата, контрол за недопускане кредиторска и дебиторска задължениост, за намаляване на престоите, денгубите, лихви на просрочени заеми, глоби и пр.

д/ Важно условие за правилната организация на финансите на предприятията е прилаганата система на разпределение и взаимоотношения с държавния бюджет. По-горе се посочи, че предприятието, трудовият колектив и работниците са материално заинтересовани с участието им в разпределение на чистия доход на предприятието/ печалбата/. В това разпределение взема участие и държавата. Тя изземва част от печалбата за бюджета с помощта на различни приходни форми - неданъчни и данъчни, както и целия данък върху оборота, ако такъв се предвижда. Важно място в разпределителния процес заема разпределението и ползуването на печалбата на предприятието и финансирането му от бюджета. В своето историческо развитие системата на разпределение на печалбата постепенно се усъвършенствува. Понастоящем се прилагат два начина на разпределение и изземване на част от печалбата за бюджета: чрез "процентни отчисления" от печалбата на държавните предприятия и чрез данък върху общия доход за кооперативните организации. За предприятията, които преминават към новата система на планиране и ръководство на народното стопанство, тези разпределителни форми се заменят с няколко други, нови данъци: данък върху производствените фондове, данък за регулиране на рентабилността и данък върху печалбата/ прогресивно-

подоходния данък, прилагани еднакво за държавните и кооперативните предприятия/.

1/ За укрепване на стопанската сметка и подобряване организацията на финансите на предприятията има значение и установената система на финансиране: безвъзмездно финансиране от бюджета, кредитно финансиране чрез банков кредит или използване на собствени натрупвания чрез метода на самофинансирането. При досегашната система на планиране и ръководство по-широко място заемаше бюджетното финансиране на предприятията, особено за капитални вложения. При новата система на планиране и ръководство на народното стопанство, при която се създават условия за използване на икономостове за стимулиране бюджетното финансиране постепенно се заменя със самофинансирането и кредитното финансиране. До се отнася до предприятията от кооперативния сектор, където бюджетното финансиране въобще е неприложимо, самофинансирането и кредитното финансиране запазват и разширяват своето място и значение.

4/ За финансовата организация и правилното използване на паричните средства активно въздействие оказва образуването и използването на вътрешни резервни фондове. Някои от тези резервни фондове имат строго планово-целево предназначение и се формират чрез отчисление от печалбата на предприятието. Други нямат определено назначение, обаче служат да задоволяват потребности от парични средства, които възникват в процеса на производството. Такива резервни фондове са например, фонд "Ново производство" създаван към държавните стопански обединения, чрез отчисления на средства от предприятията към съответното обединение. Със средствата от този фонд се финансират общи за дадения отрасъл или група предприятия мероприятия възникнали със създаването и усъвършенстването на нови производства. Подобен е и фонд "Технически прогрес" създаден към Държавния комитет за наука и технически прогрес, средства на които се набират чрез субсидии от държавния бюджет и се използват за общоотраслеви задачи. Към тези фондове могат да се причисли и фонд "Резервен за работна заплота" и др. Потребността от образуване на резервни фондове в предприятията и отраслите произтича от плановата организация на производствения процес, както и от обстоятелството, че в даден момент не е изключено отклонение на постъпления или разходване на средства въпреки плановете им предвиждане, по причини независещи от стопанското ръководство. В такива случаи, за да не се нарушава нормалния производствен процес се ползват образуваните резерви.

5/ Делението на оборотните средства на предприятията на собствени и на заемни също така оказва влияние за правилната организация на финансите на предприятията. Това деление е обусловено от особеностите на производството и реализацията на продукцията за отделните предприятия и отрасли на народното стопанство, от системата на плетажните взаимоотноше-

1/ Вж. по подробно за тези приходи форми гл. VIII, § 2 и § 5 от гл. III - Взаимоотношения на държавните финанси с финансите на предприятията.

ния, а също така, да се създават условия за провеждане на контрол и от страна на банково-кредитната система. Собствените и заемни оборотни средства са неразривно свързани, в производствения процес, в кръгооборота на оборотните фондове, те проникуват едни в други, влияят си едни на други. Поради това обособяването на оборотните средства съобразно източника им - собствени и заемни, имат важно значение за фирмата организация на предприятията, особено като се има предвид сезонният и несезонен характер на производството на предприятията. Собствените оборотни средства се определят в размер на минимален запас от стоково-материални ценности и се предоставят от държавата или от вътрешни натрупвания. С тях се осигурява нормален непрекъснат производствен процес, като недостига на оборотни средства се допълва с банков кредит под формата на получаване на различни заеми. За предприятията с несезонен характер на производството собствените оборотни средства са по-големи, а по-малък е дялът на заемните средства и обратно. За предприятията със сезонен характер на производството, дялът на собствените оборотни средства е по-малък, а банковия кредит заема по-голямо място. Основа за привличане на заемни оборотни средства посредством банковия кредит служи норматива на собствените оборотни средства както и условията и възможностите за тяхната обръщаемост. Точно поради това стопанското ръководство е стимулирано да прави строга, правилна преценка при определяне норматива на собствените оборотни средства, тяхната обръщаемост, нуждата от банков кредит, плащането на лихвен процент за ползувания кредит и т.н. А това, по своята същност, е създаване на правилна и целесъобразна организация на финансите на предприятията съдействаща за изпълнение на производствената програма. За постигането на това твърде много спомага възможността за съчетание на контрола и самоконтрола вътре в предприятието с контрола провеждан от банковите органи посредством отпуснатия кредит.

Когато, обаче става въпрос за взаимоотношения на предприятията с банковите институти, те не се изчерпват само с ползуването на краткосрочен кредит. Взаимоотношенията на предприятията с банковата система се създават и чрез дългосрочното кредитиране, което при условията на новата система на планиране и ръководство на народното стопанство се разширява и за държавните предприятия. За разширение и реконструкция, за модернизация и оборудване, усъвършенстване на технологичните процеси предприятията ползват дългосрочен кредит.

И така, в съвременния етап на ускорено развитие на нашата икономика във връзка с преустройството на планирането и ръководството на народното стопанство наред с общоикономическите проблеми възникват и се решават редица финансови проблеми, отнасящи се до организацията и планирането на финансите на предприятията. Постепенно се заменят административните методи на ръководство с използване на икономическите лостове за стимулиране развитието и усъвършенстването на производството. Разширява се самостоятелността в ръководството и планирането на финансово-стопанската дейност, повишава се инициативата на стопанското ръководство и трудовия

колектив на основата на материалната заинтересованост в резултатите от дейността, съчетана с материалната отговорност въвеждат се нови, по-съвършени форми на разпределение дохода на предприятието за вътрешни фондове из централизирания фонд на държавата, създава се по-тясна връзка между финансите на предприятията и банковата система, за по ефективно из ползуване на средствата за капитални вложения, за оборотни средства и пр.

§ 4. Ролята на финансите в осъществяване кръгооборота и оборота на производствените фондове на предприятията

Финансите играят решаващо важна роля при осъществяване на кръгооборота и оборота на производствените фондове на предприятията и отраслите на народното стопанство. При действието на закона на стойността парите се явяват изходна точка на всяка стопанска дейност. Те се превръщат в средства за производство и работна заплата на трудещите се. Производството представлява едно съчетане на работната сила и средствата за производство, което има за резултат създаване на определени потребителни стойности и стойности. Те се реализират и отново се превръщат в пари и то обикновено в повече пари, отколкото са били авансирани преди започване на производството. Това е така, защото работната сила произвежда повече стойност, отколкото се съдържа в платената за нея работна заплата. Този излишък от пари представлява тъй наречените парични натрупвания, част от които се превръща в печалба на предприятието. Или кръгооборотът на средствата на предприятието може да се изрази по следния начин:

$\Pi - Српр \dots Пр \dots С^I - \Pi^I$, където Π - парите, авансирани за производството; $Српр$ - заплата на работната сила; $Пр$ - стойността на купените средства за производство; $С^I$ - стойността на новосъздадената стока и Π^I - паричните постъпления от продадената стока.

Финансите, както се посочи, са оня инструмент, с помощта на който се създава първоначалният паричен фонд, неосходим за започване на производството.

Част от централизирания паричен фонд на държавата се изразходва за създаване на нови стопански предприятия чрез набавяне и изграждане на необходимите им основни и оборотни фондове и чрез ангажиране на съответно количество работна сила. Следователно паричните средства, необходими за осъществяване на стопанската дейност на държавните предприятия се авансират първоначално от бюджета на държавата, който дава, така да се каже, първия финансов импулс на тези предприятия. Тази първоначална сума може да бъде авансирана и от държавните банки или, което най-често се случва, част от сумата се авансира от бюджета, а друга част - от банките; или движението може да се изрази така:

Бюджет
Банка $\rightarrow \Pi - Српр \dots Пр \dots С^I - \Pi^I$.

При кооперативните предприятия и ТКЗС първоначалното авансиране на необходимите средства става от паричните вноски/ деловото участие и встъпителните вноски/ на кооператорите и от внесените от тях материални средства за производство/ машини, съоръжения, производствен инвентар и пр./ . И тук част от паричните средства може да бъде авансирана от банката под формата на кредити.

Паричната сума P представлява първоначално авансираната за произвеждането на дадена стока сума пари $/P/$ плюс реализираната печалба $/п/$. Поради това че тя е еквивалент $/$ или частично възмездяване $/$ на стойността на продадената стока, тя отразява и структурата на тази стойност. $(A$ известна е, че съставните части на стойността на всяка стока са: материален труд, прехвърлен от употребените за производството средства за производство и жив труд, вложен от работната сила при нейното производство. Последният създава стойност, равна на работната заплата на работника и стойност, срещу която той не получава нищо или тъй наречената стойност на принадлежния продукт. Или, ако условно използваме възприетите от Маркс инициали на стойността при капитализма, нейната величина ще бъде $c + v + m$. Следователно структурата на паричната маса получавана след реализацията на стоки P съответствува на структурата на стойността - част от нея е паричен еквивалент на стойността, прехвърлена от основните средства, друга част - на стойността, прехвърлена от работните средства, трета част - на платената работна заплата и четвърта част - на създадената от работниците безвъзмездна стойност.

Чрез финансите на предприятията в процеса на възпроизводството се запазва първоначалния паричен фонд, който отново се авансира за покупка на средства за производство и работна сила, от съчетаването на които отново се получава продукция, която отново се превръща в пари и т.н. По този начин финансите на предприятията не са средство само за осъществяване на един отделен кръгооборот на производствените фондове. Очевидно те са лост за превръщане на отделните кръгообороти в един постоянно повтарящ се процес, т.е. в един непрекъснат оборот.

Но производството, особено при социализма, никога не се повтаря в един и същ размер. Нормално производствената дейност на предприятията през всяка година е по-голяма от дейността им през предшестващата година. Разширението на производствената дейност предполага и разширяване на паричните фондове на предприятията. Това се постига пак с помощта на финансите, било като към първоначалния паричен фонд на предприятието се прибави цялата или част от реализираната печалба, било като се отпуснат от бюджета допълнителни парични средства, било най-после като се използват парични средства от банкови заеми.

Следователно разширеното възпроизводство може да се осъществява или чрез самофинансиране на съществуващите предприятия или чрез финансиране от бюджета или чрез банков кредит или чрез комбиниране на някои, или едновременно и на трите метода. Най-разпространен е последният начин.

Самофинансирането е процес на запазване на първоначал

ния паричен фонд и увеличаване на същия чрез прибавяне към него на част или цялата печалба. То става в процеса на разпределението на доходите, създавани в отделните предприятия. При държавните предприятия паричният излишък /п/ може да се използва по три начина: 1. да се прибави изцяло към първоначалния паричен фонд. Оборътът на производствените фондове в случая ще изглежда така: $P - \frac{Pc}{Cpnp} \dots Pr \dots C^I - P^I - \frac{Pc}{Cpnp}$;

$\dots Pr \dots C^{II} - P^{II} - \frac{Pc}{Cpnp} \dots Pr \dots C^{III} - P^{III}$ и т.н.

2. да се внесе изцяло в бюджета на държавата. Оборътът ще има следния вид:

$P - \frac{Pc}{Cpnp} \dots Pr \dots C^I - P^I$ п - бюджет
 $P - \frac{Pc}{Cpnp} \dots Pr \dots C^I - P^I$ и т.н.

3. част от него да се прибави към първоначалния паричен фонд, а друга част да се задели за бюджета и за извънпроизводствени поощрителни фондове. Оборътът ще става по следния начин:

$P - \frac{Pc}{Cpnp} \dots Pr \dots C^I - P^I$, $P + (п - \Delta п) - \frac{Pc}{Cpnp} \dots Pr \dots C^I - P^I$ и т.н.

При комбиниране на трите начина на финансиране кръгооборотът ще изглежда така:

Бюджет
 Кредит
 п \rightarrow $P - \frac{Pc}{Cpnp} \dots Pr \dots C^I - P^I$ и т.н.

Каквато и система на финансиране да се използва на практика, обективно тя може да си служи само с посочените три начина на финансиране. Различията между отделните системи може да се състои само в различната роля и значение, което се отдава на отделните методи на формиране и използване на паричните фондове.

Системата на финансиране, прилагана понастоящем у нас, се характеризира с това, че първостепенна роля играе бюджетният метод на финансиране. Сферата на кредитния метод е поограничена. Той се прилага главно при формиране на част от паричния фонд, използван за създаване на оборотни средства. Кредитният метод има по-широко приложение в кооперативния сектор. При сегашната система на финансиране самофинансирането играе съвсем незначителна роля при формирането на фондовете за разширено възпроизводство.

Твърде различна е ролята на въпросните три методи при експериментирания сега у нас нов начин на планиране и ръководство на народното стопанство. При него ролята на бюджета във финансирането на разширеното възпроизводство на съществувашите предприятия е значително ограничена. Чрез него се

формира се паричният фонд за създаване на основните и част от оборотните фондове на новите държавни предприятия. Е същото време нараства много ролята на самофинансирането. Разширеното възпроизводство във функциониращите предприятия се осъществява само по пътя на самофинансирането. Ролята на кредита при новата система също така нараства. Той се използва еднакво както в държавния, тъй и в кооперативния сектор и както при формирането на оборотните, тъй и при формирането на основните фондове.

Изтъкнатите закономерности в ролята на финансите за осъществяване оборота на производствените фондове в държавния сектор са присъщи и на финансите на предприятията от кооперативния сектор, с изключение на това, че там бюджетът не участва при създаване на паричните им фондове. Освен това те са валидни в основни линии за всички отрасли на материалното производство.

Кръгооборотът на средствата в сферата на търговията е различен от този в сферата на материалното производство. Търговията и материално-техническото снабдяване са звена, които свързват производството с потреблението. Те стоят между производителя и консуматора. Чрез тях се извършва реализацията на продукцията в най-букувалния смисъл на думата, тъй като тя стига до своето предназначение - до потребителя. Следователно тези предприятия купуват и продават готови стоки без да създават нови потребителни стойности и стойности. По тази причина метаморфозите на средствата при тях са по-съкратени и се извършват само в една сфера - във сферата на обръщението. Или те могат да се представят така :

$P - C - P' / \Pi + p / - p /$ печалбата / тук не представлява ново създадена стойност. Тя представлява част от печалбата / $p /$, създадена в материалното производство и отстъпена на търговските предприятия. Следователно и финансите на предприятията от сферата на обръщението са такива парични отношения, които се появяват при създаването и използването на паричните им фондове. Последните се създават по същите три начина, както и в отраслите на материалното производство.

Ролята на финансите на предприятията и отраслите на народното стопанство не се състои само в това да придвижват производствените фондове от една фаза в друга фаза на кръгооборота им. Нашето общество е заинтересувано това придвижване от фаза във фаза, както и целият кръгооборот да става във възможно най-късо време. По този начин поставените от плана производствени задачи ще се осъществяват за по-късо време и с по-малко средства или за даден планов период с предоставените на предприятията средства ще се проявява и реализира повече продукция.

Финансите на предприятията играят решаващо важна роля в борбата за ускоряване обръщаемостта на средствата. Тази роля се проявява както в процеса на организацията на финансовите отношения на предприятията, тъй и в процеса на снабдяването, производството и реализацията на продукцията. Тези процеси са свързани и взаимно обусловени. Осъществяване на производствената дейност на предприятието зависи предимно от неговото финансово състояние. От друга страна

финансовото му състояние зависи от ритмичността на производството и реализацията на продукцията. Добрата финансова организация изисква паричните средства на предприятието да не се влагат в излишни или ненужни на него основни и оборотни фондове. Ако това се допуска намаляват се вложенията в действително необходими средства за производство и следователно намалява се обемът на произвежданата продукция. Ето защо финансовите органи на предприятията трябва да следят най-зорко да не се доставят излишни, ненужни, некомплектвани и неизползваеми средства за производство. Организацията на снабдяването също влияе върху обема на финансовите средства и върху скоростта на обръщаемостта. Колкото през по-къси интервали се извършват доставките, толкова по-малко средства са необходими, толкова по-голяма е скоростта на обръщаемостта. Продължителността на производствения цикъл, както и ежедневните вложения на предмети на труда в производството определят обема на средствата в незавършено производство. Следователно разкриването на възможности за съкращаване на производствения цикъл означава намаляване на zaangażираните средства и скъсяване времето на кръгооборота. Честотата на пратките на готовата продукция на клиентите, обемът на есеневните партии, излизаци от цеховете и цената им определят размера на средствата, поглъщани в готова продукция. Колкото е по-малък престоят на готовата продукция на склад, толкова е по-малък обемът на паричните средства, zaangażирани в тази фаза, толкова по-късо е времетраенето ѝ. Част от средствата на предприятията са винаги zaangażирани във вземания от техните купувачи. Допускането на дебиторска задължнялост в повече от законно допустимата е също причина за забавяне обръщаемостта на средствата и намалява икономическия ефект от тяхното използване.

Финансите и финансовото състояние на предприятията са зря барометър, който по най-чувствителен начин отразява всички организационно-технически и икономически слабости или постижения. Неуспехите създават финансови затруднения и напрежения, а постиженията - финансови улеснения. И обратно добре организираната финансова дейност улеснява останалите стопански дейности и процеси.

В заключение необходимо е да се подчертае, че чрез финансите на предприятията се определя оптимално необходимия размер на средствата, които трябва да се намират постоянно в отделните фази на кръгооборота, за да бъде той непрекъснат, както и времето за престояването им във всяка фаза и минимално необходимото време на отделните кръгообороти в цяло. Тази им функция на обслужване кръгооборота има изключително голямо народностопанско значение. Тя обаче не се осъществява автоматически, а съзнателно от финансовите органи в предприятието. Ето защо, за да се постигнат такива мални резултати в тази посока, нужно е тези органи да имат задълбочени икономически познания, да притежават умения и похват и да са непосредствено материално заинтересовани от достигане на максимална скорост на обръщаемостта, а чрез това и на максимални икономически резултати от използването на паричните средства.

Г л а в а VII

БЮДЖЕТЪТ НА НРБ

§ 1. Социално-икономическа природа на бюджета на НРБ

Изпълнението на функциите на социалистическата държава е свързано с изразходване на големи количества парични средства. Ето защо съществуването и функционирането ѝ е свързано с набирането и изразходването на такива средства. То става с помощта на финансово-кредитната система. Централно място в нея, както видяхме /вж. гл.V, § 1 / зема бюджетът на социалистическата държава. Посредством него нашата държава изземва части от паричните натрупвания на предприятията и от доходите на населението и формира един общ, централно разпределен паричен фонд. Пак с помощта на бюджета тя разпределя този фонд на отделни целеви парични фондове. Видовете и големината на тези фондове се предопределят от видовете и големината на обществените потребности, които социалистическата държава трябва да задоволява на всеки етап от своето развитие. Създават се например фондове за разширение на основните и оборотните средства, за развитие на науката, на изкуствата, за здравеопазването, за общественото осигуряване и подпомагане, за издръжка на отбраната, управлението и пр.

Бюджетът на държавата, както и редица други финансови инструменти е институция, наследена от капиталистическата държава. Но, както икономическите категории, тъй и бюджетът с промяната на обществения строй, изменят своята социално-икономическа природа.

Във финансовата литература се спори за характера и дълбочината на измененията, настъпили в бюджета след превръщането му в бюджет на социалистическата държава, а оттук - и за неговото място в системата на икономическите и политическите категории и дестинации, както и за неговата същност. Най-широко застъпено в икономическата литература е разбирането, че бюджетът е основен финансов план на социалистическата държава. Съветският икономист, проф. А л л а х в е р д я н ¹ счита, че промените в същността на бюджета и в неговата роля при социализма са толкова големи, че той с основание може да се счита за самостоятелна икономическа категория. Своето схващане той аргументира с това, че "... е необходимо бюджетът на СССР да се разглежда като икономическа категория по тази причина, че неговото съществуване се явява обективна необходимост и той отразява икономически връзки и отношения, изхождайки от които съветската държава планомерно организира процеса на създаването и използването на

¹/ Вж. Аллахвердян Д. Государственный бюджет как экономическая категория, в: Финансы СССР, кн.2, 1957 г., стр.8.

централизирания фонд от парични средства." 1/ Като аргументи ра подробно своето схващане, проф. Аллахвердян дава следното определение на социалистическия бюджет: " Държавният бюджет на СССР, това е система от икономически отношения, които като се използват планомерно от социалистическата държава се образуват и разпределя централизиран фонд от парични средства за осигуряване на финансови средства за разширено то възпроизводство и другите потребности на социалистическото общество." 2/ Аллахвердян счита, че " ... да се откажем да разбираме бюджета като икономическа категория значи да поставяме на първо място организационната и плановата страна на бюджета ... да не разкриваме обективните основи на бюджетните отношения при социализма, коренните, принципиалните предимства на съветския бюджет пред бюджетите на капиталистическите държави." 3/

Колкото и на пръв поглед да изглеждат убедителни доводите на проф. Аллахвердян, за това, че социалистическият бюджет е самостоятелна икономическа категория, ние не можем да се съгласим с тях. Проф. Аллахвердян вижда обективната основа на съществуването на бюджета само, " ... в самите условия на материалното производство, в икономическите отношения ... " 4/ Според нас запазването и съществуването на бюджета трябва да се свързва преди всичко със запазването и съществуването на държавата, т.е. на надстройката. Коренните качествени изменения настъпили в надстройката и по-конкретно в нейните функции предизвикват и коренни качествени изменения в съдържанието на бюджета. Но все пак той си остава неразрывно свързан с надстройката инструмент за планово ръководене развитието на икономиката и на целокупното социалистическо общество. Следователно не причини от базисен, а причини от надстроечен характер обуславят запазването на бюджета при социализма. Разширяването и задълбочаването на връзките на бюджета с икономиката не трябва да се вземат за причина и основа на неговото съществуване. Те са едно следствие от качествено новата функция на социалистическата държава - стопанско-организаторската и културно-възпитателна работа. Тази функция изисква социалистическата държава да ръководи планово и да финансира разширеното възпроизводство. Но, тъй като тя е собственик на основната маса от средства за производството, то в нейния бюджет постъпват много приходи от стопанската й дейност и се изразходват много средства за тази дейност.

В полза на нашето разбиране говори и обстоятелството, че още в процеса на разрушаването на капиталистическия държавен апарат, когато социалистическият икономически базис не съществуваше, нашата народна държава използваше активно

1/ Цит.статия, стр.9

2/ Цит.статия, стр.8-9

3/ Пак там, стр.8

4/ Пак там, стр.8

държавния бюджет като средство за класова борба и за строителство на социализма. Новите тенденции на развитие на бюджета във всички социалистически страни са също в подкрепа на нашето твърдение. Известно е, че не само в теорията, но и в практиката се прокарва разбирането, че социалистическият бюджет трябва постепено да намалява своето значение като инструмент за финансиране на разширеното възпроизводство като го отстъпва на самофинансирането и на кредита. Широко се застъпва и гледището, бюджетът да се превърне в средство за финансиране само на извънпроизводствената сфера. При тази нова обстановка бюджетът би се превърнал изцяло в надстроечно явление и следователно твърденето, че той е икономическа категория става съвсем безсмислено.

Но най-сериозен аргумент против признаването на бюджета като качества на самостоятелна икономическа категория е обстоятелството, че то би означавало да се опразни от съдържание действително съществуващата самостоятелна икономическа категория "финанси". Ако ние признаем бюджета за икономическа категория, съществуваща самостоятелно и независимо от категорията "финанси", то би се ограничила неимоверно много сферата на действие на тази категория. Ето защо всички свойства и качества, всички качествени промени, които проф. Аллахвердян предписва на социалистическия бюджет са верни само по себе си, но те важат не за бюджета като икономическа категория, а за финансите.

Така че, според нас, бюджетът на социалистическата държава трябва да се схваща като основен финансов план на тази държава. В него намира отражение цялата ѝ дейност по разпределянето и преразпределянето на националния доход и по създаването и използването на необходимите на държавата парични фондове.

Създаването и използването на паричните фондове на държавата предопределя външния вид и външната форма на бюджета като финансов план.

Държавата ежегодно определя чрез народностопанския план стопанските, социалните, културните, политическите и пр. задачи, които тя трябва да осъществява. Изпълнението на тези задачи, както се посочи, става чрез изразходване на парични средства. За тази цел държавата планира във своя финансов план / бюджета / от една страна парите, които тя трябва да набере от различните източници, а от друга - за кои задачи и мероприятия какъв обем пари следва да се изразходват. Както приходите, тъй и разходите се планират като се изхожда от поставените в плана задачи.

За да може бюджетът да добие характер на безусловно задължителна за всички държавни органи директива, той бива ежегодно гласуван като закон от Народното събрание. Това обстоятелство дава основание бюджетът да се разглежда и като законодателен акт.

В действителност бюджетът е основен финансов план на самата социалистическа държава, който ежегодно, преди неговото на плановата година, се съставя и гласува от Народното събрание като закон и в който намират отражение основните финансово-политически и стопански мероприятия на партията и правителството, които следва да се осъществяват

през плановата година. Поради това, че тези мероприятия са насочени към строителството на социализма, то и бюджетът на нашата държава има изцяло характер на социалистически бюджет.

§ 2. Ролята на бюджета във възпроизводствения процес и за изграждането на материално-техническата база на социализма

Държавният бюджет у нас играе изключително важна роля в осъществяването на разширеното възпроизводство и в построяването на материално-техническата база на социализма. Построяването на тази база не е нещо отделно и самостоятелно от възпроизводствения процес. То е особена стопанска политика на комунистическата партия и на социалистическата държава, която има за цел такова възпроизводство, при което се дава предимство на развитие на отраслите, произвеждащи средства за производство. Целта на това преимуществено развитие на стопанските отрасли е в кратки срокове да се създадат мощни производителни сили, да се осигури бързо нарастване на производителността на труда, да се поевтини производството, да нарастне благосъстоянието на трудещите се и да се изпревари капитализма по производство на глава от населението.

За тази цел е нужно ежегодно да се произвежда у нас и да се внася от чужбина огромно количество средства за производство.

Развитието на отделните отрасли на народното стопанство се предопределя преди всичко от видовете и обема на основните фондове, които се създават в него. Те са, според думите на **П а р к**, костната и мускулната система на народното стопанство. Следователно, изграждането на материално-техническата база изисква преди всичко да се развиват такива отрасли на народното стопанство като строителството, металургията, добивът на въглища и електроенергия, химическата промишленост и особено машиностроенето.

Тези основни насоки в икономическата политика на партията и правителството предопределят и основните насоки на финансовата и преди всичко на бюджетната политика. На този фон вече се очертава и голямата роля и значение на бюджета във възпроизводствения процес, а с това и в изграждането на материално-техническата база.

Осъществяването на очертаните икономически задачи изисква наред с необходимите материални и трудови ресурси да се разполага и със съответното количество парични средства. Те се набавят с помощта преди всичко на държавния бюджет.

Неговата роля в това отношение се вижда от следните данни, отнасящи се за последните години на първите три пети летки у нас: 1/

в млн.лв./

	1952	1957	1960
Всичко разходи по бюджета	1438	1885	2995
от тях:			
Общо за нар. стопанство	828	994	1864
В % от всички разходи	57,4	52,7	62,2
В това число за:			
Капитални вложения	327	225	521
в % от разходите за			
народното стоп.	39,7	22,6	27,8
Оборотни средства	187	79	191
в % от разходите за			
народното стоп.	22,7	7,9	10,3

Към три пети от изразходваните от бюджета средства са насочени за разширено възпроизводство, от тях към една трета - за разширяване на основните фондове и една десета - за разширяване на оборотните фондове, или общо две пети от средствата за развитие на народното стопанство са използвани за разширение на основните и оборотни фондове.

Основната част от средствата, изразходвани за капитални вложения са били вложени в отраслите, произвеждащи средства за производство. Това се вижда от следните данни: 1/

/в млн.лв./

Години	Всичко	Икономически групи		Относително тегло		
		гр. "А"	гр. "Б"	Всичко	гр. "А"	гр. "Б"
1957	241	200	41	100	83	17
1960	466	371	95	100	79,5	20,5
1962	610	535	75	100	87,8	12,2

В резултат на извършените капитални вложения, финансиранни от бюджета и от други източници ежегодно се извършва огромно разширено възпроизводство на основните фондове. Това се потвърждава от следните данни за въведените в експлоатация основни фондове: 2/ /в млн.лв./

	1957	1960	1962
Въведени в действие основни фондове	671	1029	1263
нарастване при 1957 = 100	100	153	188

Влязоха в експлоатация многобройни електроцентрали, язовири, електропроводи, рудници, заводи, железни и шосейни пътища, културно-битови обекти, жилища и пр.

Ролята на бюджета във възпроизводството не се изчерпва само със създаването на основните и оборотни фондове в

1/ Вж. Капитални вложения в строителството на НРБ, т. I, София, 1964 г., стр. 8

2/ Пак там, стр. 98.

народното стопанство. Наред с това не по-малко значение има участието на бюджета в разпределението и преразпределението на националния доход, в установяването и поддържането на пропорциите между отделните отрасли и в задоволяването на обществените потребности. Следователно бюджетът на държавата участва активно във всички моменти на възпроизводствения процес.

Той участва в първичното разпределение на доходите като изземва част от реализирания в отраслите на материалното производство чист доход под формата на данък върху оборота. Бюджетът участва и в преразпределението на доходите на държавните и кооперативните предприятия и на населението като изземва части от тях под формата на данъци и такси. В резултат на разпределението и преразпределението на доходите с помощта на приходната система на бюджета се формира централизирания паричен фонд на държавата. Този процес може да илюстрираме със следните данни: 1/

/ в млн. лв. /

Година	Национален доход	Постъпления в бюджета	в % от нац. доход	От тях			
				данък върху оборота	др. приходи от нар. стоп.	от населението	други приходи
1958	3390	1906	59,2	1120	347	191	248
1960	4716	3067	65,0	1546	789	287	494
1962	5158	3257	63,1	1587	862	271	597

Както се вижда 60-65 % от националния доход се акумулира в бюджета. Повече от половината от акумулираните в бюджета средства постъпват в процеса на първичното разпределение.

Така формираният централизиран паричен фонд се разпределя чрез разходната система на бюджета на целеви парични фондове, които се използват за задоволяване на обществени производствени и извънпроизводствени потребности - фонд за разширено възпроизводство и за резерв, фонд за осъществяване на социално-културни мероприятия, фонд за отбрана и фонд за управление на страната.

Чрез изразходването на тези парични фондове се осъществява разпределението на обществения продукт в неговата натурална форма.

Частта от обществения продукт, представляваща средства за производство се закупува и влага в производството с помощта на паричния фонд за разширено възпроизводство. Със средствата по резервния фонд се закупуват и създават производствени и продоволствени материални резерви. Задоволяване то на извънпроизводствените обществени потребности - просве

1/ Вж. Финансова статистика, София, 1963 г., стр. 70-71. Статистически годишници на НРБ за 1959, 1962, 1963 и 1964

та, наука, здравеопазване, изкуства, обществено осигуряване, управление и отбрана - е процес на изразходване на бюджетни средства за получаване на онази част от обществения продукт, чрез която се задоволяват тези потребности и на формиране доходите на трудещите се, застигайки до непроизводствената сфера. Срещу тези доходи те получават принадлежата им се част от обществения продукт. Процесът на разпределение на централизирания паричен фонд на конкретни целеви фондове за задоволяване на производствените и извънпроизводствени обществени потребности и тяхното конкретно целево назначение могат да илюстрираме със следните данни отнасящи се за 1962 година.^{1/}

/в млн. лв./

	Цен траг. пар. фонд	Целеви Парични фондове							
		за народно стопанство		соц.култ. меропр.		Отбрана		управление	
		сума	%	сума	%	сума	%	сума	%
Всичко:	3234	1813	56,0	744	23,0	258	8,0	81	2,5
за раб.запл.	291	24	-	213	-	-	-	51	-
нечислени									
в.ду раб.запл.	36	3	-	27	-	-	-	6	-
венц. и стоп.									
разходи	72	26	-	36	-	-	-	9	-
командировки	7	1,2	-	2	-	-	-	4	-
ж.цели, книги,									
науч.изсл.раб.	14	0,1	-	14	-	-	-	0,1	-
стипендии	10,4	-	-	10,4	-	-	-	-	-
разходи за									
храна	39	1,1	-	37	-	-	-	0,1	-
доставка на									
лекарства	15	3	-	12	-	-	-	-	-
извънлимитни									
капитални влож.	109	91	-	16,5	-	-	-	0,7	-
лимитни кап.									
вложения	565	554	-	9	-	-	-	2	-
постилочен									
инвентар	8	0,4	-	7	-	-	-	0,3	-
генерални рем.	43	38	-	4	-	-	-	0,2	-
оборотни сред.	237	236,5	-	-	-	-	-	-	-
други	1791	834	-	358	-	-	-	7	-

Освен посочените в таблицата фондове, от централизирания паричен фонд на държавата се формират и други парични фондове, които или нямат постоянен характер или не могат да се включат към никоя от тези основни групи обществени потребности. За 1962 г. те възлизат на 330 млн.лв., или 10,5 % от централизирания паричен фонд. Към тези фондове спадат вноските, които държавата прави за членуването си в международни организации/ ООН, ЮНЕСКО и др./, помощта, която тя

1/ Вж. Финансова статистика, София, 1963 г., стр.99-101
2/ Пак там, стр.99-101.

оказва на развиващите се страни, разни субсидии, отпуски на масово-политически организации и пр.

Най-голям е фондът за развитие на народното стопанство. В състава на този фонд централно място заемат - фондът за капитални вложения - 645 млн. лв и фондът за оборотни средства - 237 млн. лв. Или общо за разширение на материалните производствени фондове са изразходвани 882 млн. лева или почти половината от всички средства. Останалите средства са изразходвани за издръжка на ония звена от държавния апарат, които се занимават с планиране и ръководене на народното стопанство и за други цели.

Конкретните цели, за които се е използвал фондът за социално-културни мероприятия са съществено различни от тия при фонда за развитие на народното стопанство. Сред тях фондът за работна заплата взема едно от най-важните места. Това са заплатите на лицата, заети в тази сфера - академичния персонал на висшите учебни заведения, на академите и научните институти, на учителите, на лекарите и т.н. - и на лицата от държавния апарат, планиращи и ръководещи тази дейност. Значително големи са фондовете за канцеларски и стопански разходи, за храна и медикаменти. Това са веществените разходи на научните, просветните, лечебните, физкултурните и др. социално-културни учреждения, както и за храна и медикаменти във болничните и др. п. заведения. В разглежданата сфера са изразходвани доста средства за капитални вложения - кръгло 25 млн. лв, от които лимитни 9 млн. и извънлимитни 16 млн. лв.

Фондът за издръжка на чисто административния апарат на държавата възлиза на 81 млн. лв. или 2,5 % от централизирания паричен фонд. Главното направление на този фонд е за заплати на лицата, заети в администрацията. За тази цел са отделени 63 % от целия фонд.

От данните на таблицата ясно личи каква е ролята на бюджета в задоволяването на личните и обществени потребности в нашето общество. За разглежданата година фондът за лично потребление, създаден непосредствено от бюджета възлиза на 291 млн. лева. Останалите средства са употребени за обществени потребности.

Като играе ролята на разпределител на националния доход, бюджетът се използва и като инструмент за поддържане на необходимата пропорционалност между отраслите. У нас тя се установява в народностопанския план като се изхожда от изискванията на икономическите закони и изградените на тяхната основа директиви на партията и правителството за развитието на народното стопанство и за изграждането на социализма. По този начин в процеса на бюджетното планиране се установява обемът на средствата, които ще се изразходват за развитието на всеки отрасъл и подотрасъл. Установената пропорционалност се спазва най-строго при финансирането на отделните отрасли. Еventуално появилите се диспропорции вследствие на неточно планиране се отстраняват пак чрез създадените от бюджета резерви.

Очевидно е, че бюджетът и бюджетната дейност са не само съобразени с изискванията на икономическите закони у нас но те са в същото време едно от най-важните средства за

осъществяване изискванията на тези закони. Най-очевидна е ролята на бюджета в осъществяване изискванията на закона за преимущественото развитие на отраслите, произвеждащи средства за производство пред отраслите, произвеждащи средства за лично потребление. Това става чрез насочване на повече средства от бюджета за развитие на отраслите, произвеждащи средства за производство. С това се поддържа и установената пропорционалност. Така че, бюджетът допринася за спазване на закона за планомерното и пропорционално развитие на народното стопанство. Тази роля на бюджета ще се запази и занапред. Особено важна е неговата роля в осъществяване изискванията на основния икономически закон. Той допринася за бързото развитие на народното стопанство, а с това и за нарастване на благосъстоянието на трудещите се. В бюджетната дейност широко се използва също така и законът за стойността и т.н. Очевидно е, че бюджетът на нашата социалистическа държава е инструмент, който се използва най-активно за осъществяване на разширеното възпроизводство и за строителството на материално-техническата база на социализма и комунизма.

§ 3. Коренни различия и предимства на бюджета на НРБ пред капиталистическия бюджет

Бюджетът на социалистическата държава е финансов инструмент, наследен от капиталистическата държава и макар външно/ по форма/ да запазва някои белези на капиталистическия бюджет/ приходи, разходи, балансиране на приходите и разходите и пр./ по същество той е коренно различен от него. Тази разлика произтича от коренните различия между социалистическата и капиталистическата стопански системи. Конкретно тя се изразява в напълно различните начини на набавяне на приходите и коренно различните цели и задачи, за които се изразходват средствата по капиталистическия и по социалистическия бюджет. А това предопределя дълбоките различия в реалността, стабилността, устойчивостта и пр. на двата бюджета.

Характерен белег за нашия бюджет е, че в него господстващо значение имат приходите от народното стопанство и незначително значение имат приходите от данъци и такси от населението. Това се потвърждава от следните данни:

	1952	1957	1960	1961	1962
Всичко приходи в бюджета от тях:	1599	1906	3067	3318	3257
от народното стопанство	1205	1467	2335	2576	2449
в % от всички приходи	75,4	77,0	76,1	77,6	75,2
от данъци от населението	104	123	194	222	229
в % от всички приходи	6,6	6,5	6,3	6,7	7,0

Над три четвърти от постъпленията в бюджета са приходи от народното стопанство и само 6,5 до 7 % - от населението.

Големият контраст в структурата на приходите по бюджета на капиталистическата държава и по нашия бюджет изпъква от данните в следната таблица, отнасяща се до бюджетите на две от най-големите империалистически страни - САЩ и Англия: 17

	САЩ/млрд. долари		Англия/млн. англ. лири	
	1960/61	1962/63	1960/61	1962/63
Всичко постъпл. от тях:	81	93	6366	7162
Приходи от населението в % от всички приходи	56	60	5729	6381
	69,1	64,5	90,0	89,0

В Англия кръгло 90 % и в САЩ кръгло 70 % от приходите са постъпления от данъци и такси от населението.

Очевидно е, че докато нашата държава реализира приходите в бюджета си преди всичко от своята стопанска дейност, то приходите в бюджетите на капиталистическите страни са предимно за сметка на доходите на населението. А тъй като девет десети от това население са трудещи се, то ясно е, че издръжката на бюрократичния държавен апарат при капитализма пада изцяло върху техните плещи. По този начин бюджетът при капитализма е средство за жестока вторична експлоатация на трудовия народ.

Горенни различия съществуват и в структурата на разходите по нашия и по капиталистическия бюджет. Разходите по нашия бюджет се характеризират с това, че господстващото място заемат разходите за финансиране на народното стопанство и за социално-културни мероприятия. В противовес на това относителното тегло на разходите за отбрана и за управление е твърде малко. Представа за това ни дават следните данни: 18

	1952		1957		1960		1961		1962	
	сума	%	сума	%	сума	%	сума	%	сума	%
В-ко р-ди по бюджета	1433	100	1885	100	2995	100	3276	100	3234	100
от тях:										
за нар.ст.	823	57,4	994	52,7	1864	62,2	2042	62,3	1313	56,0
за соц.кул. меропр.	278	19,4	452	24,0	640	21,4	694	21,2	744	23,0
за управл. за народна отбрана	60	4,2	71	3,8	74	2,5	73	2,2	81	2,5
за други цели	161	11,3	154	8,2	179	6,0	217	6,7	258	8,0
	112	7,7	214	11,3	238	7,9	250	7,6	338	10,5

Твърде различна е картината на разходите в капиталистическите бюджети. Следните цифри доказват това по най-убедителен начин: 1/

	САЩ в млрд. долара				Англия в млн. лири стерлинги			
	1961/62		1962/63		1961/62		1962/63	
	Суми	%	Суми	%	Суми	%	Суми	%
Всичко разходи	87,7	100	92,5	100	6760	100	7375	100
от тях:								
преки военни р-ди	51,2	58,4	52,7	57,0	1617	24,0	1689	23,0
за управление	1,9	2,2	2,0	2,2	300	4,4	340	4,6
за соц.култ.меропр.	7,4	8,4	7,4	8,0	2179	32,2	2241	30,4
за нар.стопанство	11,3	12,9	10,6	11,4	796	11,8	1249	16,9
за изплащ.на държ. дългове	9,0	10,3	9,4	10,1	700	10,4	751	10,2

Особено ярко изпъква империалистическият характер на бюджета на САЩ, където близо три пети от средствата се отделят за преки военни разходи. Освен тях по бюджета на САЩ има и редица разходи, които не се посочват като военни, а по същество са такива. Такова е било положението в 1962 г. Сега, когато САЩ водят война във Виетнам и системно се стрелят към подпалване на нови военни огнища, няма съмнение, че военните разходи са нарастнали много повече.

Коренните различия в разходите по нашия бюджет и по бюджетите на капиталистическите страни не се изчерпват само с противоположното относително тегло на отделните групи разходи. Качествени различия има и между самите еднородни групи разходи и те са още по-съществени. Например разходите за народно стопанство у нас се извършват за развитие на народното стопанство в интерес на трудещите се. Разходите за развитие на народното стопанство в капиталистическите страни са в интерес на господстващата капиталистическа класа, която владее средствата за производство или за организиране на държавно военно стопанство. Следователно чрез тях се допринася за засилване експлоатацията на трудещите се. Разходите по бюджета за социално-културни мероприятия при капитализма са предимно в интерес на господстващата класа и на нейните прислужници в бюрократичния държавен апарат, които единствени са осигурени с големи държавни пенсии.

Групата разходи "Изплащане на държавни дългове" погълща над една десета от средствата по бюджетите и на САЩ и на Англия. Това са средствата получени от заеми, сключвани предимно за покриване на бюджетни дефицити, появяващи се вследствие напрегнатите военни програми на империалистическите държави. Изплащането на дълговете и лихвите по тях става чрез непрекъснато повишаване на данъчното бреме на труде

1/ Экономика капиталистических стран в 1961 году, М., 1962 г., стр.394 и 398.

щите се. Така че, използвани в интерес на капиталистическата класа, държавните дългове се стоварват с цялата си тежест върху плещите на трудовите маси.

Следващата качествена разлика между нашия бюджет и бюджетите на капиталистическите страни е бездефицитността на бюджета на НРБ и систематическата дефицитност на техните бюджети. Дефицитността по бюджетите означава липса на възможност да се покрият разходите с редовните приходи по същия. Недостигът/ дефицитът/ се покрива от извънредни източници, каквито са вътрешните и външните заеми и емисията на книжни пари. И заемите и емисията имат тежко отражение върху доходите на трудещите се. Изплащането на заемите и лихвата по тях, както се отбелязва, стъва само чрез увеличаване данъчното бреме на народа. Емисията на пари, както е известно, води до инфлация и до намаляване покупателната сила на паричната единица, което от своя страна намалява реалните доходи на трудещите се и "стопява" спестяванията им.

През периода от 1957 г. до 1963 г. бюджетът на САЩ е приключвал редовно с дефицит, с изключение на 1959/60 и 1962/63 бюджетни години. За 1958/59 г. дефицитът достига огромната цифра от 12,4 млрд. долара, за 1961/62 бюджетна година - 6,3 млрд. долара и т.н. Аналогично е положението и по бюджета на Англия. От 1959 до 1962 г. той редовно приключва с 300 до 400 млн. лири стерлинги дефицит.^{1/} Бюджетът на българската буржоазна държава след Освобождението от турско робство до 1944 г. е приключил само 17 пъти без дефицит.

Напротив нашият бюджет приключва ежегодно с превъзвешие на приходите над разходите. Цифрите в следващата таблица потвърждават това:^{2/}

/в млн. лв./

Години	Приходи	Разходи	Превишение
1956	1599	1433	166
1957	1906	1885	21
1960	3067	2995	72
1961	3318	3276	42
1962	3257	3234	23
1963	3553	3500	53

Дефицитите в капиталистическия бюджет го правят неуравновесен и нестабилен. Те се отразяват неблагоприятно върху покупателната сила на националната валута и върху цялата икономика. Ежегодните бюджетни излишци правят нашия бюджет устойчив и стабилен. Стабилността и устойчивостта му се подсилват още и от достатъчните бюджетни резерви, с които разполага. Всичко това поддържа стабилността на нашия лев и на цялата ни икономика.

Нашият бюджет е реален, защото той се изгражда на основата на народностопанския план и пръвизително с голяма

^{1/} Економика капиталистических стран, 1961 г., стр. 392 и 398.

^{2/} Финансова статистика, София, 1963 г., стр. 89

точност могат да се определят постъпленията и разходите. Основа за реалността и стабилността на нашия бюджет е безкризисното развитие на нашето планово народно стопанство.

Ценни качества и големи предимства на бюджета на НРБ са неговата пълнота и свързаното с нея единство. Капиталистическият бюджет не може да бъде нито уравновесен, нито пълен, нито стабилен, нито единен. Безплановото и стихийно развитие на капиталистическата икономика лишава буржоазната държава от възможността да направи своя бюджет пълен, реален и стабилен. Самата капиталистическа класа също така невякога е заинтересована да се съставя верен, точен и пълен бюджет. В зависимост от това как диктуват нейните интереси, тя може изкуствено да раздува приходите и разходите, или обратно - да ги намалява, или пък да преувеличава приходите и да намалява разходите с цел да представи бюджета на държава като реален и стабилен и пр.

Коренно противоположна е ролята и въздействието на социалистическия и капиталистическия бюджет върху социално-класовата структура на обществото. Капиталистическият бюджет е предназначен да поддържа и засилва класовото разслоение и господството на капиталистическата класа в буржоазно общество и да "увекочава" експлоатацията на човек от класа. Социалистическият бюджет съдейства за унищожаване на антагонистическите и изобщо на класите, за създаване на хомогенно общество на трудещите се, в което всеки се труди и никой не може да експлоатира чужд труд.

Г л а в а VIII

ПРИХОДНА СИСТЕМА И ПРИХОДНИ ФОРМИ В НРБ

§ 1. Понятие и назначение на приходната система на НРБ

Централизираният паричен фонд на държавата се създава, както се отбелязва, като се изземат част от доходите на предприятията и населението. Изземването на части от доходите не може обаче да става произволно. То трябва да почива на определени принципи, съобразени с редица обективни икономически, социални, политически, нравствени, идеологически и пр. факти и обстоятелства. Тези факти и обстоятелства налагат да се използват различни форми и методи на изземване на части от доходите. Несъблюдаването на тези изисквания при изземването на части от доходите за централизирания паричен фонд би имало неблагоприятни, а понякога и тежки икономически, социални, политически и пр. последици.

От факторите, оказващи влияние върху формите на изземване, на първо място трябва да поставим формите на собственост върху средствата за производство. Например изземването на части от доходите на кооперативните предприятия и населението трябва да бъде поставено на принципа на съразмерността и справедливостта. Това означава, че кооперативните предприятия и гражданите трябва да участвуват в създаването на централизирания паричен фонд като се поставят на еднакъв принцип. Например на социално еднородните предприятия и гражданите

населението да се определя по един и същ начин обектът на облагане, размерът на изземването, реда и начинът на облагане, сроковете за внасяне на вноските в бюджета и пр. Нарушаването на посочените условия би създавало нееднакви тежести в отделните кооперативи, граждани или социални слоеве, би породило у тях различно отношение към политиката на партията и държавата и би се считало за социално несправедливо.

Спазването на посочения принцип при изземване на части от доходите на държавните предприятия при сегашната ни система на планиране и ръководство не е необходимо. Държавата е собственик на тези предприятия, реализираните от тях доходи са всъщност нейни доходи. Ето защо, ако държавата изземва от едни свои предприятия по-голям, а от други по-малък относителен дял от доходите, това не накърнява ничий интерес и не създава никакви ответни реакции у трудещите се. Прилагането на принципа за съразмерност и справедливост по отношение на населението трябва да бъде също диференцирано според социално-икономическата природа на дохода, част от който се изземва. Например напълно справедливо е през прехода да от капитализъм към социализъм доходите на остатъците от капиталистическата класа да се облагат по-тежко, както и не трудовите доходи изобщо - от трудовите и т.н.

От друга страна формите на изземване на части от доходите за бюджета наред с основното си предназначение - да носят приходи в бюджета - могат да се използват и за оказване на различни въздействия върху предприятията и трудещите се. Тези въздействия могат да имат най-различен характер - да стимулират извършването на желани и полезни действия или да възпират извършването на нежелани и безполезни или вредни действия.

Доходите могат да бъдат непосредствен обект на частично изземване или да се изземват косвено като се облагат други действия, права и пр. Това засилва възможностите приходните форми на бюджета да се използват и за постигане на редица социални, политически, идеологически, икономически и пр. ефекти.

Ето защо създаването на централизирания паричен фонд на държавата се извършва в строго и точно определен ред, който е задължителен при всички обстоятелства и за всички лица и държавни органи. За тази цел се използва една система от приходни форми, които се прилагат при точно определени случаи и обекти. За да има стабилност и единство в използването на приходните форми и за да се отстранят своеводията и евентуално произволите, които биха се допускали от органите, натоварени със събирането на бюджетните приходи, те се установяват със закон и имат задължителен характер. Следователно под приходна система на бюджета на социалистическата държава трябва да разбираме установени със закон методи и форми за мобилизиране на части от доходите и натрупванията на предприятията и на населението в бюджета на държавата с цел да се създаде нейния централизиран паричен фонд.

Приходната система трябва да отговаря на следните изисквания: а/ да бъде опростена и прегледна и б/ да бъде ефективна. Опростеността и прегледността на приходната сис

тема се изразяват в използването на колкото се може по-малък брой приходни форми и редът и начинът на изземване на части от доходите да бъде прост, ясен и прегледен за тези, чийто доходи се изземват. Това улеснява, както лицата и предприятията, тъй и бюджетните органи, които събират приходите.

Ефективността се изразява в обема на чистите приходи, които постъпват в бюджета и от обема и качеството на социалните, политическите и др. задачи, които се решават чрез отделните приходни форми.

Трябва да се има предвид още, че самите приходни форми са исторически преходни, те трябва да се създават в най-тясна връзка с общественоекономическата обстановка и да се изменяват с нейното изменение. Така например някои приходни форми на сегашната ни приходна система се оказаха не твърде ефективни и се заменят с нови по-ефективни.

§ 2. Приходни форми в НРБ. Видове и класификация

Посочи се, че установените със закон задължителни форми на приходи, чрез които се формира централизиранят паричен фонд на държавата, образуват приходната система на НРБ. Упражняването на система от приходи^{1/} се предопределя от наличието на двете форми на социалистическа собственост върху средствата за производство, както и от личната собственост на гражданите. Наред с това, предприятията, главно кооперативните организации, и населението не само реализират доходи, но те притежават и определено имущество - парцел, дворно място, сграда и пр., а гражданите придобиват имущество и по наследство. Това налага да се използва система от различни по форма и съдържание приходи за бюджета. Освен това, използването на система от приходни форми се предопределя от необходимостта да се създаде по-съвършено облагане. По-справедливото облагане при разпределението и изземването на част от доходите на предприятията и лицата трябва да отговаря на тяхните финансово-стопански възможности и податливостта. Същевременно то трябва да бъде съчетано и с необходимостта от създаване на централизиран фонд от парични средства на държавата.

Независимо от финансово-стопанската страна и значение на приходните форми, те могат да се използват, на даден етап от общественото развитие, от държавата като икономически инструмент за въздействие върху предприятията и върху лицата. По този начин системата от различни приходни форми позволява освен фискални цели, да се постигнат и други цели от икономически, социален и политически характер. Такива цели, например, имаше данъкът върху общия доход, прилаган спрямо частните земеделски стопани и некооперирани занаятчии през периода на кооперирането на селското стопанство и на занаятчиите. Голямо значение се отдава на различните приходи

^{1/}Има автори, които застъпват становище за единствен приход на държавата от предприятията, а не система от приходи. Бж. Б. Стоянов, сп. "финанси и кредит", кн. 8/ 1965 г.

форми като дестове на икономическия механизъм на новата система на планиране и ръководство на народното стопанство.^{1/}

Устройството на приходните форми в НРБ е резултат на нашето общественно-икономическо развитие и на ползуване положителния опит на другите социалистически страни, предимно на СССР, съобразени с нашите условия. Те отразяват развитието и укрепването на обществената собственост върху средствата за производство, начините и формите на разпределение на националния доход, различният характер на приходоизточниците, образуващи дохода на предприятието, на населението и пр.

Бюджетно-приходната система на НРБ се състои от различни видове приходни форми. Те могат да се групират по различни признаци. Тук ще бъдат разгледани приходните форми по социално-икономически сектори и по характер на плащането.

По социално-икономически сектори приходните форми могат да се групират по следния начин:

1. Приходни форми използвани за изземване на част от дохода и натрупването само в държавния сектор. Към тях спадат - отчисленията от печалбата, процентни вноски от амортизационните отчисления, приходи от държавно имущество, приходи от необособена дейност на стопанска сметка / от МТС, от напоителни системи и пр./.

2. Приходни форми използвани за изземване на част от дохода и натрупванията само в кооперативния сектор. Такъв е само данъка върху общия доход.

3. Приходни форми, които се прилагат за изземване на част от дохода и натрупванията, както в държавния сектор, така и в кооперативния сектор. Към тях се отнасят: данъкът върху оборота, ценовите разлики, данъкът върху сградите с непроизводствено предназначение, данъкът върху производствените фондове, прогресивно-проходния данък и данъкът за регулиране на рентабилността.^{2/} Към тази група приходни форми спадат и вноските за държавно общественно осигуряване.

4. Приходни форми, прилагани за изземване на част от доходите на населението, а именно: данък върху общия доход, данък върху сградите, данък върху наследствата, данък за неженени, неомъжени, овдовели и женени без деца, военен данък, данък върху оборота за произведени собствени вина и ракии.

Освен изброени по групи приходни форми, държавните предприятия, кооперативните организации и населението заплащат на бюджета различни видове такси, дивизи и глоби свързани с нарушения на задълженията си към бюджета и др.

Тази диференцираност на приходните форми на НРБ се обуславя, не само от формата на собственост, но и от основанието да се изземват доходите и натрупванията за бюджета. По ради това някои приходни форми се прилагат за облагане на доходите - данък върху дохода и данък върху печалбата. Дру

1/ Вж. Основни положение на новата система на планиране и ръководство на народното стопанство, публ. в. Раб. дело, бр. 338/ 4 XII 1965 г.

2/ Въведен за предприятия работещи по новата система на планиране.

3/ Последните три приходни форми са въведени за предприятията, които работят по новата система на планиране.

ни приходни форми се прилагат за облагане на реализирания оборот - данък върху оборота. Трети приходни форми се използват за облагане на притежавано имущество или производство на фондове, каквито са: данъкът върху сградите, данъкът върху наследствата и данъкът върху производствените фондове. Има приходни форми, които се използват във връзка с рентабилността на отделното предприятие, отрасъл или подотрасъл, какъвто е данъкът за регулиране на рентабилността.

В бюджетната приходна система на НРБ съществуват и приходни форми, чието приложение е свързано с определени лични и семейни качества на отделните граждани. Такива са военният данък, данъкът за неженени, неомъжени, овдовели и жени без деца.

Независимо от това разнообразие на приходните форми и основанието за тяхното прилагане, източникът за заплащане на определеното задължение към бюджета е доходът или реализираното натрупване. Така например, данъкът върху оборота е част от социалистическото парично натрупване, а данъкът върху дохода, данъкът върху производствените фондове и др. се заплащат от реализираната печалба. Също така източник за заплащане на данъчните задължения от населението е реализираният доход.

Ремаващо място в бюджетно-приходната система на НРБ заемат приходните форми прилагани за разпределение, преразпределение и изземване на част от доходите и натрупванията у народното стопанство. Набираните приходи чрез тези форми съставляват над 90 % от единния държавен бюджет на НРБ, а приходните форми, прилагани за облагане на населението заемат 10 % от всички бюджетни приходи.

По характера на плащането, приходните форми биват данъчни и неданъчни. Това разграничаване на приходните форми може да се извърши по различен критерий. Както се вижда, почти всички приходни форми носят наименованието "данък". В същото време по своята икономическа природа едни от тях имат неданъчен характер, а други - данъчен характер.

Приходните форми, които се прилагат за разпределение и изземване на част от доходите и натрупванията в държавния сектор имат неданъчен характер. Този им характер се обуславя от собствеността на средствата. Такива приходни форми са: данъкът върху оборота, данъкът върху производствените фондове, данъкът върху печалбата, данъкът за регулиране на рентабилността и др. Чрез тях държавата влиза в финансово-парични взаимоотношения със собствените си предприятия и те са инструмент за осъществяване на разпределителния процес. 1/

Приходните форми, които се използват за преразпределение и изземване на част от доходите и натрупванията създадени в кооперативния сектор по своята същност са данъчни форми на плащане. Такива са: данъкът върху общия доход, данъкът върху печалбата, данъкът върху сградите, данъкът върху производствените фондове и др. Данъчен характер имат и приходните форми прилагани спрямо населението - данък върху общия доход, данък сграда и др. 2/ Тези приходни форми се оп

1,2 / По-подробно за характерът на разпределителния и преразпределителния процес и формите за неговото осъществяване вж. гл. III на труда.

ределят едностранно от държавата чрез издадени от нея нормативни актове, а плащането, осъществявано чрез тях е безвъзмездно, задължително, невъзвръщаемо. С акта на плащането в бюджета паричните средства от кооперативни или лични, се превръщат в общонародни. Данъчното плащане обаче има общи на възвръщаемост. Набраните с помощта на приходните форми парични средства се използват от държавата за разширеното възпроизводство и финансиране на извънпроизводствените обществени потребности.

Има автори, които считат, че данъчният характер на плащането се изразява в предварително установените елементи на данъка и данъчното облагане, като данъчна основа, данъчен размер, данъчна единица и др., с помощта на които се изчислява и определя задължителното плащане в бюджета. Наистина тези и някои други елементи на данъка и данъчното облагане е необходимо предварително да се знаят, да са постоянни и неизменявани за даден период от време, обаче те не определят характера на плащането като данъчно. Тези елементи са необходими и се отнасят до технико-организационната страна за определяне на плащането. Те имат значение за удобството и за правилното изчисляване размера на задължителното данъчно плащане и не могат да обуславят икономическата природа на плащането.

И така, неданъчните форми на плащане са икономически дестове за разпределение на доходите и натрупванията в държавния сектор, независимо какво наименование имат, а данъчните приходни форми са инструменти на държавата за осъществяване на преразпределението на вече формираните доходи и натрупвания в кооперативния сектор и личните доходи на гражданите.

В нашата страна, където преобладаващата част от средствата за производство са общодържавна собственост, основно място в бюджетно-приходната система заема неданъчните форми на плащания. Тенденцията на постепенното приближаване и сливане на кооперативната собственост върху средствата за производство с държавната и превръщането ѝ в общодържавна собственост създава възможността за отпадане на данъчните приходни форми и създаване на такива приходни форми, с помощта на които държавата ще разпределя създаденото парично натрупване в единния общодържавен сектор. При осъществяване на единната общонародна собственост върху средствата за производство и повишаване на обществената производителност на труда се създават възможности за отменяване и на данъчните форми, прилагани по отношение облагането на населението. Следователно при пълната обществена собственост на средствата за производство, необходимите парични фондове на държавата за разширено възпроизводство и за извънпроизводствени нужди ще се набират само чрез разпределението и използването на дохода на обществото, създаден в единните общодържавни стопанско-производствени единици. В този смисъл вече може да се говори за създаване на "безданъчна" държава и безданъчно общество.

Друг критерий за разграничаване на приходните форми като данъчни и неданъчни е, дали плащането чрез дадена приходна форма става възвездно или безвъзмездно, възвръщаемо

или невъзвратимо. Тук става дума да се разграничат: данъчното плащане от таксовото плащане и от плащането на вноски за вътрешни държавни заеми като приходи на държавния бюджет. Таксовото плащане в основата си е възмездно плащане за оказаната на платеща услуга, докато данъчното плащане е безвъзмездно плащане към държавата. Заемите, прилагани при определени условия като приходна форма за мобилизиране временно част от доходите на лицата, също така са неданъчни плащания. Неданъчният характер на зема се изразява във възвръщаемостта на дадената в заем сума, както и във възмездяването, т.е. плащането на определена лихва или премия-печалба върху заеманата.

По възприетата бюджетна класификация на приходните форми в НРБ, същите се класифицират в две основни групи:

1. Приходни форми, прилагани за мобилизиране на част от доходите и натрупванията на предприятията и стопанските организации, наречени "Приходи от народното стопанство" и
2. приходни форми, прилагани за мобилизиране на част от личните доходи на населението, наречени "Приходи от населението".

Към първата основна група "Приходи от народното стопанство" се отнасят приходните форми посочени в т.т.1,2 и 3 на стр.119, а към втората основна група "Приходи от населението" се отнасят посочените приходни форми в т.4 на стр.119 на този труд.

§ 3. Същност и роля на данъка при социализма

Данъкът е исторически появил се икономическа категория. Той възниква в условията на разслояването на обществото на антагонистически класи и образуването на държавата. Както всяка икономическа категория данъкът отразява присъщите на даден обществен строй производствени отношения.

При капитализма данъкът отразява антагонистически отношения с подчертан експлоататорски характер, тъй като по същество той е средство за изземване на част от доходите на работническата класа и доходите на по-слабите стопански съществувания - дребни стокотроизводители. По пътя на преразпределението на доходите чрез данъка капиталистическата държава осъществява извънекономическа, допълнителна експлоатация на трудещите се. Посредством разходите, които извършва капиталистическата държава за военни доставки, водене на агресивна политика и пр.тя обогатява предимно господстващата капиталистическа класа.

В условията на социалистическата стопанска система, при обществената собственост върху средствата за производство, данъкът отразява нови, социалистически производствени отношения. Той е приходна форма с помощта на която социалистическата държава разпределя и мобилизира част от националния доход за формиране на централизирания фонд от лични средства на държавата необходими за разширеното възпроизводство и за задоволяване на извънпроизводствените обществени потребности. Помисли това, макар данъкът да е наследена икономическа категория от капитализма, той придобива ново съдържание и роля в социалистическото общество, обуславяйки

ловени от социалистическите производствени отношения.

Данъкът при социализма обаче не е само форма за разпределение и преразпределение на националния доход и мобилизиране на част от него като средства на бюджета на държавата. В същност той е едно по-сложно явление в обществената живот и може да се разглежда от различни страни: и като форма за разпределение и преразпределение на доходите на социалистическите предприятия и доходите на лицата за формиране на ричния фонд на държавата, и като инструмент на държавата за икономическо въздействие, и като средства в даден етап на развитие за потискане на повалената капиталистическа класа и за облекчаване по-слабите в стопанско отношение слоеве на обществото и пр. Тук данъкът ще бъде разгледан от неговата правна страна и от неговата икономическа същност.

От правна гледна точка, данъкът е законосъобразно, дължително и безвъзмездно плащане на определена парична сума от предприятията и населението в бюджета на държавата. Елементът на законосъобразността поражда елемента на задължителност при плащането на сумите към държавата. От своя страна това поражда и елемента на принудата, т.е. ако не са заплатени данъкът в определените срокове и размери плащаните по законен ред се принуждават да заплатят задължението си в бюджета. Държавата, съобразявайки се с изискванията на всички икономически закони на социалистическото общество, въвежда данъка като приходна форма едностранно по силата на своята власт. Поради това данъчните правоотношения имат едностранен и задължителен характер. Това означава, че никакъв данък не може да се упражнява, ако той не е установен по законодателен ред, постановка изрично предвидена в Конституцията на НРБ. Отделните данъчни правоотношения се уреждат със специални данъчни закони, по силата на които държавата отчуждава и изземва част от доходите на предприятията и гражданите в интерес на обществото.^{1/}

Освен посочените елементи на данъка при социализма той има обществена възвръщаемост. Макар видимо плащането в бюджета да е безвъзмездно, набраните парични средства посредством различните видове данъци се използват в интерес на цялото общество — за разширено възпроизводство и за задоволяване на други обществени потребности, които в една или друга степен се отнасят до потребностите и на отделните граждани. Такива са например, разходите за провеждане на социално-културните мероприятия, просветата, здравеопазване, наука и др. Сумата на платените данъци от населението се възвръща посредством осъществяването на обществените мероприятия, следователно, те не намаляват реалните доходи на данъкоплатците.

По-сложно явление се явява данъкът, разгледан от неговата икономическа страна. По своята икономическа същност той е форма на разпределение и преразпределение на националния доход. Тази форма се използва за разпределение на вече оформен

1/ Такива са например: Закона за данъка върху оборота, Закона за данъка върху общия доход, Закона за местните данъци и др.

мените първични/основни/ доходи на държавните предприятия и за преразпределение на доходите на кооперативните организации и на населението. Чрез тази приходна форма се изземва част от доходите им и се централизират в бюджета на държавата във връзка с изпълнение на възложените ѝ функции. Следователно данъкът като икономическа категория, изразяваща разпределителни отношения е преди всичко свързан със съществуването на държавата и нейния бюджет.

В процеса на разпределението, осъществявано с помощта на данъка за формиране на централизирания паричен фонд на държавата се проявяват специфични парични отношения. По същество те са финансови отношения породени между държавата като субект на данъчните правоотношения от една страна, и предприятията и лицата като обекти на тези отношения, от друга страна. Поради наличието на различната степен на обобществяване на средствата за производство - държавна и кооперативна, както и наличието на лична собственост, тези финансово-парични отношения имат различен по същество характер. Това предопределя в различният характер на данъка като форма на отношения, посредством която се изземват в полза на държавния бюджет част от доходите, и на държавните предприятия, и на кооперативните организации, и на населението. Разглеждайки от тази страна данъкът трябва още веднаж да се подчертае, че когато приходната форма "данък" се прилага към държавните предприятия тя се явява действително само форма на разпределение на доход в обществото създаден в собствените на държавата предприятия. Следователно в случая данъкът е само форма на проявление на разпределителни отношения, породени между държавата и собствените ѝ предприятия. При тези разпределителни отношения държавата се явява в качеството си на собственик на средствата за производство и като такъв тя е собственик и на създадения в нейните предприятия доход за обществото. Поради този характер на разпределение приходната форма с която се осъществява разпределението на дохода не носи данъчен характер. Разпределението тук се налага поради обстоятелството, че държавните предприятия извършват своята дейност върху изискванията на стопанската сметка, т.е., че трябва да създават доход за обществото, че този доход трябва да се разпредели между предприятията, за да извършват своята стопанска дейност и държава, за да осъществява разширено възпроизводство и задоволява други обществени потребности в мащаба на цялата страна. Тази приходна форма на разпределение не носи данъчен характер, защото по силата на задължителните норми за внасяне на част от дохода на държавното предприятие в държавния бюджет не се осъществява процес на отчуждаване на доходите в полза на държавата. Поначало това е общонароден доход, който се разпределя с помощта на различни приходни форми за по-рационалното му използване.

Друг характер има данъкът като приходна форма, използвана от държавата в преразпределителния процес за изземване на част от дохода на обществото, създаден в кооперативните организации или за изземване на част от личните доходи на гражданите. Тук финансово-паричните отношения са изградени на друга основа. Определящ фактор в тези отношения е форма

та на собственост - кооперативна собственост върху средства за производство и личната собственост. Държавата като представител на най-висшата форма на собственост - общодържавната и като носител на обществените интереси и потребности, едностранно определя формата на изземване част от доходите на кооперативните организации и от личните доходи на населението. Тази приходна форма носи подчертан данъчен характер, тъй като с помощта на нея, т.е. с помощта на данъка изнетата част от доходите се превръща в общодържавна, общонародна собственост. Следователно елементът на отчуждяване на доходите и превръщането им от кооперативни и лични в общодържавни е елемент, който подчертава характерното явление данък и данъчно плащане. По същество следователно данъкът е форма за преразпределение на доходите в полза на централизирания паричен фонд на държавата.

Независимо от посоченото различие в характера на данъчното и неданъчно плащане към държавата, всяка стопанско-организационна и производствена единица, както и всяко лице, задължени да заделят определена част от доходите в полза на бюджета, изпитват в една или друга степен и насока определено влияние на заплатената сума данък. Това въздействие, по силно или по-слабо, положително или отрицателно, зависи както от величината на платената сума данък, така и от начина на определянето му. В това се подчертава ролята на данъка използван като инструмент от държавата за икономическо въздействие и стимулиране при неговото определяне и изземване. В това отношение данъкът в НРБ разглеждан през различните етапи на нашето обществено развитие е играл голяма и положителна роля. През периода на преминаване от капитализъм към социализъм данъкът е използван за ограничаване и ликвидиране на капиталистическата класа чрез силно завишени и диференцирани данъчни размери. Особено голяма роля изигра данъкът, и по специално, данъка върху общия доход при кооперирането на селското стопанство. Това се постигаше чрез високите данъчни размери за облагане на некооперираните земеделски стопани и чрез големите данъчни облекчения, които получаваха членовете на ТКЗС и самите ТКЗС. През този период данъкът се използваше като инструмент за превръщане на частното занаятчиство в кооперирано, както и в борбата срещу експлоатацията на човек от човека. Частните занаятчии, които ползуваха наемни работници заплащаха данък с много големи увеличения. По този начин данъкът бе не само средство за разпределение и изземване на доходите от капиталистическия сектор и дребно-стопковите производители за социалистическото строителство, но той се използваше като лост за провеждане и на други мероприятия от икономически и социален характер.

През периода на разгърнатото социалистическо строителство и утвърждаването на социалистическите производствени отношения във всички области на нашия живот, данъкът има друго икономическо предназначение. Той се използва като елемент на икономическия механизъм на новата система за планиране, за въздействие и стимулиране производствената дейност на предприятията. Такава роля, например, сега има да играят данъкът върху производствените фондове, данъкът върху

дохода/печалбата/ на предприятията и др.

§ 4. Социално-икономическа природа на данъка
върху оборота

В резултат на огромната стопанска дейност, извършвана в държавния сектор на народното стопанство в него се създава основният дял от чистия доход на обществото. Наред с това в кооперативния сектор също се създава значителен обем чист доход на обществото. Този доход, където и да се създава, е най-важният източник за формиране на централизирания паричен фонд на държавата. Създаден в отделните предприятия, част от него трябва да бъде изтеглена в бюджета. В плановата социалистическа икономика обективно е възможно да се изпълняват различни форми за изземване на части от чистия доход. Данъкът върху оборота е една от тези форми. Чрез него държавата участва в разпределението на националния доход и изсъбира основната част от създадения в социалистическите предприятия чист доход за своя бюджет. По този начин чистият доход се дели на две части - чист доход на стопанските предприятия, който добива форма на печалба и централизиран чист доход на социалистическата държава под формата на данък върху оборота. Той е най-важната приходна форма на нашия бюджет, тъй като чрез него постъпва най-голям обем приходи в бюджета. Илюстрация на това ни дават следните данни:

/ в млн. лв. /

	1960 г	1961 г	1962 г	1963 г
Всичко приходи по бюджета	3067	3318	3257	3553
от тях:				
Общо от нар. стопанство	2335	2575	2449	2695
от които:				
под формата на данък върху оборота	1546	1630	1587	1738
в % от всички приходи	50,4	49,2	48,8	48,9
в % от приходите от нар. стопанство	66,2	63,3	64,8	64,5

Половината от всички приходи и две трети от приходите от народното стопанство в бюджета постъпват под формата на данък върху оборота. Това голямо фискално значение, което има данъкът върху оборота предопределя централното място, което той заема в комплекс от проблемите на финансите по линия на партията и правителството. С него се обясняват непрекъснатата борба за усъвършенствването на данъка върху оборота като приходна форма и многобройните и оживени спорове, които се водят в икономическата литература относно неговата икономическа природа, неговата роля, организационните му форми и пр. Едва ли има друг финансов проблем в социалистическия сектор на народното стопанство, който да бъде обект на толкова много спорове.

тическата икономика, по който да са написани толкова много научни работи и да се е дискутирало толкова много, както по данъка върху оборота. Напоследък проблемът за цените като че ли взе надмощие, но при неговото разглеждане, неизбежно се разглеждат и проблемите на данъка върху оборота.

На пръв поглед проблемът за социално-икономическата природа на данъка върху оборота изглежда лесно разрешим. Ка то че ли няма нищо по-очевидно от това, че данъкът върху оборота е форма, начин на изземване на част от чистия доход на обществото за бюджета на държавата. Ако останем на повърхността на нещата, наистина не би имало върху какво да се спори. Ако обаче разгледаме данъка върху оборота във връзка с останалите икономически категории и преди всичко във връзка с ценосъобразуването, пред нас изпъкват твърде голям брой спорни въпроси, както за неговата икономическа природа, тъй и за неговите икономически източници, за ролята му в народното стопанство, за организационните му форми, за мястото на неговото създаване, за мястото на неговото реализиране и пр.

Един от най-големите спорове по проблемите на данъка върху оборота е спорът за неговите източници, а оттам и за неговата икономическа природа. Данъкът върху оборота действително би бил форма на изземване на част от чистия доход на обществото само, ако цените на стоките у нас съвпадат с техните стойности. В такъв случай не би имало никаква неяснота по икономическата природа на неговия източник, а заедно с това не би имало спор и по икономическата природа на самия данък върху оборота, тъй като не би имало никакво съмнение, че той е начин на изземване само на част от чистия доход на обществото.

Но, тъй като в социалистическата икономическа литература въпросът за съвпадането и несъвпадането на цените със стойностите на стоките не е решен, то не е решен докрай и въпросът за икономическата природа на данъка върху оборота.

Докато преди десетина години, под влияние на погрешните теоретически установки на Сталин^{1/} за характера на на стокото производство при социализма не можеше да става въпрос за отклонение на цените от стойностите на стоките за цялото народно стопанство, а равенството на сумата на цените със сумата на стойностите се смяташе за необходимо само за второ подразделение, то по-късно беше признато действие то на закона на стойността и при производството на средства за производство, а едновременно с това изниква и проблемът за отклонението на цените от стойностите, както в цялото народно стопанство, тъй и вътре в отделните негови подразделения. В началото имаше известни опити да се оспорва наличието на отклонение. Сега то се признава почти от всички икономисти. Спори се обаче дали отклонението съществува за цялото народно стопанство или само в отделните негови подразделения и в какви посоки и до каква степен се проявява то.

Съществуването на отклонения на цените от стойностите е съвсем очевидно. То изпъква в разнородната структура на

1/ Вж. Икономически проблеми на социализма в СССР

цените на стоките от първото и второто подразделения. Цените на средствата за производство нормално са над себестойността с известна малка сума печалба. В някои случаи обаче те са равни или дори по-ниски от себестойността на продукцията. В тях, с много малки изключения, данък върху оборота не се съдържа. Цените на предметите за лично потребление по принцип съдържат не само печалба, но и данък върху оборота, който в някои стоки е значително голям. Изкупните цени на селскостопанските произведения, независимо от това дали те се използват за суровини или за лично потребление, са също често по-ниски от техните стойности, а в някои случаи и от себестойностите им. Споменатите отклонения на цените от стойностите са резултат на ценовата политика на нашата социалистическа държава. Тя използва цените не само като средство за размяна на стоките/ което е тяхното основно предназначение/, но и за осъществяване на редица други икономически, социални, политически и пр. задачи и мероприятия. По тази причина при определяне цените на стоките се изхожда не само от размера на общественно-необходимите разходи за тяхното производство, но и от необходимостта да се направи цената инструмент, годен за постигане и на други цели. За това те могат да бъдат по-високи или по-ниски от общественно-необходимите разходи.

При този начин на планиране на цените данъкът върху оборота поначало не е предварително определена ценообразуваща величина, а представлява производна величина, предопределяна от височината на цената. Ако цената превишава себестойността и нормалната рентабилност на дадена продукция, то разликата се изземва в бюджета под формата на данък върху оборота. Колкото по-голяма е тази разлика, толкова по-голям е и обемът на данъка върху оборота и обратно.

Това различие в структурата на цените на средствата за производство и предметите за потребление поражда съмнения и споровете около икономическите източници, а с това и около икономическата природа на данъка върху оборота. Наличието на данък върху оборота предимно в цените на стоките за лично потребление дава повод той да бъде считан от някои / предимно хора от практиката/ за всеобщ акциз.^{1/} По същата причина други считат, че данъкът върху оборота наред със стойността на принадлежния продукт, съдържа елементи на необходим труд. От друга страна липсата на данък върху оборота в цените на средствата за производство и продаването на някои от тях по цени по-ниски от себестойността дава основание да се счита, че данъкът върху оборота съдържа в някои случаи дори елементи от възстановителния фонд.

Многобройни и с различни нюанси са схващанията за икономическите източници и икономическата природа на данъка върху оборота. По-важните от тях бихме могли да обединим в следните групи:

1. Схващания, според които икономически източник на

^{1/} Т.е. данък, събиран чрез цените на стоките за широко потребление.

данъка върху оборота е чистият доход на обществото, поради което той по своята икономическа природа представлява форма на изземване на част от този доход.^{1/} Привържениците на това схващане изхождат от разбирането, че цените на средства за потребление се отклоняват над техните стойности, а цените на средствата за производство – под техните стойности. Чист доход се създава както в първото, тъй и във второто подразделение. Поради посочените отклонения на цените от стойностите част от чистия доход, създаден, но нереализиран във първото подразделение, където цените са под стойностите, се реализира в цените на продукцията от второто подразделение, които са по-високи от стойностите. По този начин се извършва взаимно компенсиране на противоположните отклонения в двете подразделения, поради което в края на крайщата в цялото общество има съвпадение на сумата на цените със сумата на стойностите на стоките. Оттук и следващият извод, че във всички случаи икономически източник на данъка върху оборота е чистият доход на обществото, което предопределя неговата икономическа природа.

2. Схващания, според които данъкът върху оборота в основната си част представлява чист доход на обществото, но наред с това в някои случаи и отделни стоки той съдържа елементи от необходимия продукт, т.е. има елементи на данъчно облагане/ на акциз/. Най-ярък изразител на това разбиране е съветският икономист М.В. Колганов. Към него се придържат А.Г.Куликов, В.П.Дьяченко и др. В своето произведение "Националният доход", след като признава, че дълго време се е придържал към схващането, че данъкът върху оборота не е данък по същество, Колганов казва, че: "... сега в светлината на новите знания за социалистическото стопанство трябва да се признае, че третирането на данъка върху оборота само като част от принадлежащия продукт ... изхожда от упростически подход към социалистическото стопанство. В действителност данъкът върху оборота се оказва далеч по-солжна икономическа категория, отколкото ние сме могли по-рано да предположим" и заключава: "Да се каже, че в данъка върху оборота няма никакви елементи на косвено облагане би било неправилно. Елементи на косвено облагане в него се съдържат, макар и те да имат неголямо относително тегло". Колганов счита, че основната маса от данък върху оборота се създава в тежката промишленост, а се реализира в отраслите на леката промишленост. От това следва, че привържениците на това схващане допускат взаимнокомпенсиращи се отклонения на цените от стойностите на стоките от първото и второто подразделения като само в отделни случаи/ например при тютюна, водката и др.п./ цените на някои стоки са толкова високи, че част от данъка върху оборота добива характер на акциз.

3. Третата група схващания третира данъка върху оборо

^{1/} Виж например Александров А.М., Финансы СССР, Л-д, 1955 стр.162

Аллахвердян Д.А. и др. Финансы СССР, М, 1962, стр.201 и др.

тъ като универсален акциз, т.е. изцяло като косвен данък. Следователно неговият икономически източник са доходите на трудещите се, консумиращи стоките, в които има включен данък върху оборота. Според това схващане цените на стоките от първото подразделение съвпадат със стойностите, а цените на стоките от второто подразделение са по-високи от стойностите им в размер на данъка върху оборота. По тази причина според това схващане той не може да има друг източник освен доходите на трудещите се.

4. Схващания, според които данъкът върху оборота в основната си част е чист доход на обществото, но наред с него съдържа от една страна елементи на възстановителния фонд, а от друга страна - елементи на данъчното облагане. Следователно икономическият му източник не е само и единствено чистият доход, но в някои случаи/когато цените на средствата за производство са по-ниски от себестойностите им/ и част от възстановителния фонд, а в други/когато цените на някои стоки за лично потребление са неколккратно по-високи от себестойностите им/ - доходите на трудещите се.

По въпроса за съотношението между цените и стойностите на стоките има и други схващания. Например има автори, които считат, че цените на стоките в първо подразделение са по-ниски от стойностите, а цените от второ подразделение съвпадат със стойностите. По тази причина част от стойността на средствата за производство за производство на средства за производство отпада от стойностния отчет, тъй като продукцията от този вид се реализира в същото подразделение по цени по-ниски от стойността. При сега действащите цени на средствата за производство част от стойността на средства за производство за производство на средства за производство на средства за лично потребление се реализира в отраслите на второто подразделение в състава на цените на стоките за лично потребление. По тази причина само в това подразделение има равенство на сумата на цените и сумата на стойностите. При това положение според привържениците на това схващане икономически източник на данъка върху оборота е чистият доход.

Според някои автори в социалистическата икономика се проявяват два мащаба на цените: един в първото, друг във второто подразделение, поради което вътре във всяко подразделение няма отклонение на цените от стойностите. Следователно и според това схващане икономически източник на данъка върху оборота е чистият доход.

Някои икономисти са придържат към разбирането, че цените на средствата за производство и изобщо цените на едро съвпадат със стойността, а цените на дребно на предметите за лично потребление са по-високи от стойностите. Ето защо сумата на цените на цялото народно стопанство е по-голяма от сумата на стойностите. Икономическият източник на това превишение не може да бъде друг освен доходите на трудещите се, а тъй като чрез данъка върху оборота се изчислява именно този "излишък", то следва, че според тази концепция, икономически източник на данъка върху оборота са доходите на трудещите се.

Очевидно е, че към каквито и концепции да се придържат икономистите по въпроса за съотношението цени-стойности във всички случаи се очертават два основни икономически източника на данъка върху оборота: чистия доход на обществото или доходите на трудещите се, или пък едновременно единия и другия, като релативно значение има чистият доход. Известно незначително значение като източник на данъка върху оборота се отдава от някои автори и на възстановителния фонд.

По този начин съвсем непосредствено се доближаваме до въпроса е ли данъкът върху оборота при социализма данък по форма и по същество или е само данъчна форма за изземване на доходи, създадени в социалистическите предприятия и други надлежани на социалистическата държава?

От изложеното се вижда, че по този въпрос съществуват пряко противоположни мнения. Според едни той е изцяло данък а според други няма нищо общо с данъците, поради което следва да се промени и названието му, като например "отчисление по оборота" и др.п., според трети има само данъчни елементи.

Ние считаме, че този спор би могъл да намери своето точно научно решение едва тогава, когато в практиката на социалистическата икономика се намери точен измерител на средното обществено-необходимо време за произвеждането на отделните стоки, като се изхожда винаги от нивото на производителността на труда. Това означава да се намери начин за измерване на стойността на стоките, т.е. количеството на абстрактния обществено необходим труд за тяхното производство.^{1/} Щом ние не знаем точната величина на стойностите на стоките, не сме в състояние да докажем с математическа точност дали цените съвпадат или се отклоняват от стойностите на стоките и ако несъвпадат какъв е размерът на отклонението. А щом не сме в състояние да докажем това, ние не сме в състояние ясно да разграничим източниците на данъка върху оборота.

Няма и не може да има спор, че основен източник на данъка върху оборота може да бъде и е чистият доход на обществото. Но наред с това, твърде очевидно е, че в някои случаи той има елементи на акциз. Например не само при спиртните напитки и тютюна, но и при много вносни стоки от по-луксозен характер, или при стоките, продавани по "свободни" цени, когато у нас съществува разпределение чрез купонни. Много от закупните цени на селскостопанските произведения, особено преди Априлския пленум на ЦК на БКП от 1956 г. бяха толкова ниски, че не възстановяваха дори разходите по производството. По този начин държавата изземваше и все още изземва част от продукта за обществото, създаван в селското стопанство. От друга страна държавата отпускаше и отпуска на селското стопанство редица средства за производство и му оказва редица услуги по ниски цени. Но дали и доколко става

1/ Ние не се спираме на въпроса дали това обективно е възможно.

взаимна компенсация между тях и дали се засяга само чистият доход или и доходите на селските стопани не е възможно точно да се докаже.

Според нас за най-правилно следва да се приеме схващането, че икономически източник на данъка върху оборота е поначало чистият доход на обществото, но в някои случаи такъв са и доходите на трудещите се. В подкрепа на това може да се опрем и на обстоятелството, че при създаването на данъка върху оборота в него бяха включени всички съществували до него момент акцизи. Дотолкова, доколкото вследствие увеличаването производителността на труда цените на тези стоки са се намалявали, дотолкова е изчезвал и съдържащия се в тях акциз. Наред с това обаче на пазаря са се пускали и пускат стоки по цени, неколккратно превишаващи техните собестойности. Очевидното, че цените на тези стоки също съдържат елементи на акциз. Характер на акциз има и станало през последните години повишение на пазарните цени на дребно на някои стоки за широко потребление /зеленчуци, овошки и др./, необусловено от намаление на производителността на труда, предизвикано от обективни причини /например намаление на добивите поради суша и др./ и несъпътствувало с повишение на изкупните цени.

С П И С Ъ К

на някои монографични работи, разглеждащи основни теоретични въпроси, по които се дискутира във Финансово-икономическата литература

1. Александров, А.М. - Финансы социализма, Ленинград, 1965г
2. Александров, А.М. - Финансы в социалистическом воспроизводстве, Москва, 1959 г.
3. Ангелов, Р. - Проблеми из приходната система на НРБ, Годишник на ВФСИ, Свищов, 1958/1959 г., том XVI.
4. Ангелов, Р. - За някои закономерности при формирането на централизирания паричен фонд на нашата държава и възможността за премахване на таксите и основните данъци от населението, Трудове на ВИС, том 36, 1964 г., кн. I
5. Бирман, А.М. - Сущность и функции финансов отраслей народного хозяйства СССР, в: Вопросы теории финансов, Москва, 1957 г.
6. Баждаров, Д. - Финансиране и кредитиране на социалистическите предприятия, София, 1966 г.
7. Дяченко, В.П. - К вопросу о сущности и функциях советских финансов, в: Вопросы теории финансов, Москва, 1957 г.
8. Жевтяк, П.Н. - Финансы промышленного предприятия, Москва, 1963 г.
9. Петров, Г. - Данъците като икономически лост при социализма, София, 1966 г.
10. Петров, Г. - Връзката между финансите и производствените отношения при социализма, Трудове на ВИС "К.Маркс", София, 1962 г., кн. III.
11. Свраков, Г. - За съдността и структурата на финансите при социализма, Трудове на ВИС "К.Маркс", София, 1960 г., кн. II
12. Свраков, Г., Петров, Г. и др. - Организация, използване и планиране на финансовите средства на държавните промишлени предприятия в НРБ, София, 1962 г.
13. Точильников, Г. - Вопросы советских финансов, Москва, 1962 г.
14. Шенгер, Ю.Е. - Очерки советского кредита, Москва, 1961 г.

С Ъ Д Ъ Р Ж А Н И Е

ПРЕДГОВОР

	стр.
I. ПРЕДМЕТ И МЕТОД НА НАУКАТА ЗА СОЦИАЛИСТИЧЕСКИТЕ ФИНАНСИ И КРЕДИТ	1
1. Предмет на науката за социалистическите финанси и кредит	1
2. Характеристика и структура на науката за социалистическите финанси и кредит	5
3. Връзка на науката за социалистическите финанси със сродните ѝ науки	10
4. Методи на изследване на финансово-кредитните явления	11
II. ПАРТЕ КАТО СУБСТРАТ НА ФИНАНСИТЕ И КРЕДИТА	15
1. Социално-икономически предпоставки за запазването и използването на парите у нас	13
2. Коренни изменения в съдържанието и функциите на парите при социализма	15
3. Единство и различия между пари, финанси и кредит при социализма	22
III. СЪЩНОСТ И ФУНКЦИИ НА ФИНАНСИТЕ НА НРБ	25
1. Социално-икономически предпоставки за запазването на финансите при социализма	25
2. Социално-икономическа природа, структура и обхват на финансите на НРБ	28
3. Функции на социалистическите финанси	39
4. Роля на финансите във възпроизводствения процес и за развитието на социалистическото общество	45
5. Взаимоотношения между финансите на социалистическата държава и финансите на социалистическите предприятия	52
IV. СЪЩНОСТ И ФУНКЦИИ НА КРЕДИТА В НРБ	56
1. Общи и специфични причини за съществуването на кредита при социализма	56
2. Социално-икономическа природа и принципи на кредита при социализма	58
3. Функции на кредита при социализма	62
4. Роля на кредита в разширеното възпроизводство в НРБ	65
5. Единство и различия между финансите и кредита при социализма	71
V. ФИНАНСОВО-КРЕДИТНА СЪСТЕМА НА НРБ	75
1. Структура и основно предназначение на финансово-кредитната система на НРБ	75
2. Организационни принципи на финансово-кредитната система на НРБ	81

VI. ФИНАНСИ НА СОЦИАЛИСТИЧЕСКИТЕ ПРЕДПРИЯТИЯ И ОТРАСЛИ НА НАРОДНОТО СТОПАНСТВО	84
1. Съдържание и структура на финансите на социалистическите предприятия и отрасли на народното стопанство	84
2. Единство и различие между финансите на държавните предприятия и кооперативните предприятия и организации	90
3. Организационни принципи на финансите на социалистическите предприятия и отрасли	92
4. Ролята на финансите в осъществяване кръгооборота и оборота на производствени- фондове на предприятията	99
VII. БЮДЖЕТА НА НАРОДНА РЕПУБЛИКА БЪЛГАРИЯ	104
1. Социално-икономическа природа на бюджета на НРБ	104
2. Ролята на бюджета във възпроизводствения процес и за изграждането на материално- техническата база на социализма у нас	107
3. Коренни различия и предимства на бюджета на НРБ пред капиталистическия бюджет	112
VIII. ПРИХОДНА СИСТЕМА И ПРИХОДНИ ФОРМИ В НРБ	116
1. Понятие и назначение на приходната сис- тема на НРБ	116
2. Приходни форми в НРБ. Видове и класифи- кация	118
3. Същности и роля на данъка при социализма	122
4. Социално-икономическа природа на данъка върху оборота	126

Доц. Н. Карабашаков

Доц. Р. Ангелов

Избрани въпроси по финанси и кредит на НРБ

Дадена за печат 25 XII 65 г. Излязло от печат 19 V 1966 г.
 Поръчка № 18/1965 г. Хартия офсетова формат 59/84/16
 Печатни коли 8,58 издателски коли 7,16
 Тираж 400 Цена 0,56 лв.

Офсетно-печатна база при ВПЛ "Д. Благос." - Варна